

જિન પ્રવચનની કુશળ કામના

મહં મિચ્છાદંસણસમૂહમદ્વયસ્સ ઇમયસારસ્સ ।
જિણવયણસ્મ ભગવઓ સંવિગ્ગસુદાહિગમ્મસ્સ ॥

“ મિથ્યાદર્શનોની અનેક વિચારસરણિઓને સ્વાદ્વાદરૂપે યોગ્ય રીતે ગોઠવનાર અને ઉપયોગિતા સાધનાર-મિથ્યાદર્શનોના સમૂહ રૂપ, અમરત્વને આપનાર, અને મુમુક્ષુઓ વડે અનાયાસથી સમજી શકાય-એવા પૂજ્ય જિનવચનનું ભદ્ર હો. ”

પૂ. શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરજી

સન્મતિપ્રકરણ

*

*

*

શું આવું કોઈ આધ્યાત્મિક યંત્ર છે (Spiritual machinery) કે જે સમગ્ર પાપના સર્વથા ચૂરેચૂરા કરી દે અને પુણ્યનો વિરાટ ઘોષ અખંડપણે વહેવડાવે ? સર્વ તીર્થંકર દેવોએ, સર્વ કેવલી ભગવંતોએ, સર્વ ચૌદ પૂર્વધરાએ અને સર્વ શ્રુતધર સાધુસંતોએ એકમતે એક અવાજથી કહ્યું છે કે “ હા એવું આધ્યાત્મિક યંત્ર છે જે માત્ર તમારા જ સંઘળા પાપોનું નહિ પણ ત્રણે કાળના ત્રણે લોકના સર્વ પાપોનું સમૂળ નાશ કરે અને તેઓમાં ઉત્પન્ન થનાર પાપવૃત્તિને જડમૂળથી ઉખેડી નાખે. ” આવું આધ્યાત્મિક યંત્ર તે નમસ્કાર મહામંત્ર છે. શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રના અડસક અક્ષરો જેના મનમાં જોડા અને પ્રમાણિક આદર પામ્યા છે તે સાધકના મનની અભ્યંતર રચનામાં એક એવી દ્રિયા શરૂ થાય છે જે પાપનું સંપૂર્ણ વિસર્જન અને પુણ્યનું સર્વોત્તમ સર્જન કરે છે.

શ્રી મંત્રાધિરાજ

શ્રી વસંતલાલ કાંતિલાલ ઈશ્વરલાલ

ઉત્પત્તિની રે એ આ જીવનમાથી જ પળેપળી જકાય છે અને માનવ જીવન મળ્યા પછી જીવનમા એક સન્નિતા અધિકાર દેવાના કારણે જીવન જીવતાં ન આવડે. માનવ જીવતાં પણ અથવા જીવન નેનું જીવન જીવતાં તે તે આત્મા અધોગતિની દેહલી સીમાએ પાળુ આ માનવજીવનદ્વારા જ પળેપળી જાય છે. આ માની સર્વોદ્દેશ ઉત્પત્તિના ક્ષિપર પળેપળીનાર માનવજીવન સિવાય બીજું કોઈ જીવન નથી અને અધોગતિના સીમાએ લઈ જનાર પણ માનવ જીવન સિવાય બીજું કોઈ જીવન નથી અનંત ભવના કેસ યાગ્યા માટે એક માનવજીવન એ જ ઉત્તમ સાધન છે. એ જ પ્રમાણે ભવના અનંત દેહાની પરંપરાનાં બીજે પણ આ માનવજીવનમાં વચાય છે. જીવનનો સદુપયોગ અને દુરુપયોગ, જીવનનો પ્રકાશ અને અંધકાર, જીવનચાલી ધર્મ અને અધર્મ એ ઉત્પત્તિ અને અધોગતિના મુખ્ય સાધનો છે.

માનવજીવનની પૂર્ણ સફળતા મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં છે, અને તેનું અનન્ય સાધન ત્યાગમાર્ગ-સંયમમાર્ગ છે. એ માર્ગ જોડેલો ક્રિતમ છે તેટલો જ આકરો છે મોક્ષની અભિલાષા જનાં સર્વ કાલ માનવો એ સંયમ માર્ગનો સ્વીકાર કરી શકતા નથી એ મુમુક્ષુ આત્માઓ વર્તમાનમાં સંયમમાર્ગનો સ્વીકાર ભજે ન કરી શકે પણ તે આત્માને ભાવિમાં એ સંયમમાર્ગની શીઘ્ર શક્તિતા બને તે માટે પરમાત્મા તીર્થંકર દેવોએ માનવજીવનને સફળ બનાવવા માટે બીજા નંબરમાં આવક ધર્મનું સુંદર નિરૂપણ કરેલ છે સમ અસનનો ત્યાગ, માર્ગાનુસારિયાળું, દેવ, ગુરુ ધર્મ ઉપર અવિચલ શ્રદ્ધા, શાસ્ત્રાભ્યાસ, સમકિત મૂલ્ય ગાર વતોનો સ્વીકાર, જ્ઞાન-શીલ-તપ-ભાવ ઉપરાંત મૈત્રી-પ્રમોદ-કારુણ્ય-માધ્યસ્થ ભાવનાનો જીવનમાં અમલ વગેરે વગેરે-આવક જીવનના ઉત્તમોત્તમ અંગો ક્રિયા કાર્યો છે.

જૈન શાસનમાં સાધુ-સાધ્વી-આવક અને શ્રાવિકા એમ ચાર વિભાગો છે. અને એ ચારેય વિભાગોમાં સાધુ ભગવંત અર્થાત્ શ્રમણ સંઘની સદાય પ્રધાનતા રહી છે તેનજ રહેવાની છે. શાસનને ટકાવનાર

માટે ઉત્તમ શ્રાવક તરીકે અદ્ભુતનામાં ખીજ રાગમાં અને પછી તે દિનપ્રતિદિન તેમનો ધર્મ-પરિચય ગદિ પામતાં તેમની શાસન ઉપરની અવિચલ શ્રદ્ધા, અનર્થ વગેરે વિરતિધર્મની આગવનાનો અત્યંત પ્રેમ, જીવનમાં જાત તપ તેમ જ અભ્યંતર તપ માટેનું અદ્ભુત, નાનામાં નાના સાધુ માટે પણ દિવસો અસાધારણ પૂજ્યભાવ, સિંચ, વિવેક, સાદાઈ અને સરસતા વગેરે સદ્ગુણો માટે ગુણાનુરાગમાં ક્રમે ક્રમે વૃદ્ધિ થતી ગઈ, તેમની શારીરિક પ્રશાવલીથી મારા ક્ષયોપશમમાં પણ ઘણી વૃદ્ધિ થવાનો યોગ મને પ્રાપ્ત થયો.

શ્રી ફતેહચંદભાઈના જીવનમાં આ ધાર્મિક સંસ્કારોના અત્યંત મુખ્ય કારણ તેમના ધર્મપરાયણ પિતા ઉપરાંત પરમપૂજ્ય પં. શ્રી ગંભીરવિજયજી મહારાજ, પરમપૂજ્ય શાસનસમ્રાટ નેમિસૂરી-ધ્વજજી મહારાજ, પરમપૂજ્ય આગમોદ્ધારક સાગરાનંદસૂરીધ્વજજી મહારાજ વગેરે મહાત્માઓ પાસે શાસ્ત્રશ્રવણ અને શાસ્ત્રાભ્યાસ છે. બાહ્યવચથી જ આપણા ફતેહચંદભાઈને આ પુણ્ય પુરંપાનો સત્સંગ થતાં સંસ્કારોની ખીલવણી કરવાનો સુયોગ મળ્યો છે. અને પછી તે ભાવનગર હતા ત્યાં સુધી ભાવનગરમાં અને મુંબઈ આવ્યા ત્યારથી મુંબઈમાં કોઈપણ પૂજ્ય સાધુ ભગવંતના પરિચયથી એ વંચિત રહ્યા નથી. મુંબઈમાં ન્યાં ન્યાં ગીતાર્થ અને વિદ્વાન સાધુઓનાં પ્રવચન આસ્રતા હોય ત્યાં ત્યાં નજીક કે દૂરના ઉપાશ્રયમાં ફતેહચંદભાઈની હાજરી અવશ્ય હોય જ. તેમને ભોજન વિના હજી આસે પણ દેવાધિ-દેવતાં દર્શન-પૂજન અને સદ્ગુરુના વ્યાખ્યાન શ્રવણ સિવાય ન આસે. પ્રભુભક્તિ અને જ્ઞાનોપાસના એ તે એમનું નિત્ય ભોજન હતી ગયું છે. આજે પોણોસો વર્ષ ઉપરાંત તેમની ઉંમર છે. જનાં પુન્યોદયે તંદુરસ્તી સારી છે અને નિરંતર વ્યાખ્યાનશ્રવણ વગેરે ધર્મ આરાધનાનો લાભ તેમના જીવનમાં અખંડિતપણે આતુ છે.

જેન શાસનમાં દરમાવેલા બાહ્ય-અભ્યંતર ધર્મના સર્વ અંગ-ઉપાંગ પ્રતિ ફતેહચંદભાઈના સંપૂર્ણ આદર અને યથાશક્તિ અમલ

નવીન બનતું હોય આ પ્રમાણે શાસ્ત્રાભ્યાસી, લેખક અને વક્તા-તરીકે
 ફત્તેહચંદભાઈ જૈન સંઘમાં ખૂબ જાણીતા છે. અગાઉ જણાવ્યું તે પ્રમાણે
 આપણા ફત્તેહચંદભાઈની શ્રુતજ્ઞાનની ઉપાસના ઘણી આદરણીય છે, અને
 તેથી જ મુંબઈ જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંસ્થાઓનાં સંચાલનમાં તેમનું
 સ્થાન આગળ પડતું છે. ફેટલીક વાર ફેટલાક આત્માઓને શ્રુતજ્ઞાનની
 ઉપાસના તરફ આદર હોય છે, પણ ક્રિયાકાંડ તેમ જ તપશ્ચર્યા તરફ
 ઉપેક્ષા રાખી જોવાય છે જે દોષ રીતે ઉચિત નથી. આપણા ફત્તેહચંદ-
 ભાઈને સતોતેર વર્ષની ઉંમરે પણ તપીયત ગરાબર નહિં છતાં પર્યુ-
 પણ પર્વમાં હંમેશા-પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયાકાંડની આરાધના ઉપરાંત અદ્ભુતો
 તપ કરનાં મેં જાણ્યા ત્યારે જ્ઞાન-અને ક્રિયાનું મુલ્યજ દૃષ્ટાંત મારી
 સામે બહુ થયું અને મને ઘણા ઘણા હર્ષ થયો. એમણે પોતાના જીવનમાં
 સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર સંબંધમાં તન મન ધનથી અનેક શુભ કાર્યો
 કરેલાં છે.

અંતમાં શાસ્ત્રદેવ ફત્તેહચંદભાઈને તંદુરસ્તી સાથે દાર્ધાવૃધ્ધ જાહે
 અને આપણા શ્રદ્ધાસંપન્ન ઉત્તમ આવક ફત્તેહચંદભાઈ સર્વવિરતિના
 આદર્શને ધ્યેયરૂપે હૃદય સમક્ષ રાખી દેશવિરતિના પવિત્ર ધર્મમાં
 દિનપ્રતિદિન પ્રગતિની સાધના કરી માનવ જીવનની ફતેહ પ્રાપ્ત કરવામાં
 સમર્થ અને-એ જ નારા હોવાનાં મંગલ આશીર્વાચન સાથે ધર્મલાભ.

મુંબઈ

તી સં. ૨૪૧૮

માનવજીવન ૧૦ ને. નવમર

શ્રી પાર્શ્વનાથ જન્મ ૩૬૫ વર્ષ

મંગલ નિધિ.

આ. શ્રી વિજયધર્મચૂરિત

૮. છેલ્લા લેખમાં “ મહાન્ જ્યોતિર્ધર પૂ. ઉ. શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ સાહેબનું સક્ષિપ્ત જીવન-કવન છે. વાચકને એ જરૂર પ્રિય લાગશે અને તે સાથે ધર્મબોધકર તત્ત્વનું પણ આદાન થશે.

૯. એ સિવાય પરિશિષ્ટોમાં શ્રી કૃતેહ્યદંભાનું વિષયી અનેક લક્ષીકૃતોનો નિર્દેશ છે. એ જોતાં એક વ્યક્તિ પોતાના જીવનમાં સાધારણ પરિસ્થિતિમાં હોવા છતાં ઉત્તરોત્તર જ્ઞાનધ્યાનની ઉપાસનાથી અને સતત પરિશ્રમથી કેવી સુંદર રીતે સફળતા કરી શકે છે અને આત્માના પરમ શ્રેયની સાધનામાં કેવો રોચક વિકાસ સાધી શકે છે એનો બોધ થવા વિના રહેતો નથી. આખું એ પુસ્તક રસમય સામગ્રીથી ભર્યું છે. તત્ત્વપિપાસુ એમાંથી તત્ત્વ પી તૃપ્ત થઈ શકશે, અધ્યાત્મદૃષ્ટિ એમાંથી આત્મવિકાસની ચાવી મેળવી શકશે, મુમુક્ષુ એમાંથી મોક્ષપ્રાપ્તિનો પથ પામી શકશે. એટલું થશે જ, અને મુ. શ્રી કૃતેહ્યદંભાનું પ્રયાસ જરૂર સિદ્ધ થશે જ-એ નિઃસંશય છે. વાચક એનો સદુપયોગ કરી સમૃદ્ધ અને સુપ્રસન્ન થાય એ જ અવ્યર્થના.

પૃષ્ઠ, સરદાર વ. પટેલ રોડ }
મુંબઈ-૪, તા. ૨૦-૧-૬૨ }

શ્રી પ્રમુખમુખ મુરચંદ્ર બદામી
ચીફ જર્જે-રેભાલ કોલીઝ કાંટ

મનમોહનદાસ ગુલાબચંદ્રે (મનુભાઈએ) અંતઃકરણપૂર્વક લાગણી દર્શાવ્યા માટે તેમનો આભારી છું.

હવે જીવનની અત્યારની અને અંતિમ સમય પર્યંતની ભાવના એ છે કે પૂર્વોપાર્જિત આયુષ્ય મર્યાદા સીત્તોતેર વર્ષ સુધીની અમારા કુટુંબમાં પુરુષવર્ગમાં મારી પોતાની સવિશેષપણે થયેલી છે; પરંતુ જેટલાં વર્ષો જીવનમાં સહભાવનામય શુભ પ્રવૃત્તિમાં ગયા તેટલું જ સાચું જીવન ગણાય છે. મૃત્યુ એ જો જન્મો વચ્ચેનું પ્રવેશદ્વાર છે, અથવા બીજી રીતે અમર આત્માને નવું વેશ-પરિધાન છે. આ માન્યતા “મૃત્યુ એ શું અવશ્ય નિર્મિત છે.” તથા “જીવન અને મૃત્યુ” નામના મારા લેખોમાં શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ તરફથી પ્રકટ થયેલી પુસ્તિકામાં દર્શાવેલા છે, તેથી મૃત્યુથી ભય પામવા જેવું કશું રહેતું નથી. “આત્મા અમર છે” તેને કાળનો ઝપાટો અનંતકાળથી લાગ્યો નથી અને લાગવાનો નથી; માત્ર દસ પ્રાણોના વિયોગને મૃત્યુ ગણાય છે; જેટલી તૈયારી આ જન્મમાં શુભયોગોડે થઈ છે તે માટે હવે પછીના જન્મોમાં તે સંસ્કારો સમૃદ્ધ થવાના; તેમજ કર્મ અને આત્માની લડાઈમાં ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચાકારના કથન પ્રમાણે છેવટે આત્માની જ જીત થશે તેમ વિશ્વાસ છે.

સદ્બુદ્ધિ અને સદ્વૈર્ય એ કર્મોથી મુક્તિ મેળવવાની ગુરુ ચાવી છે. ચારિત્ર વગર મુક્તિ નથી. તે અન્ય જન્મમાં પણ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ ઇચ્છું છું સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મની શ્રદ્ધા બની બની રહી છે-એમ આત્મગત માનું છું; અને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની વૃદ્ધિ ઉત્તરોત્તર જન્મ-જન્મોંતરમાં પ્રાપ્ત થાઓ તેની ભાવના આત્મસાત્ રાખી છે.

શક્તિ અનુસાર શ્રાવકને યોગ્ય વ્રતો આગરો સાચે લીધેલાં છે. યથાશક્તિ સામાયિકો, પ્રતિષ્ઠમણો, પોષ્યો (ભાવનગરમાં), ઉપવાસો, અંધ પ્રમાણમાં ઝટ-અડમ્મો, લગભગ સાડાત્રણ લાખ નવકારની ગણના,

મંત્ર-જપો, તીર્થ યાત્રાઓ, લગભગ દરરોજ પ્રભુ પૂજન, પ્રતિષ્ઠાઓ, અષ્ટાદિદામહોત્સવો, શાંતિ રનાત્રો, નવદારસી જમણો, સુપાત્રદાન, અનેક સંસ્થાઓની સેવા અને અભિનવ જ્ઞાન સાહિત્યની ઉપાસના વગેરેનો જીવનમાં લાભ મળ્યો છે. તદુપરાંત જી“રી” પાળતાં ભાવ-નગરથી સિદ્ધગિરિજી તરફ લગભગ તેરસો યાત્રિકો સાથે સંઘપ્રયાણ અને તીર્થભાલા પરિધાન મારા પિતાશ્રીના અવસાન પછી સહકુટુંબ થયાં છે; જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પૂર્વ જન્મના ક્ષયોપશમાનુસાર આ જન્મમાં જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનાં સુંદર નિમિત્તો મળ્યા છે. જેમાં પૂ. પં. મ. ગંભીરવિજયજી, પૂ. પં. મ. મણિવિજયજી, પૂ. આ. શ્રી વિજયનેમિસૂરિજી, પૂ. આ. શ્રી આનંદસાગરજી, પૂ. આ. શ્રી પ્રેમસૂરિજી, પૂ. મુ. શ્રી કપૂરવિજયજી, અમારા પૂ. પિતાશ્રી, રવ. વ. કુંવરજી આણુંદજી વગેરે નિમિત્તભૂત હતા, પરંતુ આરિત્ર મોહનીયનો ક્ષયોપશમ લેખએ તેનો જળવાન થવા માટે પુરુષાર્થ થયો નથી.

શ્રી સિદ્ધગિરિજીની નવાણું યાત્રાની અભિલાષા હજી સુધી અપૂર્ણ રહી છે પાંચ સમવાયો ત્યારે સાનુકૂળ થશે ત્યારે ઈશ્વરસિદ્ધિ થશે તેમ આશા રાખી રહ્યો છું.

આ સર્વ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-આરિત્ર-તપના જે જે કાર્યો જીવનમાં થયાં છે, તેની મન-વચન-ક્રિયાથી અનુમોદના કરું છું અને અદારે પાપરથાપકો, રાત્રિ ભોજનો, ભક્ત્યાભક્ત્ય અને પેષાપેયના ખાનપાનો, હિંસક દવાઓ તથા ઇજેક્ટશનો વગેરે, વિભાવપરિણુતિઓ, પંચેન્દ્રિયનો દુરુપયોગ, કાપાપના આવેગો અને તત્તજન્ય અહં અને મમત્વ ભાવનાના વળગણો વગેરે-જે જે આચર્યા હોય તેનો આત્મસાક્ષીએ અંતઃકરણ-પૂર્વક પશ્ચાત્તાપ કરું છું.

માનવ જીવનમાં દીર્ઘઆયુ એટલા માટે ઇષ્ટ છે કે, પૂર્વોપાર્જિત અનેક પાપકર્મોની સક્રમ નિર્જરા કરવા તથા આત્મામાં વિશેષ પ્રકાશ જીવન પર્યંત મેળવવા આવા રતનચંપી પ્રાપ્તિવાળાં સાધનો

અને સંગોગો અન્યજન્મમાં મળવા મુશ્કેલ હોય છે. વળી જે તૈયારી જ્ઞાન અને અનુભવપૂર્વકની, આ જન્મમાં થયેલી હોય છે, તેવી તૈયારી ખીજા જન્મોમાં ક્યારે મળશે તે અચોક્કસ છે; જેથી આ જન્મનું દીર્ઘ આયુષ્ય તે રીતે પણ ઉપયોગી છે, એટલું જ નહિ પરંતુ શુભ ભાવનાઓ અને ધર્મસેવા કરવા માટે પણ આયુષ્યનું દીર્ઘપણ ઈષ્ટ છે-એમ મારી અંગત માન્યતા છે.

જીવન અંતે તો પરિગિત છે. જીવનના સમયો જલકલ્પોત્તોની જેમ અવિરતપણે ચાલ્યા જાય છે; અને ગયેલાં સમયો પાછા આવતાં નથી. એક દિવસ તમામ છોડીને અપર સૃષ્ટિમાં જવાનું છે. ખાસ કરીને જીવનમાં પાપના સંસ્કારોની યાજપણની શરૂઆત પછી મોટે ભાગે જીવનપર્યંત તે પાપચક્ર ચાલુ રહે છે, તેવી જ રીતે ધર્મના સંસ્કારોની શરૂઆત પછી પુણ્યચક્ર ચાલુ રહે છે; પાપ સંસ્કારો માટેની આત્માની નજળાઈ ચાલુ રહે તો તેનું વર્તુળ વધતું જાય છે. તેથી સહજાન દ્વારા પ્રમળ પુરુષાર્થ—Will Power ની આવશ્યકતા રહે છે. કર્મચેતના અને કર્મફળ ચેતના એ બેનું કાર્ય પ્રસ્તુત જન્મમાં ચાલુ હોય તે વખતે જે કાંઈ મેળવેલા આધ્યાત્મિક અનુભવના નિચોડરૂપ હોય તેના ઉપયોગ જ્ઞાનચેતના કરી શકે છે, અને એટલે અનેક કર્મ-આયુષ્યોની નિર્જરા થઈ શકે છે.

અંતિમ આરાધના સં. ૨૦૦૮ માં દેવકરણ મેન્શનમાં પં. મ. શ્રી ભાનુવિજયજીએ કરાવી હતી, ત્યાર પછી લાલબાગમાં કરાવી હતી, તાજેતરમાં ભાદરવા વદી ૮ પૂ. આ. શ્રી. વિજયધર્મસૂરિજીએ શ્રી ગોરીજી ઉપાશ્રયમા ભવોભવના ખમતખામણાં કરાવ્યા હતાં, જેથી ભવોભવની આરાધનાનો-પૂર્વના પાપોનો પશ્ચાત્તાપ પૂર્વકનો લાભ મળ્યો હતો. સં. ૨૦૦૮ માં ભવોભવના મિચ્છામિદુક્કડ માટેનો જે એકરાર પત્ર દરેક વાચન માટે સકલસંધને પૂ. પં. મુ. શ્રી ભાનુ-વિજયજીએ આપ્યું હતું-તે આજદિન સુધી નિરંતર લગભગ વંચાતું રહ્યું છે. જેથી આત્મસાક્ષીએ અંતરાત્માની પ્રસન્નતા અનુભવું છું.

પ્રસ્તુત લેખોમાં જે કાંઈ જિનાજા વિદ્વ લખાણ હોય તે માટે મિચ્છામિદુક્કડં દર્શિ છું.

ઉપસંહારમાં જ્ઞામેમિ મધ્વ જીવે-એ સૂત્રથી ચોરાસી લાખ છવ્વોતિના સમગ્ર છવોતે ખમતાં-ખમાવતાં, દુઃખીજનો તથા રનેદી સંખંધી-જનોને ખમાવું છું અને પ્રાંતે નીચેની માગણીઓ શ્રી પરમાત્મા પાસે મન, વચન, કાયાના ત્રિકરણ યોગપૂર્વક આદર કરું છું.

(૧) ભવોભવ તુમ ચરણની એવા, હું તો માણું છું દેવાધિદેવા.
(શ્રી ઉદયરત્નજી)

(૨) તન્મે ત્વદેકશરણસ્ય શરણ્ય મૂયાઃ, સ્વામી ત્વમેવ ભુવનેઽન્ન
મવાંતરેઽપિ.
(શ્રી. સિદ્ધસેન દિવાન્નજી)

(૩) જિનધર્મત્રિમુક્તોઽપિ માઽમૂવંચકવર્ત્યપિ, સ્યાંચેટોઽપિ,
દરિદ્રોઽપિ, જિનધર્માધિવાસિતઃ ।
(શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યજી)

(૪) ઇચ્છામ્યેકં જન્મનિ જિનમતરાગં પરત્રાઽપિ ।
(ડ. શ્રી. યશોવિજયજી)

(૫) શાસ્ત્રાધ્યાસો જિનપદનતિઃ સંગતિઃ સર્વદાર્યૈઃ ।
મત્પ્રવૃત્તાનાં ગુણગણકથા દોષવાદે ચ મૌનં ।
સર્વસ્યાપિ પ્રિયહિતવ્રતો ભાવના ચાત્મતત્ત્વે ।
સંપન્નતાં મમ ભવ ભવે યાવદાપ્તોઽપવર્ગઃ ॥
(મંત્રીશ્વર શ્રી વસ્તુપાળ)

(૬) તા દેવદિજ્ઞ વોદિ ભવે ભવે પાસજિજ્ઞાસંદ ।
(શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી)

(૭) આત્મ વરણ સદા મુજ સાંગરે, બાગન વારાન એડ
ગરણ બ્યાને ધરે.

(નીમડ દેવચંદ્ર)

(૮) દુઃકલ્પસગો કમ્મસગો, મમાદિ મરણં ન જોહિલામોઝ,
સંપજ્ઞઞુ મહએઝં, તુદનાદ પળામ કરણેણં ।

(જગત્રીયરાય)

(૯) મુજ હોજો ચિત્ત શુભ ભાવથી, ભવ ભવ તાડરી સેવ રે;
પામીએ કોડિ ચત્તે કરી, એડ તુજ આગળે દેવ રે
સ્વામી સીમંધરા તું જ્યાં (ક. શ્રી યશોવિજયજી)

આ માગણીઓના શુભ સંસ્કારો લઈ પ્રાંતે આજીવન પર્યંત
અધિકરણ સંગંધો અને સ્નેહસંગંધોથી મુક્ત થવાની અભિલાષા સાથે
મેત્રી આદિ ચાર ભાવનાપૂર્વક-ચાર શરણો અંગીકાર કરવા સાથે,
મહા માંગલિક નમસ્કાર મંત્રના ધ્યાનમય સમાધિ મૃત્યુપૂર્વક-આ
જન્મનું આયુષ્ય પૂરું થયે, અન્ય જન્મમાં પ્રયાણ કરવાની તૈયારી
સહિત, શુભ ભાવના રાખેલી છે. એ ભાવના શાસનદેવ સદ્ગુણ
કરો-એ જ અંતિમ અભ્યર્થના.

મુંબઈ, વિ. સં. ૨૦૧૭ }
વિજ્યાદશમી શુક્રવાર }
તા. ૧૯-૧૦-૧૯૬૧ }

ફત્તેહચંદ ઝવેરભાઈ

નિવેદન

પ્રસ્તુત સભાની મંગલમય સ્થાપના સ્વ. પૂ. જ્યોતિર્ધર શ્રી આત્મારામજી ઉર્ફે શ્રી વિજયાનંદસૂરિજીના સં. ૧૯૫૨ ના જેઠ માસમાં સ્વર્ગવાસના પ્રસંગે થઈ હતી. ૬૪ વર્ષ પૂરા કરી ૬૫મા વર્ષમાં સભાએ પ્રવેશ કર્યો છે. આટલા વર્ષોમાં અનેક કર્તવ્યક્ષેત્રોની યશસ્વી મજલ દાખી છે. સભાની સાદિત્ય વિષયક પ્રવૃત્તિ ત્રણ ભાગમાં વહેંચા-
 ગેલી છે. (૧) શ્રી આત્માનંદ સંસ્કૃત સાહિત્યમાળા (૨) શ્રી આત્માનંદ જૈન ગ્રંથમાળા અને (૩) શ્રી આત્માનંદ શાનામ્નિ સિરીઝ. આત્માનંદ સંસ્કૃત સાદિત્યમાળાના સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ગુજરાતી મૂલ્યવાન સાદિત્ય ગ્રંથો લગભગ ૬૭ પ્રકર કર્યા છે. પૂ. સાધુ, સાધ્વી, જૈન, જૈનેતર વિદ્વાનોને લગભગ પાંત્રીસ હજારની કિંમતના ગ્રંથો દેશ-
 પરદેશમાં ભેટ આપ્યા છે. વિશાળકાય વમુદેવહિંદી જેવા પ્રાચીન અનેક પુસ્તકોનાં ભાષાંતર પ્રકાશિત કરેલાં છે. આજ દિન સુધીમાં લગભગ ૫૭ પેટ્રોનો થયેલ છે. સિરીઝો પણ અનેક થયેલી છે રિપોર્ટ દર વર્ષે પ્રકાશિત થાય છે. પૂ. શ્રી વિજયાનંદસૂરિજીની, પૂ. શ્રી મૂલચંદ્રગણીની, તેમના આશ્રમધારી શિષ્ય પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયકમલસૂરિજીની સ્વર્ગવાસ નિશિઝો અનેક વર્ષો થયાં પૂજા અને સ્વામિવાત્સલ્ય સાથે ઉજવાય છે. સાદિત્યના સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથોના પ્રકાશનનું તેમજ તમામ પ્રકારની પ્રેરણાઓનું માન આ. પ્ર. પૂ. મુ. શ્રી પુણ્યવિજયજી મદારાજને ધોતે છે. ઝોમની પ્રેરણા અને સહકાર ચાલુ છે. ખાસ કરીને ર. મુ. શ્રી ભુવનવિજયજી મદારાજના સતત પ્રયાસથી તેમના વિદ્વાન શિષ્યરાત્રી શ્રી જળુવિજયજી મદારાજને અધિરત શ્રમ અનેક વર્ષોથી લઈને તૈયાર કરેલો દર્શનશાસ્ત્રનો લગભગ અઠાર હજાર રૂલેટનો નવચક નામના મહાન ગ્રંથનો પ્રથમ વિભાગ છપાઈને હુંક વખતમાં સમા તરફથી પ્રકાશિત થયે અને બાકીનો ભાગ ત્યાર પછી પ્રકાશિત થશે. એમણે રિંગરોડ નામનો અભ્યાસ કરી પ્રસ્તુત ગ્રંથનું સંશોધન

પ્રસ્તુત લેખો પરસ્વે હાલમાં મહુવામાં બિરાજતા પૂ. આ. શ્રી વિજયોદયસૂરિજીના તથા મુંબઈમાં બિરાજતા પૂ. આ. શ્રી વિજયદર્ભસૂરિજીના તેમજ પૂ. આ. શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજીનાં આશીર્વાદ મેળવા છે, જે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં આપેલા છે. તેમજ પ્રવેશિકા મુંબઈ સ્મૃત્તિકોષ દર્શના સીદ્ધાન્ત વિદ્યાર્થી શ્રી પ્રસન્નમુખલાલ બદામીએ લખીને સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે.

વસ્તુચિંતિ આગ હોષ આત્માનંદ પ્રકાશમાં લગભગ ૪૦-૫૦ વર્ષ પહેલાં આવેલા, ચાર મનનીય લેખોનું પ્રકાશન થયેલું છે તથા પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં આવેલા પાંચ લેખોમાં એક લેખ શ્રી યશોવિજયજી સ્મૃતિઅર્થમાં સં. ૨૦૧૩ માં તેમનો આવેલો તે આપેલ છે. બીજા લેખો મુંબઈ શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ તરફથી શ્રી કૃતેશ્વરદાસાઈની મંડળની સેવાના પ્રતીક રૂપે પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. પ્રસ્તુત પાંચ લેખો, તેમનું આત્મ-નિર્દર્શન, તેમની જીવન પરિમલ અને પરિશિષ્ટો વગેરે આપી આ પુસ્તકને વધારે ઉપયોગી બનાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે તેનો વાચકો સારો લાભ મેળવે એ શુભેચ્છા.

સં. ૨૦૧૮ આઘાદ શુદ્ધિ પૂર્ણિમા
સોમવાર તા. ૧૬-૭-૧૨

શ્રી જૈન આત્માનંદ સલા
ભાવનગર

卐

" It is no happiness to live long, nor unhappiness to die soon; happy is he that hath lived long enough to die well. "

—Francis Quarles

આર્શીર્વચન

આ અનંતાનંત સંસારચક્રમાં અનંત જીવોને અભય-મુખ-પરમ શાંતિ આપનાર ધર્મની સ્થાપના ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી કાળમાં ચોવીશ-ચોવીશ તીર્થ કર ભગવંતો 'સવિ જ્ય કંઠ' શાસન દ્વારાની અનુપમ ભાવના સેવી તપ-જપ ધ્યાન-ચારિત્ર્યગણે અપાર પુણ્યકર્મનું ઉપાર્જન કરી ત્રીજા ભવે ત્રીશ સ્થાનક અથવા તેમાંથી કોઈ પણ સ્થાનકના તપની આરાધના કરી તીર્થ કર નામ કર્મ નિઃકાચિત કરે છે.

તીર્થની સ્થાપના થતાં શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મની આરાધના સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા કરે છે અને અનંત દુઃખદાયી સંસારનો ઉચ્છેદ કરી શાશ્વત મુખને પ્રાપ્ત કરે છે.

દશ કોટકોટી સાગરોપમ પ્રમાણુ એક ઉત્સર્પિણી કાળ અને દશ કોટકોટી સાગરોપમ કાળ પ્રમાણુ એક અવસર્પિણી કાળ-આમ ત્રીશ કોટકોટી સાગર પ્રમાણુનું એક કાળચક્ર બને છે. તેવા અનંત કાળચક્રનું એક પુલ્કણપરાવર્ત બને છે તેવા અનંત પુલ્કણપરાવર્ત કાળ થયાં આ આત્મા સંસારમાં ચારેય ગતિમાં ભ્રમણ કરે છે અને રાગ-દ્વેષ-મોહ પરિણતિને લઈને દુઃખનું ભાગ્ય બને છે. અનાદિકાળથી આ આત્મા ભલેભલ્ય ભટકે છે, દુઃખો પામે છે છતાં તેનો ઉદ્ધાર કરનાર કોઈ શરણ મળતું નથી; અનેક ભવોમાં પાપકર્મ કરતો આત્મા દુઃખ પામે છે છતાં પાપકર્મોથી વિરામ પામતો નથી. તેથી મુખની ઈચ્છા કરવા છતાં પણ દુર્ગતિ અને દુઃખ પામે છે. ધર્મ તો ત્રીશ કોટકોટી સાગરોપમ કાળમાં, અટાર કોટકોટી કાળમાં તો છે જ નહિ, ફક્ત એ કોટકોટી સાગર પ્રમાણુ કાળમાં તીર્થ કર ભગવંતો ધર્મચક્ર પ્રવર્તાવે છે. તેમાં પણ પાંચ સમવાયમાં ભવિતચ્યતા પરિપક્વ થઈ હોય તો જ ધર્મ સન્મુખ આત્મા થાય છે. કપાયોની મંદતા અને મોહનીય કર્મની વિચિત્ર ઘટનાં સમ્યન્દર્શન, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ પામીને ધાતિકર્મોનો નાશ કરી દેવજ્ઞાન પામી સર્વ કર્મથી મુક્ત બની આ આત્મા શિવમુખને પ્રાપ્ત કરે છે.

તીર્થંકર ભગવંતો તીર્થ-સ્થાપના કરે છે ત્યારે ગણધર ભગવંતો ત્રિપત્તી પામીને દ્વાદશાંગી(આગમ)ની રચના કરે છે. આમ શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મની આરાધના દ્વારા શ્રી સકળ સંઘ આત્મકલ્યાણ સાધે છે; શ્રુતધર્મ સમ્યગ્જ્ઞાન તો જાણેય સુસલ અને પણ ચારિત્રધર્મ તો મનુષ્યભવમાં જ પ્રાપ્ય છે. અને તેથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ બીજી કોઈ ગતિમાં નહિ પરંતુ મનુષ્યભવમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે જ મનુષ્યભવ પામીને પ્રમાદને આધીન નહિ બનતાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની સાધનામાં પુરુષાર્થ ફેરવવા શાસ્ત્રકારોએ ઉપદેશ જોરજોરથી આપ્યો છે. આ ઉપદેશને હવંત રાખવા પૂર્વાચાર્યોએ અનેક મહાન ગ્રંથોની રચના કરી છે. તેમાં સંસારની અસારતા, ક્ષણભંગુરતા વગેરે જણાવીને ધર્મની દુર્લભતા જણાવી પ્રમાદને ત્યાગ કરવા જણાવ્યું છે; તેમજ ધર્મકરણીમાં પુરુષાર્થ ફેરવવા જણાવેલ છે.—આમ ચારિત્ર-ધર્મની આરાધના માટે શ્રુતધર્મનો ખૂબ ખૂબ પ્રચાર રાખ્યો છે—તે માટે અનેક ગ્રંથો, શાસ્ત્રો, કથાઓ, કાવ્યો વગેરે સાહિત્યની રચનાઓ કરી છે. તેમાં આવકાએ પણ હવેને ધર્મસન્મુખ કરવા માટે મુંદર સાહિત્યનું સર્જન કર્યું છે તેમજ તેમણે ધર્મપ્રચારમાં ઘણા મોટા ફાળો આપ્યો છે.

આ ગાળતમાં આપણા ગાંધી સમયમાં સુધાવસ્ત્રવર્ધી શ્રી કૃતેદુગંદ ઝવેરભાઈને યાદ કર્યા વગર રહી શકતા નથી. તેઓ ભાવનગર શહેરમાં ઉત્તરી ધર્મનિષ્ઠ પિતાશ્રી ઝવેરભાઈ ભાઈચંદની હાથમાં કેળવાઈ, ધર્મગુરુ શ્રી કૃતિચંદણ મદારાજના શિષ્યરત્નો પાં. શ્રી ગંભીરવિજયજી, પૂ. આ. શ્રી વિજયનેમિસૂરી તથા પૂ. આ. શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી વગેરે પૂ. મદારાજનેના સમારંભ પામી બાળ-વયમાં જ દેવગુરુ ધર્મની આરાધના કરવા દ્વારા પોતાના આત્માને મુંદર પાર્થિવ સંસ્કારોનું શિવન કર્યું છે. સામાયિકાળમાં સામાયિક કરવા પૂર્વક પાર્થિવ અગાસ કર્યો છે. પ્રમુદ્યન-ગૂળન-ગુરુચંદન, વ્યાખ્યાન સ્વજીવી પાર્થિવ વાતાવરણમાં જીવ્યાં છે. પિતાશ્રીને પણ

પોતાનો પુત્ર વ્યવહારદ્રશ્ય જને તે સાથે ધર્મપરાયણ જને તે માટે ખૂબ ખૂબ ધ્યાન આપ્યું છે.

ભાવનગર એ સૌરાષ્ટ્રની રત્નખાણ છે. તેણે ધણા દ્રાવિડ દીરા પકડ્યા છે. પૂ. વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજ, પૂ. મૂળચંદ્રજી મહારાજ, પૂ. વિજયનેમિસૂરિ મહારાજ તથા પૂ. વિજયધમસૂરિ મહારાજ આદિ ધણા મુનિવરોને સાથે ધણા રત્નો ધડાયા છે અને જૈન શાસનને શોભાવ્યું છે.

ધાર્મિક જ્ઞાન સાથે ધર્મક્રિયામાં આદરભાવ, દેવ-ગુરુ-ધર્મ પ્રતિ શ્રદ્ધા, શ્રી સંઘસેવાલક્ષિતપરચણતા વગેરેમાં ભાવનગરનો સંઘ મોખરે છે જેમાં શ્રી કુંવરજીભાઈ આણંદજી, વહોરા અમરચંદ જસરાજ તથા શ્રી ઝવેરભાઈ ભાઈચંદ અને શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ, શ્રી ગુલાબચંદ આણંદજી વગેરે સુશ્રાવક રત્નો થયા છે જેમણે તન, મન, ધનથી જૈન ધર્મની સેવા ગમતી છે. તે રત્નો પૈકી શ્રી રૂતેહચંદભાઈ પણ એક નર રત્ન છે. તેમનું પરિપક્વ જ્ઞાન, અનુભવ, શ્રદ્ધા, ધર્મરાગ, જૈનશાસન પ્રતિ વફાદારી વગેરે ગુણો-પ્રશંસા માગી લે છે. જ્ઞાન સાથે ક્રિયાનો સુમેળ તેમનામાં સધાયો છે. તેઓ ચિંતક, લેખક અને સારા વક્તા છે.

એમણે જૈનધર્મ મીમાંસા વગેરે લેખો ચાલીસ-પચાસ વર્ષ પહેલાં લખ્યા છે તે ભાવનગર જૈન આત્માનંદ સભા પ્રકાશિત કરે છે, તેમજ આત્માનંદ પ્રકાશમાં આવેલા અન્ય લેખો અને કાવ્યો મુંબઈ અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ પ્રકાશિત કરે છે; તે લેખો અવશ્ય ઉચ્ચક્રાંતિના છે અને જૈન સમાજને ખાસ ઉપયોગી છે એમ મને લાગ્યું છે. એમણે બાળપણમાં જ ધાર્મિક સંસ્કારો પિતાશ્રી તથા ગુરુદિ તરફથી ઝીંટ્યા છે તે આગળ જતાં પુરબહારથી ખીટ્યા છે અને પોતાનું જીવન ભવ્ય આદર્શો, ઉત્તમ આચાર-વિચારથી સુવાસિત બનાવ્યું છે, તેમજ સુંદર સાહિત્યનું સર્જન કરી જૈન સમાજમાં સુવર્ણ કિરણો ફેલાવ્યા છે. એમણે લગભગ પચીસ-ત્રીસ થોડોની પ્રસ્તાવનાઓ પણ લખી છે.

હછ પાણુ એમના દાથે એવા સુંદર સાદિત્યનું લવિષ્યમાં નવનિર્માણ
થાય કે જેથી આજની જગવાદને પોપતી કેળવણી લઈ ધર્મભાવના
વિમુખ બનતાં નવયુવક-યુવતીજનોને આત્મસન્મુખ બનાવી કલ્યાણ
માર્ગે વાળે. શાસનદેવ તેમને ધર્મદાર્યોમાં સદામથૂત બને અને
સ્વ-પરદિનમાં તત્પર બનાવવા પ્રેરણા આપતા રહે એ જ શુભાશીર્વાદ-
રૂપ ધર્મભાણ.

અમદાવાદ
વિ. સં. ૨૦૧૮
વે. વહી ૨ સોગવાર

આ. શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી
(સ્વ. પૂ. શાસ્ત્રવિશારદ આ. શ્રી
વિજયધર્મસૂરિજીના પ્રશિષ્ય)

જીવનનું મૂલ્ય

(નન્દાકાન્તા)

રહેતે જોતાં શુભમ દીકું જે પુણ્ય એ એક ત્યાં ને
દોહનું ને, પવન લલરીમાં રમનું હવું ને,
કેલાવનું, સકળ દિશમાં, સૌંદર્ય સ્વાત્મના ને
અર્થે સોજા રથળ સકળને આત્મસૌંદર્યથી ને.
પૂછ્યું મહેતા, "અતિ સરસ છે પુણ્ય! ખીલ્યું જાણે હું
શાન્તિ દેતું ધમિત મનને સીદી સૌંદર્યવટે ને
યથે વિમિતે જરણ મધુકું પ્રેરણામૃતનું હું.
આહું સાહું જીવન પજુ હું! કેટલું સ્વરૂપ તારું?
પુણ્ય પ્યારા! દિનકરતોએ અરેત ધાતાં પહેલાં
કરમાવાનું તપ નરીજમાં શું નહીં છે લખાયું?"
પ્રત્યુત્તરમાં સ્મિત મુખ કરી પુણ્ય એ ત્યાં વહીયું,
"ના ના સંતુષ્ટો જીવનપથનો મર્મ છે શુભ બંધુ!

(અનુપ્રદ્ય)

નહવો પ્રશ્ન એ છે કે 'કેટલું જીવન જીવ્યા તરંગે'?
જાણ એ પ્રશ્ન પૂછો કે 'કેવી રીતે જીવ્યા તરંગે'?"

શુદ્ધિ પત્રક

ખાતું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩	૧૭	દેવસ્ય	દેવસ્ય વગેરે
૪	૬	સમ્યગ્દર્શન	સમ્યગ્દર્શન
૬	૧૦	દુર્ગતિ ચ પ્રપત્ત્રાણિ	દુર્ગતિ પ્રપત્ત્રાણિ
૯	૩	વિચ્છેદ ગયેલા	(વિચ્છેદ ગયેલા,
૧૦	૪	નાશ દેખાવા છતાં	નાશ દેખાવા છતાં
૧૧	૧૭	વનક	સમવાયી
૧૩	૧-૭	આત્માનો-થાય છે.	આત્માનો સ્થિતિ પરિણામ થાય ત્યારે અધર્માગ્નિશાય- કથી કારણથી સ્થિતિ થાય છે.
૧૪	૧૭	આત્મવર્ગીયા ઓ-વર્ગ	આત્મવર્ગીયાઓ-વર્ગ
૧૪	૧૦	કર્મ પરમાણુઓનો	કર્મીયાન્ય પરમાણુઓનો
..	૧૦	અધ્યયસાયથી	યોગથી
..	૧૪	સંચય	સંચય
..	૧૭	વિચિત્ર પ્રકારની સનાથી	વિચિત્ર પ્રકારના ઉદ્દયથી
૩૨	૧૮	મરવા ભવમેવા	મરવા: ભવમેવ
૩૩	૧૧	સાધ્ય ગિદ્	સાધ્યગિદ્
૩૪	૨	ક્ષાયોપશમિક	ક્ષાયોપશમિક
૪૪	૬	માંગો	માંગો
૪૭	૨૨	શ્રુતજાનથી	શ્રુતજાનથી
૫૬	૬	સાંકર્ય	સાંકર્ય
..	૬	મોન્યુમ્બેલેઈટ.	મોન્યુમ્બેલેઈટ:
૫૭	૬	દેશસ્વ	દેશસ્વ
..	૬	કલ્પ	કલ્પ:
..	૨૩	દ્વિવિ પ્રત્યક્ષ	દ્વિવિ પ્રત્યક્ષ તે છે.
૫૮	૨૪	વસ્તુ અર્થ પૂર્વની	વસ્તુ પૂર્વની
..	૬	વિશિષ્ટ	વિશિષ્ટ:

પાનું	લોટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭૭	૧૧	અનુબંધાદિ	અનુબંધાદિ
૭૮	૭	કર્મદ્રિય	કર્મદ્રિય
"	૧૭	પચમદાનત	પચમદાનત
૭૯	૧૯	સ્વાધ્યાય	સ્વાધ્યાય
૮૦	૧૨	ચિંતન	ચિંતન
૮૨	૧૦	અતે	અતે
૮૩	૧૪	વદો	વંદો
૮૭	૨૬	વિત્ત	વિત્ત
૯૬	૧૭	સમ્પદ	સમ્પદ
૧૦૦	૪	ધાયોર્યોનિરાપ	ધાયોર્યોનિરાપ:
"	૧૩	અવનશાસ્ત્ર	અવનશાસ્ત્ર પરત્વે
૧૦૧	૧૭	એકલાંજ	એકલાંજ રચના રીતે
			કર્મથી મુક્ત થવાનો છે
૧૦૭	૨	કર્મેદ્રિય	કર્મેદ્રિય
૧૧૫	૧૯	પરમોધર્મ	પરમોધર્મ:
૧૧૮	૧૭	ચિંતન	ચિંતન
૧૨૨	૧૩	ઉદ્દેશ	ઉપદેશ
"	૧૪	પરત્વ	પરંત
૧૨૪	૧૫	જોતો	જોતે
૧૨૪	૨૪	પાપ	પ્રાપ્ત
૧૩૦	૨	૧૭૦૮	૧૭૧૮
૧૩૨	૫	વીરદમાન	વિદરમાન
"-૧૩૪ ૨૦-૧૮		પ્રસંગોપાન	પ્રસંગોપાન
૧૩૪	૧૮	જન જાંના	સં. ૨૦૦૬ વર્ષના
"	૨૨	સાદિસના	સાદિત્યનું
૧૩૬	૨	કર્ણ	કર્ણ
૧૩૭	૧૩	આવાહનમીના	આવાહનમીના

વિષયાનુક્રમ

વિષય	પૃષ્ઠ
૧ પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયધર્મમુરિહનું આશીર્વાચન ...	૧
૨ પ્રવેશિકા	૭
૩ આત્મ-નિદર્શન	૧૨
૪ નિવેદન (શ્રી જૈન આત્માનાંદ સભા) ...	૧૯
૫ પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયપ્રેમમુરિહનું આશીર્વાચન ...	૨૨
૬ શુદ્ધિ પત્રક	૨૬
૭ જૈન દર્શન ગીમાંસા (લેખ)	૧
૮ જૈન દર્શન તુલનાત્મક દ્રષ્ટિએ (લેખ) ...	૯૨
૯ શ્રીમન્મહાવીર પ્રભુનું આંતર હ્રવન (લેખ) ...	૧૧૦
૧૦ પદયાત્રા સંઘની આધ્યાત્મિક પરિમત્ત (લેખ) ...	૧૧૭
૧૧ મહાન્ ન્યોતિર્ધર પૂ. ઉપા. શ્રી યશોવિજયજી (લેખ)	૧૨૯
૧૨ હ્રવન પરિમત્ત	૧
૧૩ પરિશિષ્ટ	૧૬
૧૪ અભિપ્રાય-દર્શન	૨૫
૧૫ વડો અને વિચાર	૪૭

જૈન દર્શન મીમાંસા

પદ્મદર્શન જિન અંગ મળી જે, ન્યાસ પદંગ જો સાધેરે,
નમિ જિનચરના ધરણોપાસક, પદ્મદર્શન આરાધેરે;
જૈન જિનેશ્વર ઘર વત્તમ અંગ, અંતરંગ ઘટિરંગેરે,
અક્ષર ન્યાસચરા આરાધક, આરાધે ધરી સંગેરે.

—શ્રીમદ્ બાનદાસજી

૧. ઇન્ધ્યાનુયોગ

આત્માનાંદ પ્રકાશ પુસ્તક આત્માના નવીન જાંના દિનીય
અંદરી આપની સ્વભાવ જૈન દર્શનનો વિષય સ્વરૂપ છે. મુખ્યત્વે
ઉપર ટીકેલા કાવ્ય દ્વયથી આત્માની રીતે જાણાયે કે દુનિયામાં મુખ્યત્વે
કરીને પ્રવર્તતા પદ્મદર્શન જિનેશ્વર પ્રમુખ પુસ્તકના જ્ઞાન અભિપ્રાયો છે.
તેમાં જૈન દર્શન એ તેનું ઉપમાય (મસ્તક) છે. અને બીજાં દર્શનો
અન્ય અંગો છે. જે આજના ઉપર સ્ફુટ થયે. જૈન દર્શનનું જ્ઞાન
સ્વરૂપ અને નિશ્ચયિત છે; જેનું વિવેચન મહા સમર્થ તત્ત્વવેદાંગો
મુખ્યત્વે સંપૂર્ણપણે કરી સમજાવે અત્યંત નવી, ખાત્રીપ્રદતાનાંશોને
અનુસરજાય છે. જેમ કેવલજ્ઞાન સ્વર્ગ છે તેમ જૈન દર્શનનું સંપૂર્ણ
સ્વરૂપ પણ સ્વર્ગ છે. સર્વ-જ્ઞેનું સંપૂર્ણ રીતે જ્ઞાન આપનાર

જા. તમને જાણ થયું હશે કે જ્યારે આપણે કોઈ પણ વસ્તુ અને તે સુગંધ વર્ણન કર્યા વગર ગોઠવણ કર્યાસંપત્ત થવાય નહિ. આ સમયે એવો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થશે કે અન્ય દર્શનોના પાલન કરતાં અનેક આત્માઓને સિદ્ધિપદ પ્રાપ્ત થયેલું છે; કેમકે વસ્તુલચારી; પરંતુ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ તમામસર્તા જાણાય કે સિદ્ધના બેદોમાં અન્યકિંમ સિદ્ધ છે, પરંતુ અન્ય તત્ત્વસિદ્ધ નથી. આ રીતે જૈનદર્શનાનુકૂળ તત્ત્વોની પાલના વગર મુક્તિશૂન્ય નથી-એમ જાણીએ પુકારીને કહે છે, તે વિચારતાં સંત છે એમ જાણાયે.

જૈન દર્શન પરત્વે તેનું સ્વરૂપ જાણાવતાં અત્યંત સમ્બલના પામવાનો ભય છે, કેમકે તેનું સ્વરૂપ સામાન્ય જુદિઓનાર નથી. સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ સમજવાને માટે જુદિને શુદ્ધ અને તીક્ષ્ણ કરી લેવાં. આમ જોઈને શુદ્ધ સ્વરૂપને ઝીનાર્યજગ્ય મુદ્દી સામ્રાજ્યમાર આપની સમગ્ર જૈન દર્શનનું સ્વરૂપ સ્વરૂપ સ્વરૂપ કરે છું.

“દર્શન” શબ્દના અર્થ:-

દર્શન શબ્દના અનેક અર્થ છે. (૧) દર્શન એટલે દેખવું તે અર્થ એ પ્રધાનની છે. ગર્ભચક્ષુ અને ચિત્તચક્ષુ દેખવાના પામ્યા વગર માત્ર નેત્રાંશિયથી જે જે પદાર્થોનું મહત્ત્વ થાય છે તે અર્થસમજાવાર કહેવાય છે, અને ફેરવ પામ્યા પછી જે દૃષ્ટિથી પદાર્થો દેખાય છે તે સિદ્ધિ ગણુનો વિષય છે. (૨) દર્શન એટલે સામાન્ય ઉપયોગ. આમાના સર્વોત્તમ મુદ્દો છે. તેમાં જ્ઞાન, દર્શન, આદિ મુદ્દો છે. વસ્તુ-પદાર્થનો વિશેષ ઉપયોગ તે જ્ઞાન અને સામાન્ય ઉપયોગ ને દર્શન. જ્યારે પ્રાણીઓને પહેલાં સામાન્ય ઉપયોગ અને પછી વિશેષ ઉપયોગ થાય છે. જેમ જેમ અવધિમિતિ વેદવેદમાં પેરવતર મનુષ્યને આ પછી તેનું કમિત્ત છે તેનું કમિત્ત જ્ઞાન થાય છે, પરંતુ વિદ્યાના પાણીથી આ મૌનમયવાદની પછી છે, તેથી જો સ્વરૂપમાર અજ્ઞાન સ્વરૂપર ધના-વધેર વધેર તે પછીનું વિશેષ જ્ઞાન થાય છે.

કેવલજ્ઞાનીઓને પ્રયત્ન વિશેષ ઉપયોગ અને પછી સામાન્ય ઉપયોગ થાય છે જેમ એક દાગની પાંચ આંગળીઓનું જુદું જુદું જ્ઞાન થવા પછી એક પોંગાડપે સમગ્ર જ્ઞાન થાય છે, તે પ્રમાણે કેવલજ્ઞાનીઓને જગતના સ્વરૂપનું જુદું જુદું જ્ઞાન પાંદેલે સમગ્રે થવા પછી બીજાં સમયે સમગ્ર (Whole) સામુદાયિક સ્વરૂપે-તેમને સામાન્ય ઉપયોગરૂપે થાય છે. (૩) દર્શન એટલે સમ્યક્ત્વ તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શન-વ્યવહારથી શુદ્ધ દેવ. ગુરુ અને ધર્મ પ્રતિ અટગ શ્રદ્ધા અને નિશ્ચયથી તત્ત્વોના જાણપણથી ઉત્પન્ન થયેલી રુચિ-શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો તત્ત્વ-શ્રદ્ધાનરૂપે અનુભવ કરવો તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. સમ્યક્ત્વને મોક્ષરૂપી ફળ ઉત્પન્ન કરવાને બીજતુલ્ય ગણેલું છે. જેમ બીજના આરંભણ પછી તેને યોગ્ય રીતે સિંચન કરવાથી ફળની પરિપક્વતા પછી વૃક્ષ ઉત્પન્ન થઈ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ સમ્યક્ત્વરૂપ બીજને જ્ઞાન અને વૈરાગ્યરૂપ પાણીથી સિંચન કરવાથી ચારિત્ર રૂપ વૃક્ષ ઊગી નીકળે છે; અને ઉદ્ધમાદિ પાંચ કારણોની સાનુકૂળ સહાયથી મોક્ષરૂપ ફળ ઉત્પન્ન થાય છે. સંસારમાં રહેલા સર્વ પ્રાણીઓનો આત્મા વસ્તુતઃ શુદ્ધ અને નિર્મળ છે પરંતુ અષ્ટકર્મ રૂપ આદિ પડેથી તેનું સ્વરૂપ આચ્છાદિત થઈ ગયેલું છે. તે અષ્ટકર્મો પૈકી દર્શનમોહનીય કર્મના ક્ષય-ઉપશમ થવાથી આત્માને પોતાની વસ્તુતઃ ઓળખાણ થાય છે. એટલે પછી સમ્યક્ત્વ ગુણનો આત્મામાં આવિર્ભાવ થાય છે-તે દર્શન કહેવાય છે. દર્શનાવરણીય કર્મ અને દર્શનમોહનીયમાં બહુ તફાવત છે. દર્શનાવરણીય કર્મ પાંચ ઇન્દ્રિયથી પ્રાપ્ત થતા જાણપણમાં ખલેલ પહોંચાડે છે જેમ એક મનુષ્ય અંધ છે તે દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયને અંગે છે, પરંતુ દર્શનમોહનીય કર્મ તો તત્ત્વને કૃતત્ત્વ અને શુદ્ધ ગુણને વિગુણ મનાવે છે. આ રીતે દર્શનાવરણીય કર્મ ઇન્દ્રિયગોચર જ્ઞાનનું નિરોધક હોઈ જેટલા પૂરતો વિપાક ઉત્પન્ન કરે છે તે કરતાં અનેક ગુણો વધારે વિપાક દર્શનમોહનીય કર્મ કે જે ખૂદ આત્માના ગુણને આવરણ કરનાર છે તે ઉદભવાવે છે. (૪) દર્શન એટલે ધર્મ એવો

આર્જ પ્રત્યક્ષિત છે. જેન દર્શન સિચાપના દુનિયાનાં મુખ્યત્વે કરીને પાંગ દર્શનો છે. તેઓ ધર્મ એવા નામથી ઓળખાય છે. તેના ન રીતે જેનદર્શનને જેનધર્મ તરીકે આપણે ઓળખીશું.

ધર્મની વ્યાખ્યા:-

નીતિશર કદે છે કે—

આહારનિદ્રામયમયુનં ચ ।

સામાન્યમેતત્તદ્ધુભિર્નરાણામ્ ॥

ધર્મો દિ તેષામધિકો વિશેષઃ ।

ધર્મેણ હીનાઃ પશુભિઃ સમાનાઃ ॥

આહાર, નિદ્રા, અથ અને મેયુન આ ચાર વસ્તુઓ પશુઓ અને મનુષ્યો બંનેને હોય છે, છતાં મનુષ્યોને પશુઓ કરતાં 'ધર્મ' નામની વસ્તુ વધારે પ્રાપ્ત થયેલી છે. ધર્મ વસ્તુના મનુષ્યમાં અને પશુમાં અભેદભાવ છે. આ ઉપરાંત સ્વપ્નઃ સિદ્ધ છે કે ધર્મ વસ્તુના મનુષ્ય માંથી અને પશુમાં વસ્તુના પશુ ન છે. જાણે મનુષ્ય પશુદિયની પરિપૂર્ણતાવસ્થા અને પશુ કરતાં સુચિત્તવ વધારે હોવા છતાં ધર્મવસ્તુને હોઈને આગામ્ય હોઈ પશુ સાર્થક તરીકે કરતાં 'અતત્તદ્ધુભિર્નરાણામ્'ની પેઠે મનુષ્યવસ્તુને નિરર્થક ગણાવી ને છે.

નિવામણિ રત્નત્વા મુખ્યત્વાદની પેઠે તે મનુષ્યવસ્તુનું પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની પદ્ધતિ ન દર્શવતા હોવાથી પશ્ચાત્તાપનું પાત્ર સર્થક રહે છે. મનુષ્ય વસ્તુની દુર્લભતા આદિ નીચે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે

યઃ પ્રાપ્ય દુઃપ્રાપ્યમિદં નરત્વં ।

ધર્મ ન યત્નેન ચરોતિ મૂઢઃ ॥

જલેન્નપ્રવંધેન સતતપ્રવચ્ચી ।

નિવામણિ વાચયતિ પ્રત્યાંશન ॥ (સિદ્ધ ૪૪૨)

દુર્ગતિ ને અવધારિતવાદના હોમ કાઢવો ।

દુર્ગતિના પડના પ્રાણીઓને આગળ કરી નાખ (કિંચ નીવડાવી દઈ નાખ, પ્રવચન કંઠ) તે જાન કરવાય છે

દુર્ગતિના પ્રચલિત થયેલા પાંચ દર્શનો એમ બે દો છે કે જ્યાંએ સ્વીકારેલાં નહોં, સિદ્ધાંતો અને ક્રિયાકાંડોને જ્યાંએ ધર્મ કરીએ કરીએ, અને જે જે કરનાંનાં પાતળ કરીએ કરીએ તે તે બુદ્ધ ધર્મથી ઉદ્ભવેલાં છે અને અનાદી માન્યતા પ્રમાણે તે નહોં અને ક્રિયાકાંડો અમારા આત્માની મુક્તિને માટે થયે, હજારો છઠ્ઠે જેન દર્શન પણ તેમ જ દો છે. પાંચ દર્શનોના નામ આ પ્રમાણે છે—

(૧) જૌદ્ર, (૨) સાંખ્ય, (૩) નૈયાયિક, (૪) મીમાંસિક, (૫) વ્યાકોક.

આ પાંચ દર્શનોની સરખામણી જેન દર્શન સાથે કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ આ લેખનો નથી પરંતુ મુખ્યત્વે કરીને જેનદર્શનનાં નહોં સંક્ષિપ્ત રીતે દર્શાવવાનો હેતુ છે. તે પણ આ પ્રસંગે એટલું કહેવું જરૂરનું છે કે પૂર્વોક્ત નામોથી પ્રચલિત દર્શનો એ જિનેશ્વર પ્રભુ રૂપ પુરુષનાં અંગો છે. અથવા જિનેશ્વરરૂપ દરતીના પગ, મુંદાદિ અવયવો

છે. પાંચ દર્શનો પૈકી દરેકે અંધદર્શની ન્યાયાનુસાર સ્વદર્શનને, અવયવ હોવા છતાં આખા શરીર તરીકે ગણના કરેલી છે. આ પાંચ દર્શનોમાંથી અજ્ઞાનચાદી, ક્રિયાચાદી અક્રિયાચાદી, વિનયચાદી, અતોનિત્ય, પરત-નિત્ય-અનંત વગેરે અવયવોનો પ્રુથગ સંખ્યામાં પ્રાદુર્ભાવ આવેલો છે.

આ સર્વ જીનેતર દર્શનો અને તેના અંધદર્શનો વચ્ચેનો અમુક અંશ સ્તરબળે રચીકારે છે અને સાથે જ બીજા અંશોનો અસ્વીકાર કરે છે. અમુક અમુક નયનું અવલંબન કરી અન્ય નયોને દૂર થ્રે છે. આમ હોવાથી જેટલા વચનના વિભાગો પરે છે તેટલા નય ચર્ચા કરે છે અને જેટલા નય ચર્ચા કરે તેટલા દર્શનોનું અસ્તિત્વ દોષ કરે. અજ્ઞાનચાદી વગેરેના વિસ્તારપૂર્વક ગણતોં વિશાલ બેદ થાય છે. આથી આખા વર્ધને અસંખ્ય બેદો થાય છે. આ રીતે અનેક બેદોથી ભરપૂર ભૂતાં ભૂતાં દર્શનો છે. પરંતુ મુખ્યત્વે કરીને પાંચ દર્શનોમાં જીનેતર દર્શનોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. જીનેદર્શન વિનયર પ્રત્યુગા પ્રત્યક્ષન રથાને છે. તે હોય તો જ વિચરદર્શનિ જીનેતર ચર્ચા અન્ય અવયવોનું વિષાયક બની તેમને છૂટકા આવે છે અને તેમને બોધ્ય ગતિમાં વચન આવે છે. જીનેદર્શનનું જેમને સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે તેમજો અન્ય દર્શનોના સ્પર્શપતે જરાબર ખબરી કરે છે. જીનેદર્શનરૂપ પર્વતના અર્થ સિખર ઉપર ચડેલો પ્રાણી અધઃશિખર અન્તરાર્શનોનું જાનીપાથી આવેલકન કરી કરે છે. જીનેદર્શનરૂપ દોષરમાંથી અન્ય નસિકાઓને ખબરી બની કરે છે પરંતુ તેથી નસિકાને દોષરના ઉપલાગથી અક્રિત કરી કાઢાય નહિ. દોષરમાં પાણીના વર્ષમાં અગર્ભિય છે ત્યારે નસિકામાં તેજે જે પ્રાણ કરેલો દોષ તેટલા જ પ્રસાદમાં જે સ્વામ દેહને આવેલે વચ્ચે જીને દર્શનના 'દ્રવ્યનુબોધ'નું અલ્પ અઘર નિષપણ કરી જીને દર્શનનું અન્ય દર્શનોનાં મુખ્ય મુખ્ય તત્ત્વો તરફ દેખાડે પ્રજ્ઞા વિત્ત વિભાગનું છે તે ઉપર જરા જાણેલકન કરીલું. પ્રજ્ઞાન રીતે જીને દર્શનની વસીકન મદૂ રથામાં આવે છે.

જૈનદર્શન અનાદિ છે !

જૈન દર્શનના પ્રેરક પોતે સર્વજ્ઞ હોવાથી અને રાગદ્વેષરૂપ મદાદ્વય રહિત હોવાથી તેમનું શુદ્ધન કરેલું તત્ત્વજ્ઞાન, કપ, છેદ અને તાપથી સુચાર્યની જેમ શુદ્ધ હોય છે. છવ અને અછવના સ્વરૂપની સૂક્ષ્મતા એટલા બધા પ્રમાણમાં અને બારીક અવલોકનપૂર્વક દર્શાવેલી છે કે તેને માટે માત્ર અનુમાનથી જ આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે સર્વજ્ઞ અથવા અનંત જ્ઞાનવાન સિવાય અન્ય કોઈ પણ વ્યક્તિનો આવા પ્રકારની સૂક્ષ્મતમ હકીકતનું બ્યાન દર્શાવવાનો વિષય નથી. હવે બતાવાશે તેવું વિશ્વાંતર્ગત ગૃહ સ્વરૂપ અન્ય દર્શનોનાં શાસ્ત્રોમાં તપાસ કરતાં જોડામાં જોડા તળિયા સુધી પણ દૃષ્ટિગોચર થતું નથી.

જૈનદર્શન ક્યાંથી શરૂ થયો એવી તેની આદિ છે જ નહિ, તે અનાદિ છે. વિશ્વમાં રહેલી વસ્તુ માત્ર અનાદિ છે, માત્ર રૂપાંતર પામ્યા કરે છે, તો જૈનદર્શન પણ અનાદિ હોય તેમાં અસંભવિત જેવું કાંઈ નથી. જગત્તના વિદ્યમાનપણાની સાથે તદંતર્ગત સર્વ પ્રાણી પદાર્થોનું વિદ્યમાનપણું હોવું જ જોઈએ. જગત્નું આદિપણું માનવાથી જગત્કર્તા તરીકેની કોઈની કલ્પના કરવી પડશે. અને તે જગત્કર્તાને પણ કોઈ બનાવનાર હોવો જોઈએ, જગત્કર્તા શરીરધારી હોવો જોઈએ. કેમકે આ દશ્યમાન જગત્ રૂપી દેખાય છે તો શરીરધારી (રૂપધારી) વ્યક્તિથી જ જગત્ અસ્તિત્વમાં આવી શકે. જગતની ઉત્પત્તિના ઉપાદાન કારણરૂપ સાધનો ક્યાંથી આવ્યાં અને કઈ રીતે પ્રયોગમાં મુકાયાં, કર્તાને જગત્તની ઉત્પત્તિ અને લયરૂપ પ્રયોજનથી લાભાલાભ શું છે—વગેરે વગેરે બાબતોનો ગંભીર વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે અનેક અવ્યવસ્થિતપણાના દોષો આવી જાય છે; તો જગત્કર્તા તરીકે કોઈ બનાવનારની કલ્પના જોખી કરવા કરતાં અથવા જગત્કર્તાને અનાદિસ્થિત માનવા કરતાં જગત્ અનાદિ છે—એ વિચાર શા માટે વારંવાર નથી ? જગત્તના કોઈપણ પદાર્થની આદિ માનીએ તો માત્ર પર્યાયરૂપે (રૂપાંતરપણે) સાદિસાંતપણું છે, આથી સર્વજ્ઞોએ

જેમનું અનાદિભૂત અર્થન જાનકર આદર્શમાં જોયેલું છે તે સમ અને નિર્નિવાર છે. નહુતાર જેવદર્શન પણ અનાદિ છે, પરંતુ કાલક્રમે કાલનો વિનિવેદ ગય છે અને કાલક્રમે ફગાયા તીર્થકરે વિનિવેદ ગયેલા જેનન-જોના ઉપાદેશ)ના ઉપન થયા પછી જાનો પનઃ પ્રનઃ પ્રગલિત થાય છે. તે અનુદ કાલક્રમ નુંની અરિત થગવે છે. અને અનેક પ્રાણીમાં તેનું આદર્શન કરી મનુષ્યમાંને પ્રાપ્ત થાય છે. અને હજી રજાનને સીધ પ્રાપ્ત કરે છે.

જગતમાં પ્રવર્તતું કાલચક્ર:—

આ કાલક્રમે આગરોપમના પ્રમાણવાચા દરેક હિસાબિની અને અવસર્પિણીકર કાલક્રમે અનુક્રમે કુવાના અવસરની માફક કર્યા કરે છે. તેમાં હિસાબિનીની સરખાતરી તે કાલમાં પનાં પ્રાણીમાંના અનુક્રમ, સંખ્યાજ, રચિત અને કદ કમયા કાલની ગતિ અનુસાર થયતા ગય છે અને અવસર્પિણીમાં પ્રાપ્ત કરતાં પીમે પીમે તે સર્વ કાલક્રમે થયતા ગય છે. દરેક હિસાબિની અને અવસર્પિણીને રજાના મારની માફક છ ક આગરોપે ગાય છે તે સર્વનાં કાલમાન કમ કાલક્રમે આગરોપમ થાય છે. આ અને હિસાબિણી-અવસર્પિણીમાં દરેકમાં વેગા મહાગુરુની અગાય ઉત્પન્ન થાય છે

તીર્થકર રજ, સાર્વર્ગી રજ, વામરો ર, પ્રતિવતરો ર, વારો ર તેમાં પેલા તીર્થકર અગાય દરેકને વિગદા કરી સર્વજાતુ પ્રાપ્ત કરે છે તે 'વિલ' કોવાલ છે. તેમજ અવારોવા માં તે રીત કરેલ છે

દેનાગમનો ઉત્પત્તિ થયાંય:—

વર્તમાન અવસર્પિણીના સર્વર્વ અગરોપ પ્રાંતે મેલાર તીર્થકરે મુલિય વામરો પછી એ વામરો તીર્થકર વર્તમાન મહાગુરુ ને પાન કરતા મેલોગરે અગરોપ અગરોપ અગરોપ કરી વામરો પછી મુલે લગમગુરુ કર અગરોપ મુલોગરે મેલોગરે કરી વિલ ઉત્પન્ન કરે. આગરોપ મેલોગરે મુલોગરે મુલોગરે મહાગુરુ મહાગુરુ ને તીર્થકર કરેલ.

ઉપન્નેહ વા ! વિગમેહ વા ! ધૂવેહ વા !

(ઉત્પાદવ્યયત્રૌવ્યયુક્તં સત્)

—આ ત્રણે પદો સાંભળાવ્યા. તે સાથે ઉચ્ચ પ્રોઠ સ્વરવંદે નિવેદન કર્યું કે આ જગતમાં સર્વ પદાર્થોની પ્રથમ સમયે ઉત્પત્તિ છે, બીજી સમયે નાશ છે; પરંતુ એ બંને સમયોમાં પદાર્થોનો ઉત્પત્તિ અને નાશ દેખાવા છતાં વસ્તુતઃ સત્તાએ પદાર્થ બદલાતો નથી. આ ત્રણ પદો જગતના વ્યવહાર માત્રને અવકાશ આપનારા, તીર્થ'કરૂપ જ્ઞાનાના મુખમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા ત્રણ ભાવભુવનો હોય એવું અંત-મુખ પ્રતિએ અવલોકતાં ભાસે છે.

ગત્યંતર મહારાગ્નને આ ત્રણે પદો સાંભળતાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ધમે અથે દાય થયેલું હોવાથી જગતના સર્વ પદાર્થોનું વસ્તુતઃ જ્ઞાન (સત્યનું જ્ઞાનજ્ઞાન) પ્રકટ થયું, તે દ્વારા સાસ્ત્રરૂપે તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના સાધનરૂપ ક્રિયાકાંડમય બાર અંગની સંકલ્પના કરી. તે દ્વાદશાંગીના જ્ઞાન નીચે પ્રમાણે—

૧ આચાર્યાંગ ૨ મુત્રકૃત્યાંગ. ૩ સ્થાનાંગ ૪ સમવાયાંગ. ૫ ભગ-વતી ૬ જ નાવર્મકથંગ ૭ વિપાકદશાંગ ૮ અંતઃકૃતદશાંગ. ૯ અનુભવોપપતિક. ૧૦ પ્રજ્ઞાપ્રકરણ મુત્ર. ૧૧ વિપાકમુત્ર. અને ૧૨ દશિપદ

અ. ૧૨ અંગેનું જ્ઞાન તેમના પડીના ગિર્જાને મુખપાદ કહ્યું હતું. તેને પોને કાવ્યમાત્ર અભિવ્યંજ થવા માંડતો, તેનું જોઈને પડેલ નવનેએકાદ પડી પડી એ દેશિયગણિ લાભાચમણે અગ્નીઆર મુત્રન બાંધે આગને. અનુક્ર વિભાગ પુનઃકારક કર્યો એક પૂર્વે તે પડે તેમજ તે પડે કરવા. કન્ટ, મેળા દુરતદ વાનુને ત્યાગી દ. મીનાઃ જ્ઞાન નવકથા. અનુક્ર. કન્ટન કરી જોઈએ, તે જ્ઞાન દશિપદ બારમાઃ જ્ઞાનનું જોઈ મહત્ત્વ મહત્ત્વ તે કાલક્રમે વિચરેલ રહેલું છે. તત્ત્વ-જ્ઞાનનું જ્ઞાન જ્ઞાનનું જ્ઞાન જ્ઞાનનું જ્ઞાન જ્ઞાનનું જ્ઞાન જ્ઞાનનું જ્ઞાન

યોગનો વિષય ધર્મો જ સુક્ષ્મ અને પ્રાકૃત પ્રાણીઓથી દીર્ઘકાલિક હોયોપશમવડે સમજાય તેવો છે. તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં :હ્યુ છે કે-ગુણાધ્યયં દ્રવ્ય-ગુણને આશ્રય આપનાર તે દ્રવ્ય-જેમકે પુષ્પ અને તેની સુગંધ, સાકર અને મીઠાશ, અગ્નિ અને ઉષ્ણતા, કાળી માટી અને શ્યામતા વગેરે દ્રવ્યત્વ અને ગુણત્વ સંબંધ રહેલો છે. અહીં દ્રવ્ય શબ્દનો અર્થ વસ્તુ અથવા આંતર સ્વરૂપની બાહ્ય સ્થાપના રૂપ અર્થ નથી. પરંતુ ગુણવાળો હરેક કોઈ પદાર્થ. જૈન દર્શનાનુસાર વિશ્વમાં ૭ દ્રવ્યો છે. તેમનાં નામઃ—

૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય, ૪ કાળ, ૫ પુદ્ગલાસ્તિકાય, ૬ જીવાસ્તિકાય.

આ જગત્ પદ્ધત્યમય છે તે ઉપરાંત કોઈ પણ પદાર્થ છે નહિ. આ પદ્ધત્યોમાં જીવાસ્તિકાય સચેતન છે, બાકીના પાંચ દ્રવ્યો અચેતન (જડ) છે. અસ્તિકાય એટલે પ્રદેશોનો સમૂહ. જીવ અને પુદ્ગલોના પ્રદેશ સમૂહોને બાકીના ચાર દ્રવ્યો અનુગ્રહ-ઉપધાત નિરંતર કર્મે જાય છે. આકાશાસ્તિકાય રૂપ ક્ષેત્રમાં પાંચ દ્રવ્યો રહેલા છે સર્વનો આ પદ્ધત્યોને યથાર્થ રીતે સર્વાંશે જોઈ શકે છે. જીવાસ્તિકાય દ્રવ્ય અગ્રણી (અર્થ અન્ન અંગાચર) છે, જતાં શરીરના સંબંધમાં ચેતન્ય લક્ષણથી આપણે જોવાળી શકીએ છીએ. પુદ્ગલાસ્તિકાયનો અત્યંત પરમાણુઓનો સંબંધ જન્ય પડી આપણે તેને પુદ્ગલ રૂપે જોવાળી શકીએ છીએ. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાળ એ ચાર દ્રવ્યો જીવો અને પુદ્ગલસંબંધે ઉપર કારણ તરીકે અસર કરીને કાર્યો નિર્વહીએ છે. જેમ પાણીની અંદર રહેલા માછલાંને ગતિ કરવાનું મન્યું છે પરંતુ જળરૂપ કારણ ન મળેલું હોય તો તેની ગતિ ક્ષતિ પડે જાય છે તેમ આત્મદ્રવ્યમાં ગતિ કરવાની શક્તિ છે, પરંતુ ધર્માસ્તિકાય કે અધર્માસ્તિકાય ગતિ પ્રદેશમાં આવી શકે છે.

જેમ જેમ પ્રેમાર્ત્ત ધર્મો મળેલા કાર્યો પડી વિશાંતિ લેવા માંડે તેમ તેમ છે તેવાં એક ધર્માસ્તિકાયને દેખાતી તુરંત જ

આપણે ચર્ચાક્રમરૂઢે ખંધ દેશ રૂપે જોઈ શકીએ છીએ. અનંત પરમાણુઓ અસંખ્ય આકાશ પ્રદેશ ઉપર સમગ્રરૂપે રહેલા હોય ત્યારે આપણી ચર્ચાક્રમથી દેખી શકાય છે. અનંત પરમાણુઓથી ઓછા પરમાણુઓનો અનેકો સ્કંધ માત્ર અવધિજ્ઞાનીઓ અને દેવદત્તાનીઓ દેખી શકે છે. પુહ્લગદોને અને હ્રવોને ધર્માસ્તિકાયનો ગુણ ગતિ સદાયક, અધર્માસ્તિકાયનો ગુણ સ્થિતિ સદાયક, આદિશાન્તિકાયનો ગુણ અવકાશદાયકપણું હોવાથી—આ રીતે ગુણોનું આશ્વર્યાન હોવાથી તેમનું ‘દ્રવ્ય’ નામ યથાર્થ છે. પુહ્લગદાસ્તિકાયનો ગુણ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વગેરે છે. હ્રવાસ્તિકાયનો ગુણ જ્ઞાન. દર્શન, ચારિત્ર, તપ વગેરે છે. હ્રવાસ્તિકાય એટલે અસંખ્ય પ્રદેશવાળો આત્મા જે ચૈતન્ય લક્ષણ છે, તે અરૂપી છે.

પ્રત્યેક પદાર્થનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે દરેક પ્રાણીએ તે પ્રત્યેક પદાર્થનું સંપૂર્ણ અધ્યયન કરવું જોઈએ. કોઈ પણ પદાર્થનું સંપૂર્ણ અધ્યયન કર્યા પછી તે પદાર્થ સર્વાંશે જાણી શકાય છે. આમ હોવાથી તે પદાર્થ અન્ય પદાર્થોથી ભિન્ન કોટિમાં છે તેમ સમજી શકાય છે. આવા જ આશયથી શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે—

एको भावः सर्वथा येन दृष्टः सर्वे भावाः सर्वथा तेन दृष्टाः ।

सर्वे भावाः सर्वथा येन दृष्टाः एको भावः सर्वथा तेन दृष्टः ॥

એક જ પદાર્થનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ સમજવાને માટે તેનાથી અન્ય વિરોધી પદાર્થોની ઓળખાણ કરવાની જરૂર ઉભી થાય છે અને તે ઓળખાણ થયા પછી મૂળ પદાર્થનું સ્વરૂપ સર્વાંશે સમજી શકાય છે. વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી અહવના સ્વરૂપને યગ્યર જાણ્યા વગર હવ શું વસ્તુ છે તે ખબર પડી શકતી નથી અને જ્યારે અહવ પદાર્થને યગ્યર ઓળખી ન શકીએ તો હવને અહવ અને અહવને હવ કહી દેવાના ભૂલાવામાં પડીએ. હવોને અહવ માની લેવાથી હવોની દિસાઓ થાય, હવોને દુઃખ થાય તેનું લાન રહે નહિ; તેથી હ્રવાસ્તિકાય શું છે તે સમજવાની જરૂર સૌથી પ્રથમ ઉભી થાય છે.

આવરણોથી વીંટળાયેલો હોવાથી કર્મોના સ્વભાવની વિચિત્રતાને તાણે થવું પડે છે. તે કર્મો જેવાં કાર્યો તેની પાસે કરાવવા ઈચ્છે છે તેવાં જ કાર્યો આત્માને તત્કાળ કરવાં પડે છે. એક નાટકનું પાત્ર વ્યક્તિરૂપે એક જ હોવા છતાં અમુક મર્યાદાવાળા સમય સુધી રાગરૂપમાં, યોગી-રૂપમાં, બિહુકરૂપમાં, વેશ્યારૂપમાં અને દારીરૂપમાં વગેરે ભિન્નભિન્ન રૂપમાં જુદા જુદા વેશો તેને મેનેજરની મરજી મુજબ ભજવવા પડે છે; તેમ આત્મા કર્મને આધીન થયેલો થવાથી એકંદ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિયના ભવો સુધીમાં જુદા જુદા આકારોથી વેશ ભજવી જતાવે છે આ રીતિનું દિગ્દર્શન ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથામાં કર્મપરિણામ રાગની પત્ની કાલપરિણુતિથી થતા હુકમોને પ્રાણીઓ કેવી ત્વરાથી આધીન થઈ આજ્ઞાપાલક બને છે તે કાલપરિણુતિના મુખના ઉદ્ગારો દ્વારા કથાકારે નાટકવડે રૂપક આપેલા પુરૂષ અને સ્ત્રી પાત્રોમાં નીચે મુજબ દર્શિતગ્રાચર થાય છે.

કાલ પરિણુતિના હુકમો :—

“લોકાકાશોદ્ધારા નામની રંગભૂમિકા ઉપર રહેલા જે સર્વ છવ પાત્રો ! તમારે નાટક કરવાની શરૂઆત થઈ ગઈ છે. રાગાભિલાષ નામના નાંદીએ પ્રથમ મંજળાચરણ કર્યું છે. મહામોહ નામે મન્નધારે પાતાનું કાર્ય અગતી બચનાટકની ચોખ્ખતા સિદ્ધ કરી અનુસંધાન કરેલું છે. મોટે ભાગે તમે મનુષ્યચોનિરૂપ દ્રાપરીનની પાછળ રહેલા પાત્રો ! હું હુકમ કરું છું કે હવે તમે! જ્યારે પ્રેક્ષકોની નજર આગળ આવે, ત્યારે તમે તુરંત જ ન્દન કરવું આવું રાખો, ત્યાર પછી અનુક્રમે અનુનમ્રને અગતી અભિલાષથી અરણ્ય કરો, ગોદાગુપ્તને ભાંગીડીએ સંભરો, નય અને ભયથી પગલે પગલે ગરીબને સમદોષો, આટલો વેશ બદલો. પછી હવે અગમ્યભાવ તરફને ફેરાર બનો, અનુક્રમે નિશ્ચય કરો, કમલોને અગમ્યભ કરો અને સુંદર રાગથી કવિતાઓના ભાવો કરો, હવે પછી તરુણ ચાંચો, અનુક્રમે સ્ત્રીઓ સાથે અનંદક પ્રવેશો સંદેહિ થો કાલ કરો, સ્તિમુખ અનુભવો, સ્ત્રીમુખ્ય ચલા

કર્મોનિ આવવાનો પ્રકાર :—

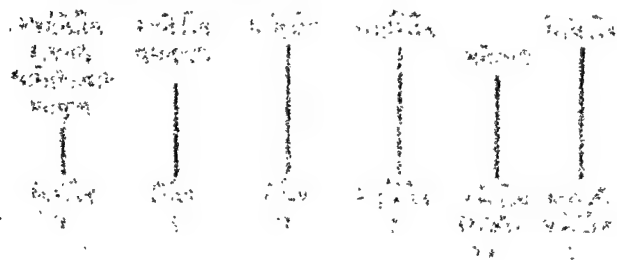
મિથ્યાત્વ, અવન, ક્રપાલ અને યોગ—આ ચાર આત્માને કર્મજનક થવાના કારણરૂપે છે. આ ચારનું સમગ્ર નામ જૈન પરિભાષાએ આશ્રવ કહેવાય છે. આશ્રવને એક ગરનાળાંની ઉપમા આપીએ તો કર્મરૂપ મલિન પાણીને આવવાને માર્ગરૂપ આશ્રવ છે. આ મલિન પાણીવડે આત્મારૂપ સ્ફટિક મલિનતાને પામ્યો છે. આત્માને અસંખ્ય પ્રદેશો છે તે મધ્યે આઠ રુચક પ્રદેશોને તો કર્મોનું આવરણ કદાપિ થતું નથી એટલે તેઓ સદાને માટે નિર્મળ છે, તેવાજ છે અને રહેશે; આ હેતુથી આત્મા સર્વાંશે કર્માવરણથી આવૃત્ત થતો નથી અને તે હેતુથી જ આત્મા અણુવ (અનાત્મા) કદાપિ થઈ શકતો નથી. હવે કર્મોના સ્વભાવાનુસાર આત્માને અનેક જન્મો ધારણ કરી જુદે જુદે નામે ભવસ્થિતિ કરવી પડે છે તેનું અવલોકન કરીએ.

આત્માના સંસાર દૃષ્ટિએ અનેક પ્રકારો :

ઈન્દ્રિય યોગની અપેક્ષાએ આત્માના પાંચ પ્રકારો છે. એકેન્દ્રિય, બેઐન્દ્રિય, ત્રેઐન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય. એકેન્દ્રિયના પાંચ ભેદ છે. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય તેજસકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય. તે સૂક્ષ્મ અને બાહર બે પ્રકારે છે. સૂક્ષ્મને કેવળજ્ઞાનીઓ ફક્ત દેખી શકે છે, તે ચૌદ રાજલોકમાં સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે. બાહર પૃથ્વીકાય તે ખાણમાં રહેલું મોતું, રૂપું, વિગેરે ધાતુઓ, શસ્ત્ર નહીં લાગેલી માટીઓ અને પાપાણો છે. બાહર અપ્કાય તે વરસાદનું તથા સરોવરનું જળ વિગેરે. બાહર અગ્નિકાય વિજળી, અંગારા વિગેરે, અને બાહર વાયુકાય તે પવન છે. વનસ્પતિકાય બે પ્રકારે છે. પ્રત્યેક અને સાધારણ, સૂક્ષ્મ સાધારણ વનસ્પતિકાય જે નિગોદ કહેવામાં આવે છે આ નિગોદ એ આત્માની જથ્થાન્યનમ અપદ્ધાંતિ છે. એક શ્વાસોચ્છવાસ જેટલા સમયમાં સાડાસત્તર વખત જન્મ મરણ કરવું પડે છે. બાહર સાધારણ વનસ્પતિકાયમાં એકજ શરીરમાં અનાંત છવો રહે છે. જેમકે સૂરણ, આદુ વિગેરે. પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયમાં એક શરીરમાં એક છવ રહે છે. જેમકે ખીજ,

ખેડમાં, રાજા વિદેશે, આ સારું કાર્યોને મેકર દેશિય (મુલકોનેદિય) તેમ છે.
પણ, માંખ, દુમિ પહેલેને પૂર્વેના મનિય અતિય મનનિય વધારે તેમ
છે ભણી, ખાણ, ખેડમાં વહેલેને રાજનિય વધારે તેમ છે તેથી
મેકર મેકનિય છે. બીજી, અમલો, ખાખા, રામ પહેલેને મેકનિયના
વધારા સાથે કમ સારું મનિયો છે. આને મનુષ્ય, વિના, નાવડી સર્વો
પરિનિય નિર્દોષ મામ, માણ વિદેશેને મેકનિય અતિય, પંચ
મનિય છે તેથી તેને, પરિનિય અતિયોથી સ્વચ્છમાલ છે.

ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଆମ ସଂଗଠନ ନିମ୍ନ :-

[illegible][illegible][illegible]

આ પ્રકારે આત્માને યોગ્યતા પ્રમાણે બચવાયદાર ચક્રાવધાને માટે પ્રાણોની ઉત્પત્તિ છે.

નામકર્મના ઉદયથી આત્માને પર્યાપ્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે જ પ્રકારે છે.

પ્રાણને ટકાવી રાખનાર શક્તિ ‘પર્યાપ્તિ’ :-

આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છવાસ, ભાષા અને મન. આહાર પર્યાપ્તિ એટલે આહારને રસ તથા શરીરાદિ રૂપે પરિણુમવાની શક્તિ. આ પર્યાપ્તિ એટલે શક્તિ વગર પ્રાણીઓને પ્રાણ હોઈ શકતા નથી. અર્થાત્ પર્યાપ્તિ હોવાથી પ્રાણનું અસ્તિત્વ હોય છે. પર્યાપ્તિ દુર્ગળ હોવાથી પ્રાણનો વિનાશ થાય છે અને તે છવનું મરણ ગણાય છે. એક ઘડીઆળને ચાવી આપ્યા પછી જેમ તે પોતાની મુદત સુધી ગતિ કરે છે, તેમ શરીર યંત્રમાં પર્યાપ્તિ રૂપ ચાવી વડે પ્રાણોનું સાંચાક્રમ પોતાની મુદત સુધી ગતિમાન રહે છે; ચાવી પુરી થયેથી સાંચાક્રમ ગતિશૂન્ય બને છે.

શરીર કુલ મળી પાંચ છે. ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, કાર્મણુ. પ્રથમ અન્ય ગતિમાંથી છવ પોતાની માતાના ઉદરમાં આવે છે કે તરત તત્ત્વસ્થિત રસને તૈજસ અને કાર્મણુ શરીર વડે લઇને તે રસને સાત ધાતુ (માંસ, રૂધિર, અસ્થિ, રસ, ચરબી, મજ્જા વીર્ય.) પણે પરિણુમન કરે છે. ત્યારથી તેને એવી શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે કે, છવ જે જે આહાર ગ્રહણ કરે તેની સાત ધાતુઓ બનવામાં ક્રિયાઓ ગતિમાન થાય છે. આહાર પર્યાપ્તિ ઉત્પન્ન કર્યા પછી તે રસને શરીર-પણે પરિણુમાવે છે. અને એ રીતે ગર્ભમાં જ તે પર્યાપ્તિ ઉત્પન્ન થવાને લીધે ધીમે ધીમે શરીરના અંગોપાંગો ગોઠવાય છે. ત્યાર પછી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ ગાંધિ છે અને પોતાના લવની યોગ્યતા પ્રમાણે ઝોઢી વધતી ઇન્દ્રિયોનો વ્યાપાર ચાલવા માંડે છે. ત્યારબાદ શ્વાસોચ્છવાસ લેવા મુદવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે તે શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ, તેમ જ મન અને વચન વર્ગણના પુદ્ગલો લેવા મુદવાની શક્તિ તે મન અને વચન પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. આહાર પર્યાપ્તિ ઉત્પન્ન થયેલી છે છતાં શરીરને

[illegible][illegible]

સંસાર છે. પર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદ્ભવથી શરીર ઇદ્રિય વિગેરેની રચના થાય છે. અર્થાત્ અન્ય કોઈ કર્મો નિમિત્ત કારણ નથી.

ઉપરોક્ત પ્રકારે પ્રાણીઓને મુખ્ય ચાર કારણોથી આઠ કર્મોનો કર્મ બંધ થાય છે. કર્મની વ્યાખ્યા કરતાં કર્મત્રયકાર કહે છે કે, ક્ષેરક જીવણ દેહદિજેમ તો મજા કમ્મ. મિથ્યાત્વ, અમત, કપાય અને યોગરૂપ દેનુઓથી જે આત્માવડે કરાય તે કર્મ કહેવાય છે. આ ચાર ઉત્પાદક કારણોનો વિનાશ થાય તો કર્મના વિનાશપણાથી આત્મા કર્મ રહિત થાય અને શાશ્વત મુખ પામી શકે. આ ચાર કારણો એ આત્માના લુદ્ધી લુદ્ધી અવસ્થાના રાગદ્વેષમન્ય મલિન પરિણામો છે. પ્રસ્તુત કર્મ આઠ પ્રકારે છે.

(૧) જ્ઞાનાવરણીય. (૨) દર્શનાવરણીય. (૩) મોહનીય. (૪) અંતરાય. (૫) નામ. (૬) ગોત્ર. (૭) વેદનીય. (૮) આયુષ્ય.

પ્રથમના ચાર કર્મોનો તદ્દન ક્ષય થાય ત્યારે કેવલ્ય પ્રાપ્તિ થાય છે. અને બાકીના ચારનો સમૂહ વિનાશ થાય ત્યારે આત્મા નિર્વાણુપદ પામે છે. આઠ ચાર ધાતિકર્મ અને અવાંતર ચાર અધ્યાનિકર્મ—એવા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. જેમ એક માણસે કાચો પાટો ખાધા પછી તે પાટો જડ હોવા છતાં, તે પ્રાણીના શરીરને છિન્નલિન્ન કરી નાંખે છે, તેમ પૂર્વોક્ત નામવાળા કર્મો જડ હોવા છતાં આત્માના નિર્મળ પ્રદેશોને અંધકારમાં વીંટાળી દે છે. કર્મની શક્તિ એ ચૈતન્ય જનિત શક્તિ નથી કિંતુ પૌદ્ગલિક સ્વભાવજનિત શક્તિ છે. આ આઠ કર્મોના લુદ્ધા લુદ્ધા સ્વરૂપની પર્યાલોચના કરતાં પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો આત્માને કેવી રીતે ઉપધાન થાય છે તે તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ.

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ :

આત્મારૂપ દ્રવ્યને આશીને શુદ્ધ જ્ઞાન નામનો ગુણ રહેલો છે તેને આવરણ કરનાર કર્મ તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે. એક મનુષ્યની આંખે પાટો બાંધવામાં આવે તો જેમ પદાર્થો જોઈ શકતો નથી, તેમ આ

તર્ક સમાધાનની શક્તિ પ્રાપ્ત થયેલી છે તેને તેટલે અંશે મનિજ્ઞાન વર્તતું છે. આ મનિજ્ઞાન પાંચ પ્રકારે દર્શાવાયેલું છે.

વ્યંજનાવગ્રહ, અર્થાવગ્રહ, ક્ષિપ્ત, અપાય અને ધારણા. મન અને નેત્રને વિષયો ગ્રહણ કરવાની ક્રિયા અર્થાવગ્રહથી શરૂ થાય છે. ત્યારે અન્ય ચાર ઇન્દ્રિયોને વિષયો ગ્રહણ કરવાની ક્રિયા વ્યંજનાવગ્રહથી શરૂ થાય છે. એક સ્પર્શેન્દ્રિય અને નેત્રેન્દ્રિયનું દૃષ્ટાંત લઈ મનિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ સંક્ષિપ્ત કરીએ. એક મનુષ્ય નિદ્રામાં વર્તે છે, તે વખતે અન્ય મનુષ્ય તેના શરીર ઉપર અત્યંત ઉષ્ણ વસ્ત્ર રેડવા માંડે છે. તેના રેડવાને પોંડેને જ સમયે નિદ્રાથી મનુષ્યને ‘કાંઈક’ મારા ઉપર પડ્યું એવું જે ભાન તે વ્યંજનાવગ્રહ મનિજ્ઞાન. ઉષ્ણ પદાર્થ કાંઈક પડ્યો એવું બીજા કોને થયેલું જે જ્ઞાન તે અર્થાવગ્રહ. ત્રીજી ક્ષણે ગરમ પાણી લગે કે બીજી કાંઈ વસ્તુનો સ્પર્શ થયો હશે તેની શંકા ઉદ્ભવતી તે ક્ષિપ્ત. ગરમ પાણી જ છે એવો નિશ્ચય થયો તે અપાય. ગરમ પાણી મારા ઉપર પડ્યું એવી સમગ્ર શક્તિ રહેલી, તે ધારણા મનિજ્ઞાન કહેવાય છે. નેત્રેન્દ્રિયને પ્રથમ સમયે જ પદાર્થ ગ્રાહ્ય થઈ જવાથી વ્યંજનાવગ્રહ દોષી શકતે નથી. એક મનુષ્યને દૂર રહેલા એક ઝાડના ફુંકાને વનનાં આ કાંઈક વસ્તુ છે. એવું ભાન થયું તે અર્થાવગ્રહ(નેત્રેન્દ્રિય) મનિજ્ઞાન કહેવાય છે. ફુંકાને કે ઝાડીએ એવી શંકા થતી તે ક્ષિપ્ત, પોંડુ નજીક આવ્યા પછી આ ‘કાંઈ જરૂર’ છે. એવું નિર્ણયપાત્રું ભાન તે અપાય, અને તે નિર્ણયને અનુસરે પડ્યો કે નહીં તે ધારણા કહેવાય છે. સર્વ મનિજ્ઞાનને આ મનિજ્ઞાન કહે છે. આ વ્યંજનાવગ્રહ અને અર્થાવગ્રહ બંને નેત્રેન્દ્રિયનું જ્ઞાન છે, જે સ્પર્શેન્દ્રિય અને નિદ્રામાં નિર્ણય કરેલું.

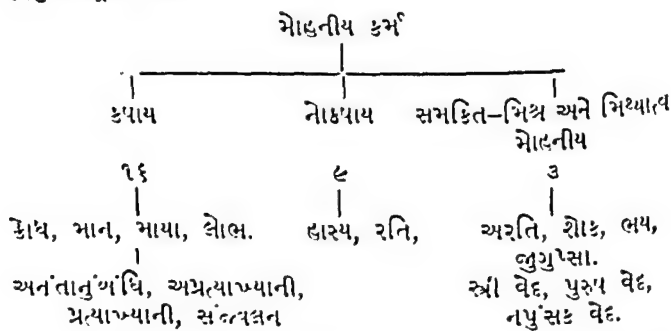
[illegible]

我党在历史上，曾有过许多次伟大的胜利，但每一次胜利，都是经过长期的艰苦斗争而取得的。在抗日战争时期，我们曾经历过许多次艰苦的斗争，但每一次斗争，都是经过长期的艰苦斗争而取得的。在抗日战争时期，我们曾经历过许多次艰苦的斗争，但每一次斗争，都是经过长期的艰苦斗争而取得的。

[illegible][illegible]

અર્થ-પ્રત્યનીકપાયું, નિન્દવપાયું, ઉપદ્રાત, પ્રદ્રેય, અંતરાય અને અતિ આશાતના કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીય કર્મોનો બંધ થાય છે.

મોહનીય કર્મ :—આ કર્મની શાસ્ત્રકારોએ મદિરા સાથે તુલના કરી છે. મદિરા પીનાર મનુષ્ય ડેકના આવેશમાં જેમ માતાને સ્ત્રી તરીકે અને સ્ત્રીને માતા તરીકે ગણવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે, અનેક અના-આરોનું ભાન રહેતું નથી, તેમ મોહનીય કર્મથી પરવશ થયેલો પ્રાણી રાગમાં અંધ થઈ વિવેકબુદ્ધિથી દૂર રહે છે. દ્વેપાનક્રમાં દુઃખ થઈ સ્વાત્મભાન ભૂલી જઈ અન્યનું અહિત આચરવા તત્પર થાય છે. કપાયોથી અભિભૂત થઈ ક્રોધી, અહંકારી, કપટી અને લોભી બને છે. મોહનીય કર્મના મુખ્યપણે અઠાવીશ પ્રકારો નીચેના વૃક્ષ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલૂમ પડશે.

અનાદિ કાળથી આત્મા સાથે રહેતું અને ભોગવટા પ્રમાણે હર્ષ થઈ નવા નવા કપને ધારણ કરતું આ કર્મ આઠ કર્મો પૈકી ઉત્કૃષ્ટ વિચિત્રવાળું છે; એટલું જ નહિ પરંતુ અન્ય સાત કર્મો ઉપર અમલ ચલાવી પોતે સાત કર્મોને પોતાના દોર ઉપર ચલાવે છે.

ક્રોધ કપાય :—ક્રોધથી પરાધીન થયેલા એક મનુષ્યને તમે જુઓ! જો તેનામાં નિર્માલ્યપણું હોય છે તો તે અંતરમાં ધગધગતા

લાગુ પડે છે. ભાવનિર્લેપ સત્ય હોય તો બાકીના ત્રણ નિર્લેપની સમજણ છે, અન્યથા તે ત્રણ નિર્લેપો નિષ્ફળ છે.

નામ જિનઃ—જિન શબ્દથી આવાહન થતા દરેક પ્રાણી પદાર્થ તે નામ જિન કહેવાય છે.

સ્થાપના જિનઃ—જિન નામથી અંકિત કાંઈ પ્રાણીની જમીનું સ્થાપન તે સ્થાપના જિન (આ અસદ્ભૂત સ્થાપના છે). જિનેશ્વર પ્રભુની મૂર્તિ અથવા જમીનું સ્થાપન તે સદ્ભૂત સ્થાપના છે. જિનેશ્વર પ્રભુની પ્રતિમા—પ્રભુના અદ્ભુત ગુણોની પ્રતીતિ કરાવવા સમર્થ હોવાથી સ્થાપના અવશ્ય આરાધવા યોગ્ય છે. સ્થાપના નિર્લેપ કેવું કાર્ય બને છે તે નીચેના દૃષ્ટાંત ઉપરથી સહજ સમજાશે.

એક જંગબારી જંગલી પ્રાણી હતો. તેણે ‘ગાય’ કદાપિ જોઈ નહોતી. તેમ જ ‘ગાય’ એ શું વસ્તુ છે, તેની માહિતી પણ તેને નહોતી. તે એક વખત હિન્દુસ્તાનમાં આવ્યો અને એક મકાનમાં ગાયની પાપાણુનિર્મિત મૂર્તિ જોઈ. તેણે વિચાર કર્યો કે આ બાળકને ક્રીડા કરવાનું રમકડું છે કે બેસવાનું આસન છે ? મારાથી કાંઈ સમજ શકાતું નથી, માટે આ ઘરના માલીકને પૂછી જોઉં તો ખાતરી થાય. આવા પ્રકારે મન સાથે વિચાર કર્યો. ત્યાં તેને હિન્દુસ્તાનમાં મિત્ર તરીકે આમંત્રણ કરનાર તે ગૃહપતિ આવ્યો. તેને તે જંગબારી મનુષ્યે પૂછ્યું, ‘આ શું છે ?’ તે માલીકે કહ્યું આવા પ્રકારનું ગાય નામનું પ્રાણી અહીં હિન્દુસ્તાનમાં છે, તેને બે શીંગડાં, ચાર પગ અને ચાર આંચળ અને એક પુચ્છ હોય છે. આવા પ્રકારની તેની આકૃતિ હોય છે. આ પ્રત્યક્ષ દેખાતા તેના ચાર આંચળને આવી રીતે દોહવાથી તેમાંથી દૂધ નીકળે છે. તે દૂધ પીવાથી આપણી જઠરાગ્નિ તૃપ્ત થાય છે, અને કુંધાની શાંતિ થાય છે. આયું સંભળી તે પ્રાણીને વિરમય થયો અને પેલા ગૃહસ્થનું કહેતું બરાબર ધ્યાનમાં રાખ્યું. એક વખત હિન્દુસ્તાનની મુસાફરી કરતાં રંગ વચ્ચે બૂંટો પડ્યો. સાથે લાવેલા જળ અને

કરવામાં આવે છે. અસહ્યૂત સ્થાપના કે જે ભાવ ઉત્પન્ન કરે માટે નાલાયક છે, તે વાસ્તવિક સ્થાપના નથી. વિષય વાસનાને ઉત્તેજ (રૂપી) અક્ષરો જેમ (અરૂપી) વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરવાને માટે પ્રયત્ન છે-તેમ કપાયયુક્ત અથવા પ્રસન્ન વદનથી રહિત જે જિનેશ્વર પ્રતિમા બની હોય તો તે જિનગુણના સંસ્કાર દાખલ કરી શકે પરંતુ તેમ નથી જ. એટલે કે જે જિન પ્રતિમાનું આકૃતિ-સ્વરૂપ જડપણે છે, તેવું જ ચૈતન્યમય જિનોમાં તાદ્રશ હોય છે.

અતીત, અનાગત અને વર્તમાન કાળના જિનેશ્વરના હોવા તે દ્રવ્ય જિન. મરીચિ કે જે વીર પ્રભુનો આત્મા હતો તેમને ભરતચંદ્રિ વંદન કરેલું છે એવું જાણીને કે “આ હવે તીર્થ” કર થશે.”

ભાવજિન:-તે સાક્ષાત્ કેવળજ્ઞાની તીર્થ” કર છે. નામ, સ્થાપના દ્રવ્ય અને ભાવ ઉત્તરોત્તર અધિકાધિક ગુણો આરોપણ કરનાર છે. પ્રથમના ત્રણ નિર્લેષોમાં જે ભાવ ઉત્પન્ન થવાનું ‘સામર્થ્ય’ હોય તો તે સાધક છે મતલબ કે નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય એ ત્રણ વસ્તુ તત્ત્વનાં સાધન છે અને ભાવ તે વસ્તુતત્ત્વનું સાધ્ય છે. રૂપી સાધકો વડે અરૂપી સાધ્યની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. એ નિઃકેવળ સત્ય ચંદ્ર ચૂક્યું છે. આ સમયને લઈને નીચેનાં સિદ્ધાંતોનું સ્પષ્ટીકરણ થાય છે.

“સાધુ” એવા શબ્દથી સંતપુરુષોની રહેણીકરણીનું સ્મરણ થાય છે અને “શક” એવા શબ્દથી દુર્જનોની ખતતા હૃદય આગળ તરે છે.

અસૌમ્ય આકૃતિવાળી અને કપાયયુક્ત મુખમુદ્રા જણાવતી મૂર્તિવંદ એક અને કપાયના સંસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ જ શાંત મુખમુદ્રાવાળી મૂર્તિવંદે સમભાવ પ્રકટે છે.

આજી શરીરગુદ્ધિ એ દ્રવ્યક્રિયા હોવાથી ભાવક્રિયારૂપ અંતરંગ ગુદ્ધિનું નિમિત્ત છે. આજીક્રિયામાં ભક્ષ્યાભક્ષ્ય અને પેષાપેષ્ય વિવેકથી રહિત હોય તો તેનું આંતરસ્વરૂપ પાગ દરેરોજ ક્ષીણિત થતું જાય છે.

જૈનદર્શનના સિદ્ધાંતોમાં અન્ય દર્શનોનું

આવતરણ

જૈનદર્શન:-જૈનદર્શનશિવત દ્રવ્યાનુબોધનું સંદિગ્ધ સ્વરૂપ પૂર્ણ મયું. પૂર્વ જગ્યાવેગ નિયમાનુસાર અન્ય દર્શનોનાં સિદ્ધાંતોનું અવગતન કરી તેમનું જૈન દર્શનમાં કેટલે અંશે આવતરણ છે તે હવે તપાસવાની આવશ્યકતા છે. જે જે સરખામણી હવે પછી કરવામાં આવશે તે તે દર્શનોના ખાલ આચાર અથવા વેપને અંગે નથી, પરંતુ તેમના સિદ્ધાંતોના મૂળ બેદોન આધીને છે. પૂર્વોક્ત પ્રકારે છ દર્શનોમાંથી જૈન દર્શનને આદ્ય કરતાં પાંચ દર્શનોનાં નામ દર્શાવેલાં છે તેમાં પ્રથમ દર્શનાનુયાયી ઔદોચી ચાર ગતિના છે.

વૈભાષિક, સૌત્રાંતિક, યોગાચાર, માધ્યમિક.

વૈભાષિક:-વસ્તુને ક્ષણસ્થાયિ-ક્ષણવિનાશી માને છે એટલે કે ઉત્પત્તિ જન્મ આપે છે. સ્થિતિ સ્થાપે છે, જરા જર્જરિત કરે છે, અને વિનાશ નાશ કરે છે, તેમ આત્મા પણ તેવો જ છે. અને તે ખુદગલ કહેવાય છે.

સૌત્રાંતિક:-રૂપ, વેદના, વિજ્ઞાન, સંજ્ઞા અને સંસ્કાર એ પાંચ સ્કંધ શરીર ધારીને છે પણ આત્મા જેવું કંઈ નથી. આ સ્કંધ પરલોકમાં પણ જાય છે-આ પ્રકારે માને છે.

યોગાચાર:-આ જગતને વિજ્ઞાન માત્ર માને છે. વાસનાના પરિપાકથી નીલ પીતાદિ વર્ણોના ભાસ થાય છે. આલય વિજ્ઞાનને સર્વ વાસનાઓનો આધાર માને છે. અને એ આલયવિજ્ઞાનની વિશુદ્ધિને મોક્ષ કહે છે.

માધ્યમિક:-આ સર્વ શૂન્ય સ્વપ્ન તુલ્ય માને છે. મુક્તિને પણ શૂન્ય માનવાથી તે પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓ પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન એ પ્રમાણો માને છે.

દ્વીપ એક લક્ષ યોજનનો છે. તેની પરિધિ ૩૧૬૨૨૭ યોજન. ૩ ગર્વિ, ૨૮ ધનુષ્ય, અને ૧૩ અંગુલ પ્રમાણ છે. સર્વમળી શાશ્વત નદીઓ તિર્થસોકમાં ૧૪૫૬૦૦૦ સંખ્યાવાળી છે. ભરતક્ષેત્રનું પ્રમાણ પાંચત્રીસ યોજન ૭ કળાનું છે. શાશ્વત તીર્થો સર્વમળી તિર્થસોકમાં માગધ વરદામાદિ એકસો બેની સંખ્યામાં છે. તિર્થસોકની મધ્યમાં મુવર્ણ-મય સુમેરુ પર્વત લક્ષ યોજનના પ્રમાણવાળો છે. યીજન કચ્ચનગિરિ, ગજદંતા, વખારાગિરિ, વગેરે સર્વમળી ખસેં ઓગળોતેર પર્વતો છે. ચોત્રીશ વિજય છે પદ્માદિ ૭ મોટા દ્રહો છે. હર્ધ્યસોક, તિર્થસોક, અને ભુવનપતિ આદિ નિકાયોને વિષે જિન ભુવનોની સંખ્યા સાતકોડ ને બોતેર લાખ જેટલી છે. તે સર્વ ચૈત્યોમાં જિન જિંજોતી સંખ્યા આઠસો ત્રીશ દોટી, છોંતેર લાખની છે. તીર્થસોકમાં શાશ્વત જિન ચૈત્યો ચારસો તેસઠ છે. તેની અંદર સર્વ મળી પચાસ હજાર ને ચાર જિનજિંજો છે હર્ધ્યસોકમાં અનુત્તર વિમાન સુધી ચોરાશી લાખ સતાણું હજાર ને તેવીશ વિમાન છે. તેટલાં જ ચૈત્યો છે અને તેમાં સર્વ મળી એકાણું દોટી છોંતેર લાખ અઠોતેર હજાર ચારસો ચોરાશી જિનજિંજો છે. આ ઉપરાંત યુગલિક ક્ષેત્રો, જંબુશાસ્મલિ પ્રમુખ વૃક્ષો, ગંગા, સિંધુ સીતા, સીતે.દા, પ્રમુખ મદા નદીઓ વગેરેનું સવિસ્તર મર્્યાદાવાળું જ્ઞાન લઘુસંધયાયુ-બૃહત્ સંધયાયાદિ ત્રંચોમાં પ્રતિપાદન થયેલું છે, જે જોવાથી સર્વજદ્રષ્ટિ કેટલી વિસ્તારવાળી હશે તેની સંક્ષિપ્તપણે આપણ પામર પ્રાણીઓને ઝાંખી થઈ શકે છે. કેટલાક અધ્યાત્મી કહેવાતા મનુષ્યો ગણિતાનુયોગના વિષયને શુદ્ધ ગણી તેનો અનાદર કરે છે, અને ળીત્રકૃત્ત તે અનુયોગ લાણી દ્રષ્ટિ કરતા નથી. તેવાઓએ સમજવું જોઈએ કે ગણિતાનુયોગ એ લોક સ્વરૂપનું દ્રવ્યજ્ઞાન છે અને દ્રવ્યાનુયોગ એ તેનું ભાવજ્ઞાન છે. ભાવજ્ઞાનને દ્રઢ અને મજબૂત કરવાને માટે દ્રવ્યજ્ઞાનની આવશ્યકતા છે એમ શાસ્ત્ર ખુલ્લી રીતે કહે છે. જો કે એટલું તો છે કે ગણિતાનુયોગના વિષયમાં રચીપચી રહી દ્રવ્યાનુયોગ રૂપ સાધ્યથી બેનસીય રહેવું એ શિષ્ટ સંમત નથી જ; પરંતુ તેથી

કથાનુયોગ :

જૈન દર્શનનું અરૂપ સમજવા માટે તૃતીય નેત્રરૂપ ધર્મકથાનુયોગ છે. આ નેત્રપદે હેય ઉપાદેયની નિવૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ યથાર્થ સમજી શકાય છે. આ અનુયોગમાં કથાઓનો મોટો સંગ્રહ છે. ઐતિહાસિક નવસામ્રાજ્ય જે અત્યારે મુશ્કટ ઉપર વિદ્યમાન છે તેમના અવસોદનથી નાશકોનાં તીરક મોર્ચ, સૌમરૂપ, દામા અને આર્દ્રવાદિ સદ્ગુણો, તેમ જ ક્રોધ, દમ્ભ, અભિમાન, પ્રભંચ આદિ દુર્ગુણોની તુલના થઈ શકે છે. કથાઓ એ મનરૂપ અને દુર્દનની પ્રવૃત્તિઓના ઓધ હોવા લાયક વ્યૂત્પત્તિ હોવાથી સર્વવ્યાપક છે. પ્રાણી માત્ર જે હંમેશાપદેય પ્રવૃત્તિમાં મગ્ન કરવા તથા એક નથી અથવા તે તેમને દેવતા નથી, તેઓ જ્યારે કથાનુયોગના માર્ગે રહ્યા છે અને તે ઉપર મગ્ન કરે છે ત્યારે તેઓ મુશ્કટ મનરૂપનાની કટિ ગણી શકે છે. અને પશ્ચિમાં દિવસારક પ્રવૃત્તિમાં તેઓ જે અનુપ્રાપ્ત પ્રાણીઓને કથાઓ વાંચવામાં બહુ રસ મળે છે એવા પ્રવૃત્તિ તેઓએ લેથી નર્ણિત થવાનું નથી. જ્યારે કથાઓ માત્ર એ દેવક વિદ્યમાનના વર્ણથી આરમ્ભ પદાર્થ સમજી શકાય અને તેમજ તેમને પ્રવૃત્તિથી જ અવાગ ત્યારે જ ધર્મકથાનુયોગના માર્ગે જેમ દર્શનની સર્વદાનાં પ્રવેશ કરી શકાય છે.

ચરિત્રો ઉત્તમ સદ્ગુણોથી ભરચક હોવાથી જગતના કૃતિદાસના સર્વ
પૃષ્ઠો ઉપર મુદ્રિત થાય છે, અને ભવિષ્યની સર્વપ્રજા મુખ્યત્વે એ પદ-
કાર્યથી એમની સ્મૃતિ સાચવી શકે છે. પદ્મીથી તન્મય રૂપ
કરણ કમ્બમાં પ્રવત્નશીલ અને છે. જીવનચરિત્રોના પાત્રોની ઉત્ત-
મૃતિઓ કે જેઓએ પોતાની સુગંધને પૃથ્વીના પર ઉપર પાથરી દીધું
હોય છે તેવી જીવન્ત મૃતિઓ વાંચકના હૃદયમાં ઉત્સાહ પ્રેરી હૃદય
પુરુષાર્થપ્રેમી બનાવે છે. એક વદ્ધાને કહ્યું છે કે “જે ચરિત્રો
અથવા કથાઓ વાંચકના હૃદયમાં મહિન ભાવને નિર્જલ કરી ઉચ્ચતર
ઉત્તેજિત કરે નહિ અથવા તે મદાન્ પ્રતિભાનું પ્રતિગિંય બતાવી વાંચ-
કની શક્તિઓને વિકાસ આપે નહિ તે માત્ર ચક્રુનો વ્યાપાર છે.”
મદાત્માઓની કથામાંથી શું મળી શકે છે તે સંબંધે એક અંગ્રેજ ની-
પ્રમાણે વિચારે બતાવે છે.

One comfort is that great men taken up in ar
way are profitable company.

“જે મનુષ્યો ખરેખર મોટા હોય છે તેઓના જીવનને ગમે ત
દ્રષ્ટિથી નિહાળીએ તો પણ તેમાંથી કાંઈકે બોધદાયક અથવા ઉત્કર્ષ કરે
તેવું મળ્યા વિના રહેતું નથી.”

આમ હોવાથી મનુષ્ય જીવનની સફળતા મદાત્માઓની જીવનકથા-
માંથી અવશ્ય સારગ્રહણરૂપ લંસચંચુ વડે, મિથ્યાજ્ઞાનરૂપ પાણીને
છોડી દઈ, શુદ્ધ જ્ઞાનરૂપ દુઝંધથી આત્માને પુષ્ટ કરવા પ્રવત્નશીલ થવાથી
થઈ શકે એ નિર્વિવાદ સત્ય છે. કમશઃ આ અનુયોગ ચરણ કરણાક-
યોગમાં પ્રવ્રગિનું અનંતર કારણ થઈ જાય છે. તત્ત્વ ગ્રહણ કરી આત્મો-
ન્નતિમાં કર્તવ્યપ્રગયણ થવું—એ ધર્મકથાનો સાર અને અદ્વિતીય
સિદ્ધાંત છે જૈન કથાનુયોગ એટલો ગંધા વિશાળ અને વિસ્તૃત છે
કે જૈનેતર દર્શનોની કથા સમુદાયની તુલનામાં તે અગ્રપદે આવી શકે
છે. વળી જૈન કથાનુયોગમાં ભાગ્યે જ કલ્પિત કથાઓનો સંભવ છે

અરણ્યકરણાનુયોગ :

જૈન દર્શનનું તૃતીય રત્ન જેને ‘ચારિત્ર’ શબ્દથી ઓળખાવામાં આવે છે તે પ્રસ્તુત અરણ્યકરણાનુયોગ છે. શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિ વાચક જેને-જ્ઞાનમ્યકલં વિરતિ રૂપે સૂત્રમાં ગુણે છે, નીનિક્ષેપ જેને-તત્કલ્પ અથવા વિચારાવડે ઉત્પન્ન થયેલું સહવર્તન તરીકે જાહેર કરે છે, માનસશાસ્ત્રીઓ જેને પુરૂષના હૃદય તરીકે ગણના કરે છે, શાસ્ત્રોપદેશકો જેને દર્શનમોહનીયતા વિનાશથી સમ્યગ્જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલું છે, એવા પુરૂષો દ્વારા આલંબનીય માને છે અને અધ્યાત્મ-જ્ઞાનીઓ જેને જ્ઞાન દર્શનની રમણુતા રૂપે સ્થાપન કરે છે-તે આ જૈનદર્શનનો અતુર્થ અનુયોગ છે.

એક મહાપુરૂષ બુદ્ધિ અને હૃદયની સત્તાનું પૃથક્કરણ કરતાં કહે છે કે-બુદ્ધિગળ કરતાં હૃદયગળ હજારગણે દરબજે ઉચ્ચતા ધરાવે છે. બુદ્ધિગળના સાયુજ્યને પામેલો પણ હૃદયસત્તાથી શૂન્ય પ્રાણી માંડ માણસના હાથમાં આપેલી તરવારની પેઠે અવ્યવસ્થિત છે. જેવા વિચાર તેવા આચાર એ સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિદ્વારા સમ્યક્ચારિત્રની પરિચાલના કરવારૂપે વાસ્તવિકતા પ્રકટ કરે છે, આ ઉપરથી સ્વતઃસ્થિત થઈ શકે છે કે અરણ્યકરણાનુયોગ એ સમ્યક્ચારિત્ર હોઈ અખિત જૈન દર્શનનું હૃદય છે હૃદયગળ પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય પુરૂષ મહાપુરૂષ થઈ શકતો નથી. દ્રવ્યાનુયોગનું માત્ર અવલંબન કરનારા જનોને અરણ્યકરણાનુયોગ એ દિવાકાંડ હોઈ શુદ્ધ લાગે છે અને કટુસાધ્ય કાર્ય તરીકે ગણી પ્રવૃત્તિમાં પોતાની અશક્તિ જાહેર કરે છે; તેવા શુદ્ધ જાની-ઓએ સમજવું નેહએ કે આ અરણ્ય સિત્તરી અને કરણ સિત્તરી રૂપ જૈન ચારિત્ર એ આત્માની અત્યંત નિર્મળ વિશુદ્ધિ કરનાર છે. દ્રવ્યાનુયોગનું જ્ઞાન એ આત્મતિલક વિશુદ્ધિને સંબંધવાર અનંતર આધન છે પરંતુ સાધ્યની પ્રાપ્તિ સાધનોના Practical ઉપયોગ વગર નિર્ભરક અને નિષ્ફળ છે. પ્રસ્તુત ચારિત્ર એ પ્રકારનું છે,

(૧) દેશ વિરતિ

(૨) સર્વ વિરતિ

વિનય, જ્ઞાન પ્રાપ્તિઓની સામ્યાર કરવી તે વૈયાવચ્ચ, અને જ્ઞાનનું શ્રવણ મનન, અને નિદિધ્યામન એ સ્વાધ્યાય, આર્ત અને રોદ ધ્યાનથી સંહિત થઈ ધર્મ ધ્યાન તથા શુદ્ધ ધ્યાનમાં રમણતા કરવી તે ધ્યાન તથ કહેવાય છે. ધ્યાનના ચાર પ્રકારે આ રીતે છે.

આર્ત ધ્યાન, રોદ ધ્યાન, ધર્મ ધ્યાન, શુદ્ધ ધ્યાન.

આર્ત ધ્યાનના ચાર પ્રકાર (૧) ઇષ્ટ વિષય, અનિષ્ટ સંગેષ, રાગ ચિંતા, અને અગ્રયોગ (ભાવિનયમાં મને આશુક ઇષ્ટ વસ્તુ મળેા એવું નિયાણું કરવું તે)

રોદ ધ્યાનના ચાર પ્રકાર (૧) દિગ્માનુગંધિ (૨) મૃત્માનુગંધિ (૩) સ્તેયાનુગંધિ અને (૪) સંસ્કારાનુગંધિ (ભાત્રગિલકત સ્ત્રી પુત્રાદિના સંસ્કાર સંગંધી). ધર્મ ધ્યાન ચાર પ્રકારે (૧) આજ્ઞા વિચય (જિનાજ્ઞાના સ્વરૂપનું ચિંતવન) (૨) અપાય વિચય (કર્મો વડે પ્રાણીઓને થતી પીડાનું ચિંતન) (૩) વિપાક વિચય (સુખ દુઃખાદિને કર્મફળ બાણી શોક નહીં કરવા સંગંધી વિચારણા) અને (૪) સંસ્થાન વિચય (ચૌદ રાજલોકના સ્વરૂપનું મનન).

શુદ્ધ ધ્યાન ચાર પ્રકારે: (૧) પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચાર (૨) એકત્વ વિતર્ક અવિચાર (૩) સૂક્ષ્મ ક્રિયા પ્રતિપાતિ (૪) વ્યુત્સન્નક્રિયા અનિવૃત્તિ. પહેલા બે બેદ ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર ચડતા પ્રાણીને આઠમા ગુણ સ્થાનકથી શરૂ થાય છે તેમાં જગતમાં રહેલા પદાર્થોના ગુણ પર્યાયોનું ચિંતવન છે. બારમે ગુણસ્થાને પ્રસ્તુત ધ્યાનનો બીજો બેદ પૂર્ણ થાય છે. તે પૂર્ણ થયા પછી ધ્યાતા વિશ્રાંતિ પામે છે. ત્યારપછી તુરત જ અગ્નિ પ્રાણી પદાર્થોને દસ્તામલકવત જણાવનાર કેવળજ્ઞાન થાય છે. અહીંથી ત્રીજો પ્રકાર શરૂ થાય છે. અને આયુષ્યમર્યાદાપૂર્ણ થવાની તૈયારી વખતે સૂક્ષ્મ મન, વચન, અને કાયવ્યાપારનો રોધ કરતી વેળાએ ત્રીજો પ્રકાર પૂર્ણ થઈ ચતુર્થ પ્રકાર શરૂ થાય છે. પૂર્ણ કર્યા પછી અજુઘાત-પંચ દુસ્વાક્ષરના ઉચ્ચાર જોટલા સમયમાં નિર્વાણપદ પામે છે.

1

2

3

4

5

6

7

8

“ કપાય અને ઈન્દ્રિયથી છતાંયેજો આત્મા તે જ સંસાર છે એ તેમને આત્મા છતે ત્યારે પાંડિતો તેને મોક્ષ કહે છે. ”

અત્ર એક પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે સિદ્ધતા હોવાને, આ સંસારમાં સુંદર સ્ત્રીઓ સાથે રમણ કરવાથી ઉત્પન્ન થતો આનંદ તેમ જ સ્વાસ્થિ અને ઉત્તમ ભોજનો આરોગ્યવાથી ઉદ્ભવતો આનંદ નથી જ; તે મુક્તિ નિવાસ કરતાં અદિં સુખ લાગે છે. ત્યાં ભોગવટા વગરની શૂન્ય અવસ્થા છે. પરંતુ પુરુષજ્ઞાનંદી પ્રાણીઓનો આ અજ્ઞાનમૂલક પ્રશ્ન છે- એમ કહેવા સાથે સમાધાન કરવામાં આવે છે કે એક પ્રાણી કોરામાં રહેલો દુધપાક ગળાં સુધી ખાય છે, હવે શું તે વધારે ખાવાની મુશ્કેલી કરે તો ખાઈ શકે ખરો કે ? સ્ત્રી સંયોગના સુખને અતે વિષય કહેવા કહી લાગે છે ! આ પ્રકારે આ સંસારી પ્રાણીઓને પૂર્વ સંસ્કાર જનિત અનેક પ્રકારે ખરજ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેને યોગ્ય વા અયોગ્ય પ્રકારે દૂર કરવાની કોશીશ કરે છે. જે જે પ્રકારની ખરજ ઉદ્ભવે છે તેની શાંતિ પછી તે ખરજને શાંત કરનારી વસ્તુનો વ્યાપાર એર જેવો લાગે છે. શરીર ઉપર ખુજલી થાય છે તે વખતે ખરજ પ્રકટે છે; પછી તે ખરજને શાંત કરવાને ખાણવાથી કોષલાઓ ઉપસે છે જેથી તે ખમ્બાના સુખ કરતાં અનેકગણું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. પુરુષલિંગ પદાર્થોથી થતાં સુખની આ રિચિતિ છે. જે સુખને પરિણામે દુઃખ રહેલું છે તેને શાસ્ત્રકાર “ સુખ જ ” કહેતા નથી. સિદ્ધતા હોવાને ક્રુધા તથા વિષયાદિ ખરજની ઉત્પત્તિનું જીવન દગ્ધ થયેલ હોવાથી તે ખરજની શાંતિના ઉપાયો યોગ્યવાની તેમને જરૂર હોતી નથી. તેઓ ખરખરા સુખમાં રહેલા છે. જાનાનંદમાં મગ્ન થઈ એક સમયમાં જગતના ત્રેકાસિક ભાવોને સામાન્ય-વિશેષ ઉપયોગપણે જાણ્યા કરે છે. ઉપાધિ રહિત હોવાને દોષ નિરાપાધપણમાં રિચિત છે. સમગ્ર વિશ્વમાં કોઈ ખમ્બ પદાર્થ સંકલન એમનાથી ગુમ નથી. શ્રી કૃષ્ણ ભગવદ્ગીતામાં કહે છે તેથી ઉક્ત્યું આ સિદ્ધ હોવાને પુનઃ અવતાર લેવાનો અભાવ અપિત થયેલો છે. કેમકે શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે :-

ઉપસંહાર

પ્રિય વાચકગણ !

જૈન દર્શનના ચારે અનુયોગોનું સ્વરૂપ સંક્ષિપ્તપણે પૂર્ણ કરતાં આવેલું છે. અવાંતર જૈનેતર દર્શનોના સિધ્ધાંતોની સરખામણી કરવા થયેલી છે. જૈન દર્શન કે જેમાં અનંત પ્રાણી પદાર્થોનું જ્ઞાન સમાવેલું છે, તેને હુંકમાં કહી બતાવવું એ માત્ર મહાસાગરમાંથી એક ઢિં પૃથ્વી ઉપર મૂકવા બરાબર છે. સંક્ષિપ્તપણે દર્શાવતાં અનેક પ્રકારે કલ્પ સંકલ્પના અપૂર્ણ રહેલી હશે, એટલું જ નહીં પરંતુ સ્થૂણ સૂત્રમ રચોનું આવાહન પણ નહીં થયું હોય; તેમ જ વસ્તુતત્ત્વની પ્રાચીન ઉત્તરી રીતે બનેલી હોય ! આ સર્વને માટે મિથ્યાદુષ્ટિત દષ્ટ ઉપસંહાર કરતાં જૈન દર્શનને અંગે તેની જનસમૂહમાં સર્વ સામાન્ય પરિચિતિ પરત્વે જે બોલ લખવામાં આવે છે તે અપ્રાસંગિક નહીં જ ગણાવ્યા.

જૈન દર્શનના બાહ્ય અને અંતરંગ સ્વરૂપનો વિવેક કરતાં તેનું અખિલ અંગ અખંડ બને છે. બાહ્ય સ્વરૂપ કે જેને પ્રાકૃત પ્રાણીઓ તરફથી પ્રદાન કરી શકે છે, તે પણ એવી સુંદર મર્યાદામાં સંકલિત થયેલું છે કે, તે અન્ય દર્શનોના બાહ્ય સ્વરૂપને લૌકિક ક્ષાત્રિમાં મૂકી તેનાથી અતીત થક-લોકોત્તર ક્ષાત્રિમાં સ્વયમેવ પ્રવેશ કરે છે. દર્યાન તરીકે આવક અને મુનિઓનો આચાર કે જે જૈન દર્શનનું બહિર્ભાગ સ્વરૂપ છે, તેનું પૃથક્કરણ કરીએ ત્યારે એક આવકનો આખો દિવસ કેવી સુંદર ભાવનામાં અતીત થયો વ્રતધર્મે અને મુનિનો આખો દિવસ કેવી સુંદર ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ પામી નિવૃત્ત થયો વ્રતધર્મે, તે બ્રંથામાં વિચાર પુરસ્કાર દર્શાવેલું છે. એક આવક તરીકે દિસાથી સ્વચ્છ પ્રમાણમાં નિવૃત્ત થવું, અન્ય તરફ વાત્સલ્યિક સત્યનો અંગીકાર કરવો, રાત્રિ ભોજનનું વિચલનું, મધ્ય અને માંસનું આદિ અભ્યુપધા દૂર રોકવું-વગેરે આવકની પ્રવૃત્તિઓ તમામનો અન્ય દર્શનના બાહ્ય સ્વરૂપથી પણ અનેક દરજ્જા ઉપર નો વર્તે છે. અત્યંત મહત્ત્વની અંદર અમુક દર્શનના અનુયાયીઓ

યીજ્ઞાનું અદિરંગ સ્વરૂપ તપાસનાં મેટલાગે નિરાશાજનક સામે છે.
 બે ૬ ૯૭ લૌકિક શાસ્ત્રોના અદિરંગ સ્વરૂપ કરતાં કુંડવાતી સૂત્રી
 સ્થિતિ છે. પરંતુ તેવી જ અથવા તેથી અધિક સ્થિતિ ધીમે ધીમે પ્રત્યક્ષ
 ન થઈ જાય એવી ભીતિ મુજબનો તરફથી રાખવામાં આવે છે.
 સવેગાની એતવાળી છે. આમ હોવાથી દરેક આવક પોતાના આત્મા
 અથવા વર્તનમાં શાસ્ત્રાનુકૂળપણે શુદ્ધ હોવો જ જોઈએ.

ક્રિસ્ટીની પ્રતિ એ પણ આજ્ઞાચારની ચ્યુતાવસ્થા છે. જેન કોન્ડેમ્નમેન્ટ
કે નં ભવિષ્યમાં દિતકર્તા નીવડશે એવી આશા જ હતી તે અટકી જવાનું
કામગીર દાસમાં ક્રિસ્ટી સિવાય અન્ય નથી. કલેશ અને વાદવિવાદમાં
અન્ય માણી અનેક મનુષ્યો આ ટુંકું આયુષ્ય પુરું કરી ચાલના થયા
છે અને થાય છે. આમ હોવાથી નંટલો સમય કલેશમાં પસાર થાય છે
તેટલો અન્ય ગુમ કાર્યોની પ્રવૃત્તિઓમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે તે
પોતાનું તે એકાંત દિન જ થાય છે અને બીજાના દિનની આશ
અધીક છે.

[illegible][illegible]

૨. જૈન દર્શન-તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ

यस्य निखिलाश्च दोषा न संति सर्वे गुणाश्च विवर्ते ।
ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥

તત્વાભિલાષી પ્રિય વાચકો !

સંસ્કૃત વાઙ્મયની દૃષ્ટિએ તેમ જ જૈન પરિભાષાની દૃષ્ટિએ દર્શન “ શબ્દ ” દેખવું, સમ્યક્ત્વ, સામાન્ય ઉપયોગ વગેરે અનેક પરિભાષાના અર્થોમાં પ્રવર્તમાન છે; પરંતુ પ્રસ્તુત વિષયમાં મુખ્યત્વે કરીને જનતામાં જે છ દર્શનો (ધર્મો) પ્રવર્તમાન છે તે ધર્મ અર્થમાં ગણવામાં આવ્યો છે. ૫૬ દર્શનોમાંનું જૈન એક દર્શન છે. તેને બીજા દર્શનોના મુખ્ય મુખ્ય સિદ્ધાંતો અને આચારોની સાથે સરખામણી પૂર્વક તપાસવા માટે પ્રસ્તુત વિષયને અંગે યથાશક્તિ પ્રયત્ન છે. બીજી શેકે તેવી રીતે પક્ષપાતભય દૃષ્ટિને દૂર રાખી બીજા દર્શનો સાથેના સંબંધમાં જૈનદર્શન માટે તટસ્થ રીતે લખવામાં આવ્યું છે અને સત્ય વસ્તુસ્થિતિ જણાવવામાં આવી છે.

હિંદના પ્રચલિત ધર્મોની સમીક્ષા કરવામાં પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ જૈન દર્શનને જેટલો અન્યાય આપ્યો છે તેટલો લાગ્યે જ કોઈ અન્ય દર્શનને આપ્યો હશે. જૈનદર્શન સંબંધે તેમણે જે જે કાંઈ લખ્યું છે તે પૈકીનો મોટો ભાગ વૈદિક ધર્મના ગ્રંથો ઉપર આધાર રાખીને લખાયેલો હોય તેમ જણાય છે. વૈદિક ગ્રંથકારોએ જૈનધર્મ સંબંધી બાંધેલા નિર્ણયો અશુદ્ધ બુદ્ધિથી તેમ જ અપૂર્ણ જ્ઞાનવડે બાંધેલા હોવાથી તેમણે બાંધેલા નિર્ણયો અને અભિપ્રાયો ઉપર આધાર રાખી પશ્ચિમના વિદ્વાનોએ જૈન દર્શનની સમીક્ષા કરેલ હોવાથી તેમાં જૈન દર્શનને અન્યાય મળે એ સ્વાભાવિક છે. વેન્ઝલીજ, મોન્સ્ટુઅર્ટ, દોપકિન્સ અને વેબર આદિ યુરોપના સમર્થ વિદ્વાનોએ ધર્મ દર્શનોએ બાંધેલા નિર્ણયોને સાંભળી એકતરફી અભિપ્રાય ઉચ્ચારી

ગંભીર બોલો કરી છે અને તે પાપ બુદ્ધિ થાય છે.

૧. આડે રસ્તે દોર્યો છે

જૈન દર્શનના મુખ્ય ૪૫ શાસ્ત્રો છે, જે સિદ્ધાંત અથવા આગમનામયી ગ્રાંથાભ્યાસ છે. એ ૪૫ શાસ્ત્રોમાં ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગ, ૧૨ પ્રકીર્ણ, ૬ છેદ, ૪ મૂળ સુત્ર અને ૨ અવાંતર સૂત્રો. જૈનો મુખ્ય નવ તત્ત્વ માને છે.

(૧) જીવ (૨) અજીવ (૩) પુણ્ય (૪) પાપ (૫) આશ્રવ (૬) બંધ (૭) સંવર (૮) નિર્જરા અને (૯) મોક્ષ. જેમાં અત્યંત ગુણુ હોય તે જીવ છે, શરીર વગેરે જડ પદાર્થોનો જેમાં સમાવેશ થાય તે અજીવ છે. શુભાશુભ કર્મોનો આત્માનો ભાગવટો થવો તે પુણ્ય અને પાપ. શુભાશુભ કર્મદાર તે આશ્રવ, આત્મામાં નવાં કર્મો ન આવવા દેતા તે સંવર, આત્માના પ્રદેશો સાથે કર્મોનો સંબંધ થવો તે બંધ થોડાં કર્મોનું આત્માથી જુદા પડવું તે નિર્જરા; અને સર્વાંશે કર્મથી રહિત થવું તે મોક્ષ. ધર્માશ્રિતકાય, અધર્માશ્રિતકાય, આકાશાશ્રિતકાય, ક્ષણ, પુદ્ગલાશ્રિતકાય અને જીવાશ્રિતકાય—એ ૫૬ દ્રવ્યો જૈન દર્શન માને છે અને પરસ્પર-જીવ અને જડ વસ્તુને ઉપકારી કે અનુપકારી તરીકે સ્વીકારે છે. આ તમામ તત્ત્વો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી તે (તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધા સમ્યગ્દર્શન) સમ્યગ્દર્શન, એ તત્ત્વોનું સંશય-વિપર્યયરહિત જ્ઞાન તે સમ્યગ્જ્ઞાન અને તદનુસાર નિર્દોષ અને પવિત્ર આચરણ તે સમ્યગ્ચારિત્ર. આ આચરણમાં ગૃહસ્થને અપરાધી પંચેન્દ્રિયજીવોની સિદ્ધિ અણછુટકે કરવાની છુટ હોય છે, ત્યારે સાધુને “અલિંસા પરમો ધર્મઃ સર્વાંશે પાળવાનો હોય છે. બ્રહ્મચર્યાત્રત મુનિએ સર્વાંશે પાળવું જોઈએ તે જ પ્રકારે સત્ય, અચૂર્ય અને અપરિગ્રહ(લોભનો અભાવ)ના સંબંધ પણુ સમજાવેલું છે.

ધર્મર ઉપર સૃષ્ટિ રચવાનું કાર્ય જૈનદર્શન સોંપતું નથી

બોદ્ધોની માફક જૈનો પણ ધર્મરનું સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાનું કાર્ય સ્વીકારતા નથી. સાંખ્ય દર્શન પણ ધર્મરના સૃષ્ટિકર્તૃત્વવાદની

જૈનાચાર્યોને ગણના લી બાપના જૈન ચરિત્રનો મોટો કાળે બચિવતી પ્રવતે નાવેના છે. નિદરાજ-કમળાચાર્યના વળતમાં મંગલા શ્રી દેમચંદ્રાચાર્ય વડવાચાર્યના ગણાચાર્યનીમાં જુની ગણરાણીની ગણાચાર્ય વિદ્યામાન છે. ૧૩૫૦ માં ચર્ચિ ગણના વડવાચાર્ય શ્રી મંરુતુંગાચાર્ય રચેલા પ્રથમ ચિન્તામણિમાં તેમજ નિદમ સંવતના ૧૪મા સનકમાં રત્નાશિલ્પરૂપિના એક જિન્યે વાંગલા ઉપદેશમાળા નામના ગ્રંથમાં આપેલી છીપાઓની આસ ઉપરથી પ્રાચીન ગુજનતી બાપના ઉત્પાદક તરીકેનું ગૌરવ જૈનદર્શન ધરાવે છે. ખજા પુરાણમાં જૈનદર્શનનું પુરાતનપણું ઘુટ કરનારી એક એવી કથા છે કે એક વખત દેવ અને દાનવોનું યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું; તેમાં અમુકે ની છત થવા લાગી, તે જોઈ દેવોના રાજન દેવે અમુકોના ગુરુ ગુરુચાર્યની નપચાર્યા બ્રહ્મ કરવા તેની પાસે એક અપ્સરા મોકલી. તેને જોઈ ગુરુચાર્ય મોહ પામ્યા. એ અવસર જોઈ દેવતાના ગુરુ બ્રહ્મરૂપિએ ગુરુચાર્યની ગતિ વધારે બ્રહ્મ કરવા તેને જૈન ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. જોઈ પૌરાણિક કથાકથાએ તો જૈનદર્શન તરફ નિરંદ્રા બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરવા માટે આ પ્રયાસ કર્યો હતો. પરંતુ તે ઉપરથી જૈન દર્શનની પ્રાચીનતા કીક પુરવાર થાય છે. યજુર્વેદમાં જૈનના દેવ સંજ્ઞાથી અનેક સ્થળે ઉલ્લેખ છે, તે પૈકી થ્રાપુકે અવતરણ આપવાની કાલચ રાણી શકાતી નથી. યજુર્વેદના ૨૫ મા અધ્યાયના ૧૯ મા મંત્રમાં લખ્યું છે કે-

ॐ નમોઽદૈતો ઋષભો ॐ ઋષભં પવિત્રં પુરુહન મદપરં
યજ્ઞેપુ નગ્નં પરમં માહસં સ્તુતંપારં શત્રુંજયં તે પશુરિદ્રમાહુરિતિ સ્વાહા

વળી ઋષભપ્રભુ અને અરિષ્ટનેમિતી સ્તુતિ પણ તે જ ગ્રંથ જૈનવામાં આવે છે. ઋગ્વેદ જે વિદ્વેના સૌથી પ્રાચીન ગ્રંથ ગણા તેના વર્ગ ૧૬ અધ્યાય ૬ ના પ્રથમ અષ્ટકમાં જૈનોના આ તીર્થંકર શ્રી અરિષ્ટનેમિતું નામ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

પશુઓના યજ્ઞયાગાદિમાં જ્યારે આર્ય જનતા વિશેષ વહતી, ત્યારે “અહિંસા પરમો ધર્મઃ”નો મુખ્ય ફેલાવો

તાલમાં ટેલીફોન અને વાયરલેસ ટેલીગ્રાફી વગેરેનું ઉત્પત્તિસ્થાન જોઈએ તો શબ્દથી છે અને શબ્દો પરમાણુઓ દ્વારાથી દૂર દૂર જઈ શકે છે, તેમ જ રેકર્ડ ઉપર જ્ઞાનરાઈ જાય છે અને જુદી જુદી અસરો પ્રકટાયે છે. વાયોર્ચોનિરાગ — એ જૈનાગમમાં હજારો વર્ષો થયાં સુધી લકીકતને મળતી પાશ્ચાત્ય વિદ્યાનોએ Oxygen અને Hydrogen રૂપ જાને વાયુઓ વડે પાણીની ઉત્પત્તિ માનેલી છે. પુદ્ગલમાં અનંતી શક્તિઓ છે એ રથજે રથજે જૈન શાસ્ત્રમાં લકીકત છે તે પાશ્ચાત્ય શોધકોએ વરાળવડે અગ્નિરથો, વીજળીવડે તાર અને દ્રામો દોડાતી પુરવાર કર્યું છે. ન્યૂટનની ગુરુત્વાકર્ષણ શક્તિ એ પણ જૈનોએ માનેલી ધર્માસ્તિશાયની શક્તિનો સુંદર ખ્યાલ આપે છે.

ભૂસ્તર વિદ્યા Geology હવે શીખવે છે કે સૃષ્ટિ અનાદિની દ્વારા જોઈએ; જે લકીકત જૈન દર્શને સદસ્ય વર્ષો પહેલાં સમજતી છે. વનસ્પતિના છવાને માટે જૈન જીવનશાસ્ત્ર પદ્ધતિન સમુચ્ચયમાં કહ્યું છે કે —

જકુલ, અશોક, ચંપક આદિ અનેક વનસ્પતિના આવા શરીરો જીવ વ્યાપાર વિના મનુષ્ય શરીરના જેવા ધર્મવાળા દોઈ શકે નહીં. કેમકે કેતકી વૃક્ષનું જાળ થવું, યુવા થવું અને વૃદ્ધ થવું તેવો અનુભવ થાય છે.

શમી, અગરુચ, આમલકી, આદિ અનેક વૃક્ષોને નિદ્રા અને પ્રજોધ દોાય છે. મૃગમાં દોટેલા દ્રવ્ય રાશિને દોઈ વૃક્ષ પોતાના મૃગીઆથી વીટી લે છે. અશોક તરુને નુપૂર ધારણ કરેલી સકુમાર કાગિનીના ચરણનો પ્રહાર થતાં પક્ષવ કુસુમાદિ આવે છે. જકુલને મૃગધી દારનો કોમળો રેડવાથી તેમ થાય છે. પોયળી ચંદ્રોદયમાં પ્રકૃત થાય છે — વગેરે વનસ્પતિશાસ્ત્રની જુદા જુદા સ્વરૂપો અને અસરો જૈન દર્શને હજારો વર્ષો પહેલાં સ્વીકારેલ છે; તે સુવિખ્યાત ડૉક્ટર જગદીશચંદ્ર બોસે વનસ્પતિના દોડા ઉપર પ્રયોગો કરી પુરવાર કરી આપ્યું છે અને વનસ્પતિના દોડાની કાંધ, લોભ, દીસ વગેરે સંજાઓ સિદ્ધ કરી

નાસ્તિક દર્શન પણ જિનેશ્વરકૃપ પુરુષનું ઉદર છે તેમ કહ્યું છે. મૂળથી મનુષ્યના વિચારો નાસ્તિક હોય છે. પેટ ખાલી હોવાથી શન્યતાનું સ્થાન છે. શન્યમાંથી તમામ વિચારો ઉત્પન્ન થઈ પછી આગ્નિકતા પ્રગટે છે. એકંડો પણ શન્યમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

જૈન દર્શનને મસ્તકની ઉપમા એટલા માટે આપવામાં આવી છે કે તમામ દર્શનોને સ્યાદાદના દૃષ્ટિબિન્દુથી જુદી જુદી રીતે તે સમાવી શકે છે, જે માટે ઉત્તમ હોઈ મસ્તકપણાને યોગ્ય છે. ખુદ મહાવીર પરમાત્માએ તેમના મુખ્ય શિષ્ય ગૌતમસ્વામી જેઓ બ્રાહ્મણ હતા, તેમને વેદની ઋચાઓ દ્વારા જ અર્થનું સમર્થન કરી સ્યાદાદમય દલીલોથી તેમના સંશયોનું નિરાકરણ કર્યું હતું—એથી જૈન દર્શનના અધિષ્ઠાતાની વિશાળતા સંપૂર્ણપણે પ્રતીત થતી જોવાઈ છે. આ રીતે જૈનદર્શનને તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ તપાસવામાં આવ્યું છે. અનેક દર્શનોથી ધક્કા ધુંબા ખાતા છતાં પણ આજ સુધી અખંડ ધારાએ આવ્યું આવ્યું છે. દરેક વખતે જૈન દર્શનના સમર્થ વિદ્વાનો વિચરતા હોવાથી તેનું ગૌરવ ન્યૂનાધિક પ્રકારે જળવાતું આવ્યું છે. શ્રી મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી અનેક સમર્થ અને પારંગત વિદ્વાનો થયા છે. જંબૂસ્વામી, પ્રભવસ્વામી, યશોભદ્ર, સંજ્ઞાનિવિજય, ભટ્ટાચાર્ય અને સ્થૂલીભદ્ર તેમ જ જૈન સાસ્ત્રને પુસ્તકારૂઢ કરનાર દેવધિગણી હામાચમાણ અને તે પછીના કાળમાં માનવ ગાચાર્ય, હરિભદ્રસૂરિ, શાન્તિસૂરિ, હંમચંદ્રાચાર્ય, ધર્મધોષસૂરિ, હીરવિજયસૂરિ, યશોવિજય ઉપાધ્યાય, વિનયવિજય ઉપાધ્યાય અને છેક હમાણાના કાળમાં થઈ ગયેલા વિજયાનંદસૂરિ જેવા અનેક ઉચ્ચત્વળ કાર્તિવંત પુરુષવર્ણના પ્રભાવથી સર્વત્રાપી (Universal) જૈન દર્શનનું નિર્મળ ઝરણું સતત વહેતું રહ્યું છે. જૈન દર્શનમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને ક્રિયાકાંડોની પુષ્ટિ મળતી છે, પરંતુ તેને અવરિચત સ્વકર્મમાં મુક્તિરસ્તી ખાલી સંપૂર્ણ રીતે દૃષ્ટિગ્રાસ્ય થાય છે. જેમ જેમ જુદા જુદા પ્રકરણો ક્રિયા-ધર્મો અને શક્ય-કર્મો કરનારની અવ્યવસ્થાને અંગે દસ-બાર આપી મદત નથી, તેમ ઉચ્ચ

શ્રીમન્મહાવીરપ્રભુનું આંતર જીવન

માનવ જીવન સુખમાં હોય કે દુઃખમાં, જંગતું હોય કે સુતેલું, બહિરાત્મ અવસ્થામાં હોય કે અંતરાત્મપણામાં, વ્યાપારની ધમાકમાં હોય કે ધાર્મિક શાંતિમય જીવન પસાર કરતું હોય, પરંતુ મહાવીર પરમાત્માનો દિવ્ય જન્મદિવસ વરસોવરસ આવવાનો જ. સૂર્ય ઉગે છે અને અસ્ત થાય છે, ચન્દ્રની કળા વૃદ્ધિ પામે છે અને ક્ષીણ થાય છે. કાળપ્રવાહ અપ્રતિહતપણે વહેતો જાય છે, તેમ લગભગ ૨૪૫૦ વર્ષો થયાં ચૈત્ર શુક્લ ત્રયોદશી વીર જન્મનું નામ સ્મરણ કરાવતી આવે છે, અને આપણા આત્મપ્રદેશોને વિવિધ સ્પંદનો પ્રેરે છે. આપણને તેનું ભાન થાય કે ન થાય તો પણ તે પુણ્યતિથિ દરેક વરસે આવવાની ને જવાની; પરંતુ જે મનુષ્યો આ મંગળમય દિવસે તેમના સદ્ગુણો અને સ્વાશ્રયનો વિચાર કરી-ચાદ કરી આત્માને ઉત્તતિક્રમમાં મુકવાનો પ્રયાસ કરે છે, તેઓએ જ તે પુણ્યતિથિ સાર્થક કરી કહેવાય. જન્મથી માંડીને મુક્તિપર્યંત ઉત્તમ ક્રાંતિના મનુષ્ય તરીકે, ત્રિશાળ ધર્મપ્રવર્તક તરીકે, પ્રાણીસેવાના ઉચ્ચ કર્તવ્યના પાત્રક તરીકે, દીનજનો ઉપર કૃષ્ણાવાન્ તરીકે, કર્મ ઉપર તીક્ષ્ણતા અને વૈરાગ્યરસને પોષનાર શાંતતા-એ હિમય પરસ્પર વિરોધી ભાવોને પેલનાર તરીકે, મહાત્મા વીર પ્રભુનું અસાધારણ જીવન શું તેમને એકદમ નિગ્ધારણ મળી ગયું હતું ? નહિ જ. દરેક આત્માની તેના આસપાસના સંયોગો તથા તેની આત્મભૂમિકાનો ઉત્ક્રાંતિક્રમ (Stage of evolution) હોય છે. પાશ્ચાત્ય ડાર્વિન્ જે રીતે ઉત્ક્રાંતિવાદ (Theory of evolution) માને છે, તેથી જુદા જ દૃષ્ટિબિંદુએ જૈનદર્શન માને છે. ડાર્વિન્ જ્યારે એમ માને છે કે પ્રગતિ પામેલો આત્મા ફરીથી નીચે ઉતરતો જ નથી, ત્યારે જૈનદર્શનમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે એક આત્મા અમુક ગુણોની પ્રાપ્તિવડે ઉચ્ચ ભૂમિકાએ ચઢ્યો પરંતુ તે ભૂમિકાને યોગ્ય આત્મ પરિણામ બદલાઈ જતાં તે ભૂમિકાથી ઉતરીને અધઃપતન પામે છે; પરંતુ તે સાથે એ પણ છે કે-તે ભૂમિકાના સંસ્કારો વહેલા મોડા

વિગ્રહ નિર્દેશ દેવ છે, તેની પ્રગતિ પ્રાણીઓના સમાગમમાં દરેક રીતે આવી સ્વાર્થરહિતપણે તેમના દિનમાં જ લાયક થાય છે, અને તેના દક્ષિણમાં અર્ધ આજ્ઞાનો સંપ્રદાય થયેલો છે, ત્યારે આ ત્રિપુટીના ઐક્યમાંથી અવરગતોના દિનકારી વિગ્રહનું આચારરૂપે-સ્વચ્છ સ્વરૂપે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે અને એ કળાનો આસ્વાદ લેવા પોતે ભાગ્યશાળી બને છે. તેવી જ રીતે શ્રી વીરશંખાત્માએ જન્મના પ્રાણીઓ ઉપર અર્ધ ઉપકાર કરી એ કળાપ્રાપ્તિથી થતો આનંદ અનુભવ્યો હતો. રંકથી રાય પર્વત, ક્રીડથી મનુષ્ય પર્વત, અને એકંદ્રિયથી પંચેન્દ્રિય પર્વત-એ સર્વનો ઉદ્ધાર કરવાની બુદ્ધિ ઉદ્ભવતી-એ માનવ જન્મનું સરસ સ્વરૂપ નથી; કિંતુ એ સ્વરૂપ શ્રમપ્રાપ્ત હોવાથી, વિરલ મનુષ્યો તે પ્રાપ્ત કરે છે. ચર્મદષ્ટિના વિષયને અંગાચર એવી જ્ઞાનદષ્ટિ તત્ત્વ સ્વરૂપે-પ્રાપ્ત થવાથી પોતે સસારના સર્વ પ્રાણીઓને ભયંકર દુઃખના કારાગારમાં સળંગેલા બેંદા હતા, અને તેથી જ તેમનો ઉદ્ધાર એમની કષ્ટભૂદષ્ટિ ધ્વંસની હતી. સર્વનો ઉદ્ધાર કરવાની ભાવના-આદર્શ વિશાળ પ્રમાણમાં હોઈ શકે, પરંતુ એ ઉદ્ધારની ક્રિયા કાળ સ્વભાવાદિની પરિપક્વતારૂપ પાંચ કારણોને આધીન હોઈ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવના અનુસારે કાર્યસાધક થાય છે, તેથી જ શ્રી પ્રભુ તેમની વિશ્વવ્યાપી ભાવનાના પ્રમાણમાં ઉદ્ધારક્રિયા અમુક મર્યાદામાં સફળ કરી શક્યા છે.

વૈરી ઉપર દ્વેષ નહિ કરવો તે કરતાં ઉપકારી ઉપર રાગ નહિ કરવો-એ આપણી દષ્ટિએ વિશેષ કઠિન લાગે છે. છતાં ઉભય પ્રસંગોમાં તેઓ સમાનપણે જોતાં. એમની વિવેકદષ્ટિ સત્ય જ્ઞાનવડે વીર્યમતી બની હતી. જન્મથી જ તેઓ બહિરાત્મભાવની ક્રાંતિમાં રહેલા પ્રાણીઓના વર્તનથી દુર હતા, એટલે કે તેઓ અંતરાત્મ દષ્ટિવાન જન્મથી હતા. ખાવું-પીવું, ભોગમાં નિમગ્ન થવું, પૌદ્ગલિક ભોગોથી રાહ થવું, તેમ જ અનિષ્ટ સંયોગથી ખેદ કરવો-વગેરે ક્રિયાઓ આત્મા નથી, કિંતુ દેહધર્મયુક્ત પૌદ્ગલિક ક્રિયા છે. તેમ જ માતા, પિતા, પુત્ર, સ્વજન, કલત્ર, મહેલ, વાડી-વિગેરેનો સંબંધ ક્ષણિક છે, આત્માને

પ્રતિભાવે પમાડ્યા, તે વિષય વિભાજ્યા સર્વની સન્મત્ય યનમાં જ્યાં છે તે જગતે તે સર્વ પૂર્વ જન્મના જનના અંજ્ઞાથી તીર પ્રભુને કયા તૈયાર થાય છે અને કયે છે? જ્યાં પ્રવતા પ્રવેશ જાણમાં આવી ગયાં તેથી દેવાયા, તે સર્વ પવ્વ ક્ષોડય વિદ્યારને તરુ લેખિયને માટે શાંત બની જાય છે.

શ્રી પદમાન્વા પોતે પ્રથમ કરેલો માર્ગ નિર્વિન દરવા અન્ય દર્શનીઓની મિથ્યા માન્યતા ઉપર તિરસ્કાર કે આલેશ ધારણ કરતા નહોતા. તેઓ પોતાની પાસે આવનાર મનુષ્યો પાસે સત્ય હકીકત રજૂ કરી ક્રોધ સત્યોને સમજાવી અસત્યનું બાન કરાવતા હતા. શ્રી ગૌતમ-સ્વામી તમામ વેદાના અંગેના પરિપૂર્ણ જ્ઞાતાઓ હતા, તેઓ અભિમાનપૂર્વક પ્રભુ સાથે ચર્ચા કરતા આવ્યા. શ્રી પ્રભુએ તેમને મધ્ય સ્વરથી યોગ્યા તેમના મનના રહેલા સંશંકાનું વેદવિહિત વચનદ્વારા જ નિરાકરણ કર્યું અને સત્ય દિયતી પોતાની મેળે જ સમજાય તેવા સંયોગ-સાધ્ય-એ હૃદય કેટલું વિસ્તીર્ણ હતું-તે સૂચવવા માટે પુરતું છે. આવા પ્રકારની ઉપદેશશૈલીને જ તેમણે વારંવાર પ્રદાન કરી પોતાનો મંગલ હેતુ સિદ્ધ કર્યો હતો. ‘પર પરિણતિ અદ્રેષપણે ઉવેષના’-એ વાક્ય જ એમ બતાવે છે કે દોષદૃષ્ટિને એમની પાસે અવકાશ નહોતો. તેઓ અદાર દોષ રહિત દોષ ત્રિભુવનમાં દેવાધિદેવ કહેવાયા છતાં અન્ય વ્યક્તિઓને હક્કથી માનવા જેટલું તેમનું હૃદયમણ તુચ્છ નહોતું અથવા અભિમાન વૃત્તિનો સદંતર નાશ કરનાર એવા એમને માટે, એવી તુચ્છ વૃત્તિના વિચારનો સંભવ પણ કેમ હોય ! તેથી જ આપણા જેવા પ્રાકૃત પ્રાણીઓથી યોગ્યા જવાય છે કે

“સતાં કેનોદિષ્ટં વિપમમસિધારાવ્રતમિદં”

શ્રી વીરનો ઉપદેશ અને તે ઉપદેશનો અક્ષર દેહ-શાસ્ત્રો, દુનિયાને શાંતિમાં પરિણામ કરાવવા અર્થે છે. પ્રાણીઓના વિદ્યારને શાંત કરી હૃદયને ઉન્નત બનાવી તેઓ આ સંસારની આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિમાંથી

આપણે કરી શકીએ. તેમણે માત્ર શરીર ઉપર નહિ, પ્રજ્ઞ ઉપર નહિ મન ઉપર નહિ, તેમ જ હૃદય ઉપર નહિ, પરંતુ આત્મા ઉપર સામ્રાજ્ય મેળવ્યું હતું અને ‘જિનવરમાં સઘળાં દર્શન છે’ એ વચ્ચનોદ્વારા સર્વાંગે વિશાળ દાર્શનિક જીવન જીવ્યા હતા. એમનું જીવન આ જમાનાના પ્રાણીઓને લાભદાયક થાય તે ખાતર વિવિધ દૃષ્ટિગિંદુઓથી ‘બુદ્ધલીલા સાર સંગ્રહ’ જેવા પુસ્તકની શૈલિ અનુસારે સાક્ષરો તરફથી લખાય, તો આર્યજનનાને પરમાત્મા મહાવીરના સર્વશ્રાદી જીવનની સમજ પડે, તેમજ પરમાત્મા મહાવીર માત્ર સંસારની અસારતા રૂપ વૈરાગ્યમય જીવન જ જીવ્યા હતા એવો એકાંત આક્ષેપ કરનાર મનુષ્યોને ખ્યાલ આવે કે ‘તેમનું જીવન અનેક દૃષ્ટિગિંદુઓથી પરિપૂર્ણ મહાસાગર જેવું હતું, જેથી પૌર્વાત્ય તેમજ પાશ્ચાત્ય મનુષ્યો તેમના જીવનના વિવિધ પ્રસંગોવડે આત્મશ્રેય સાધી શકે.

આ. પ્ર. વિ. સં. ૧૯૮૧

પ્રકાશને ક્રીડવાને માટે એ ભૂમિકાને તૈયાર કરવી જોઈએ; અને તેને જ માટે વિવિધ પ્રયાસો જુદા જુદા પ્રકારે યોગ્યતા અનુસાર પ્રયોગેલા છે. પ્રાતઃકાળ એ ગત દિવસના સર્વભાવોનું વિસ્મરણ કરાવી “ જગ્યા ત્યારથી સવાર ” એ સાદી પણ ઉચ્ચ પ્રકારની જાગૃતિ સૂચક કહેવતને પોષનાર ઉત્તમ સમય છે. રાત્રિ દર થઈ પ્રાતઃકાળ જેનો ભાગ્યયોગ બળવાન હોય તેને જ પ્રામ થાય છે, કેમકે તે વળતે આજના દિવસમાં મારે કેવી રીતે કયા સંજોગોમાં વર્તવાનું છે- એવા પ્રશ્નો ઉદ્ભવ થાય છે, અને તે ઉપરથી દિવસનો કાર્યક્રમ નક્કી થાય છે. રાત્રિ દરીથી ન આવે ત્યાં સુધી, એ જોટલા પ્રકારમાં શુભ સંયોગોને અવગંધી લાભ લેવાય તેટલો લેવાનું પ્રેરક બળ (motive power) સમર્પે છે.

જે સમયે રાત્રિએ આ જગત ઉપરથી પોતાનો અંધકારપટ સમેટી લીધો છે, તારાઓનું તેજ મંદ થતું જાય છે, અને પક્ષીઓ પણ પોતપોતાના માળામાં તૈયાર થઈ જુદી જુદી દિશાએ ઉડરૂપી અર્થે જવાને કિલકિલાટ કરી રહ્યા છે તેવા શિશિર ઋતુના પ્રાતઃકાળના સમયે પોપ શુકલ પંચમીએ-એક વળત અનેક શિષ્ય પ્રશિષ્યથી પરિવૃત એક સચ્ચારિત્રંબર મહાત્માની કૃપાવૃષ્ટિથી નિચ્ચન થતો એક સંઘ ભાવનગરથી શ્રી સિદ્ધગિરિને ભેટવા અત્યંત આતુરતાથી પગભર થઈ, તે મહાત્માના પગલાંને અનુસરતો પ્રયાણ કરતો હતો. માર્ગમાં સોરાષ્ટ્ર દેશના નાના ગ્રામોમાં રોડાઈ સિદ્ધગિરિજીની પ્રાપ્તિના દિવસોનું અંતર કમી કરતો હતો. માર્ગમાં એક ગ્રામમાં(રાણામાં) ત્યાં સંઘે નિવાસ કર્યો ત્યાં, મધ્યાહને સિંદાસન ઉપર મૂર્તિ પંચરાત્રી સ્નાત્રવિધિ પૂર્ણ કરી મંડપમાં પૂજા ભણાવવાનું વિધિ અનુસાર શરૂ કરવામાં આવ્યું; મનુષ્યોથી મંડપ ત્રીકાર ભરાઈ ગયો હતો; તે પ્રસંગે સંઘ મહોત્સવ નિમિત્તે જોલાલેલા દરબારી ઉસ્તાદ બોજકે પૂજા ભણાવવી શરૂ કરી; એ ઉસ્તાદનો કંઠ મધુર હતો, તે સાથે સાજની એવી એકતા હતી કે બીન અનુભવી શ્રોતાને પણ આહલાદ ઉપજે તેવું હતું; આ સમયે રૂપાની ઘંટડી જેવા ટ્રામળ અને શ્રોતાઓને મુગ્ધ

એમક વિગ્યાનનંદમરિછ શું કહે છે ? હે સચ્ચિદાનંદ ધનસ્વરૂપ
 નામનું ! અનાદિ કાળની ખીટા રૂપી રાત્રિ હવે દૂર થઈ છે, માટે
 તમારે અંધો ગિગ્યાનરૂપી વિપરીત ભાવવાળો આગ્રહ તથા જિનેશ્વર કથિત
 વસ્તુના અત્યંતપણે પ્રેમ કરે. આ પદમાં એમ દર્શાવે છે કે
 જાણના આભાર રૂપી નિઘમાં હતો. હવે ક્યાં કહે છે કે જિનેશ્વર
 મનુષ્યને આત્મ સમ્યક આજ્ઞાન મળ્યું, મનુષ્ય જન્મ અત્યંત
 નામ અતિ એકદમ અથા પછી પ્રાપ્ત થયો તો હવે ક્યાં રૂપી તું
 કરે ? આપકાંજલે આપરેના વિવેક થયો અને જ આત્માની મનુષ્ય
 આત્મા એ મનુષ્ય ગિગ્યાનાસના દૂર અવાળી જ ગાય છે. આત્મા
 આત્મા એ જાને તેની આત્માસના અંગિઓના શું અંગિ છે ?
 આત્મા આત્મા એ જાને તેની આત્માસના અંગિઓના શું અંગિ છે ?
 આત્મા આત્મા એ જાને તેની આત્માસના અંગિઓના શું અંગિ છે ?

જગત્તિ અને ત્યાર પછાનાપનો પાર રહેલો નહિ અને જે પરિસ્થિતિઓ પોતાની આસપાસ નિગારોની વચ્ચે આવ્યામાં એકવિન પડેલી હતી તે મળવી મરદેસ થયે. જ્ઞાન થતું અને અગ્રંથ આનંદ-સ્વરૂપ પોતાના આત્માને જગત્તા અને પદાર્થોમાંથી એકાગ્રતા પ્રાપ્તિ-એ કાંઈ જેવી તેવી વાત નથી. તેને જ માટે શાસ્ત્રોનો પ્રયાસ છે, તેને જ માટે સર્વ ક્રિયાકાંડો છે. તેને જ માટે વિદ્યાનાનો વિચાર છે; તેને બુદ્ધી જગ્યાથી અન્ય વસ્તુ ઉપર જે કદાચદની પ્રતિ થયા પાછી હતી તે આત્માની જગત્તિથી દૂર થાય છે, અને વિનોક્ત સત્ય સ્વરૂપને (abstract ideal) એકાગ્ર છે.

સૂરિજી મહારાજ તેટલા માટે જીવન પદમાં એમ કહે છે કે સમ્યગ્ દર્શન થયા વગર સમ્યગ્જ્ઞાન સંભવતું નથી તેમ જ સમ્યગ્જ્ઞાન વગર આસ્ત્રિ હોઈ શકે નહિ તે યશસ્વર છે. આપણે એટલું તો જાણીએ છીએ કે શાસ્ત્રો અને ઉદ્દેશ એ જીવજ્ઞાનનાં નિમિત્તો છે. આત્મામાં સત્તારૂપે રહેલું જ્ઞાન પ્રકટાવવાને તે કારણ છે. પરંતુ એ જ્ઞાન આત્મા સાથે તદ્દાકાર પરિણત્ર જે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થયું હોય તો જ થઈ શકે. કેમકે વ્યવહારમાં આપણને શ્રદ્ધા વગર કાંઈ પણ વસ્તુનું સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી; તો સત્ય તત્ત્વની પ્રતીતિ થયા વગર સત્યજ્ઞાન શી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે? આ રીતે એકદા વગરના મોડાની જેમ સમ્યગ્ દર્શન વગરના જ્ઞાનની સ્થિતિ છે. ગમે તેટલું ભણી જાઓ, સંખ્યાયંધ પંક્તિઓને જોખી કંઈક કરો, દુનિયાને વાચાળતાથી આંછ દેવા પ્રયત્ન કરો, પરંતુ અદર આત્મામાં તત્ત્વરૂચિ થઈ નથી તો એ તમારું જ્ઞાન સ્થાયી અસરવાળું થઈ શકતું નથી. આમ હોઈ સૌથી પ્રથમ આત્મામાં સમ્યગ્દર્શન ગુણ કેવી રીતે પ્રકટે તેનો પ્રયાસ કરી તે પ્રમાણે પ્રગટાવવાની જરૂર છે; તે સ્થિતિની પછી પ્રાપ્ત થતા જ્ઞાનને ભાવનાજ્ઞાન શાસ્ત્રકારે કહેલું છે અને તે જ જ્ઞાન વાસ્તવિક છે. તે જ્ઞાનનું અશુભ કદાપિ થતું નથી. ઉલટું તે જ્ઞાન વિરતિ વગેરે ગુણોનો સંગ્રહ કરવામાં સાધનભૂત થાય છે. એ રીતે ઉત્તરેત્તર આત્માના

આ રીતે સત્તામાં રહેલો શુદ્ધ ધર્મ—સ્વરૂપ પ્રકટ કરતાં અત્યંત અદ્ભુતપૂર્વક આત્મિક વીર્ય ઉદ્ભવસાધક થાય છે. આ પ્રસંગે આત્માની સ્થિતિ પોતે અનુભવ કરનાર જ જાણે છે. કેમકે અનાદિ કાળથી પૂર્વ પરિચિત ટેવોમાં ટેવાયેલો આત્મા એકદમ સત્ય વસ્તુનું ભાવ થતાં કાંઈક નવા સ્વરૂપમાં પોતાને જુલે છે અને અવાર્ણનીય આનંદ તે પ્રસંગે અનુભવે છે. જેમ પર્ણકૃત્રીમાં નિરંતર વસનાર અને નિદ્રા વળતે તેવા જ સંસ્કારોમાં સુનાર—જાગૃતિ સમયે પોતાને કાંઈ વિદ્યા-ધરના પ્રયોગથી દિવ્ય ભૂવનમાં આવેલો દેખે, તે સમયે તેના હૃદયમાં જે ચમત્કાર ઉપજે છે તેવો જ કાંઈક ચમત્કાર આ સમયે પ્રકટે છે. તેનું વર્ણન ગમે તેવી કસાયેલી કલમ કરી શકતી નથી, અને ગમે તેવો વક્તા વિવરણ કરી શકતે નથી. માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણો સામાન્ય રીતે આત્મામાં દાખલ થયા પછી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે તેને યથાપ્રવૃત્તિ આદિ ગુણ કર્ણ કરવા પડે છે. આ કર્ણ જો આત્મ-વીર્યની સ્ફુરણમાન જુદી જુદી અવસ્થાઓ છે. જો અવસ્થાઓ પસાર કર્યા પછી સમ્યક્ત્વ નામ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. ભવિન્યતાના યોગે કહેા કે અત્તણ્યે આત્મચળની એકાએક વૃદ્ધિ કહેા, અપૃકર્મ પૈકી આયુષ્યકર્મ વિના કાયકર્મની એક કાલકેડી સાગરોપમની સ્થિતિથી કાંઈક ન્યૂન સ્થિતિવાળો થાય છે ત્યારે જે આત્મવીર્ય તેનું હોય છે તેને જાનીઓ એ યથાપ્રવૃત્તિકર્ણ એવું નામ આપેલું છે. તેટલા સંયોગો પ્રાપ્ત થયા પછી જે આત્મવીર્ય, પ્રગતિ કરતાં રાગદેવતા નિવિરત થાયે તેને અપૂર્વકર્ણ એવું નામ આપેલું છે. અને પછી આનંદપ્રવૃત્તિકર્ણરૂપ જે આત્મવીર્ય સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરાવવાપૂર્વક—અવશ્ય અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્ત જેટલું મોટામાં મોટા કાળમાં પણ આત્માને સર્વથા મુક્ત કરાવી આપે છે તે વાત થાય છે. પશ્ચિનામની વિગૃહિત અર્ધી આત્મા સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. શક્તિરૂપ એટલો તે ગુણ વ્યક્તરૂપે અનુભવે છે. આ વળતે દર્શનને દર્શન સ્વરૂપ તેમ જ અનંતાનુભવી ક્રોધ, માના, માયા અને કામના દોષો સર્વથા ઉપશાન્ત થાય છે, અથવા તેટલા કાળ સુધી ઉદયમાન થતા

યાદશક્રિતના નમૂનો છે; ત્યારપછી તેમણે સં. ૧૬૮૮ માં દીક્ષા લીધી. સં. ૧૭૮ માં ઉપાધ્યાય પદવી એમને મળી, સં. ૧૭૪૩ માં ડોહો (હર્માવતી) નગરીમાં તેઓશ્રી સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા.

“તત્ત્વાર્થકારિકા”માં શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિ વાચકે પ્રભુ શ્રી વર્ધ-
માનસ્વામી સંબંધમાં કહ્યું છે કે, “ભાવિતભાવો મવેવનેકેષુ” અર્થાત્
જન્મ જન્માંતરના સંસ્કારો પછી તીર્થંકરપાત્રું મળેલું છે; તેમજ
“ભગવદ્ગીતા” માં પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે, શુચીના શ્રીમતા મેહે
મોગમૃતોડય જાયતે” અર્થાત્ પૂર્વ જન્મમાંથી યોગબ્રહ્મ થયેલા આત્મનો
જન્મ પવિત્ર કુટુંબમાં થાય છે અને એ જન્મમાં યોગમાર્ગની શરૂઆત
કરે છે; તેમ ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયશ્રી માટે પણ કહી શકાય.

એકવીશ દિવસ પર્વત “જૈ”ના બીજથી સરસ્વતી દેવીનું એમણે
આગમન કર્યું હતું. એકવીશમા દિવસની રાત્રિએ સરસ્વતી દેવી
આજ્ઞાન દામર થયા અને તેમને વરદાન માગવા કહ્યું. શ્રી યશો-
વિજયશ્રીએ જૈન ધર્મના ઉદ્ધારાર્થે શાસ્ત્રો રચવામાં સદાય માગી.
અચ્ચતી દેવીએ કહ્યું: “તે પ્રમાણે થાઓ!” એમ કહી દેવી
અતર્ધાન થયાં.

એમને ઉપાધ્યાય પદવી શ્રી વિજયપ્રભસૂરિશ્રીએ આપી હતી. તે
પરમજ્ઞાનિઓમાં આજ્ઞાના વિચિત્રતાવાન્ને દૂર કરવા તેમણે શ્રી સત્યવિજયશ્રી
અચ્ચતી સાથે મળી કિંદાદાન કર્યો હતો.

જન્મ કાળના પરિભ્રમસૂરિશ્રીએ અરચિત ગ્રંથોને છે: “વિરુદ્ધ”
અર્થે કહેલો છે, તેમ જન્મ ઉપાધ્યાયશ્રીએ અરચિત ગ્રંથોને
અર્થે કહેલો છે.

કેવળજ્ઞાનના આ અનંદમય અર્થે અનાનસ થયેલ હોય. આપણે
જાણીએ છીએ કે, આ અનંદમય અર્થે અનાનસ થયેલ હોય. આપણે
જાણીએ છીએ કે, આ અનંદમય અર્થે અનાનસ થયેલ હોય.

સ્વામી, દેવસો અને સાધુઓનાં ગાથાનાં ગ્થનોમાં સ્વામીશ્રી
મંત્રોમાં સામે તેમ જ પદ્મદર્શનના વાદીઓ, કે જેઓ એકાંત મનવાદીઓ
ગણાય છે, તેમાં સામે જૈન દર્શનનો સ્વાદાદ મત તેમજ પ્રખરચર્ચ
રજૂ કરેલો છે. તદુપરાંત “જલ્મગીતા, સમાધિશતક, સમતાશતક, વીશ
વીશસ્થાનના ગ્થનો, અમૃતવેદી સત્જ્ઞાપ, આર આદારની સત્જ્ઞાપ, પંચ
પરમેશ્વરીગીતા, ગીર્ધરસ્વામીનું નિશ્ચય-અવધારગર્ભિત એનાલીસ ગાથાનું
સ્તવન, આદ દષ્ટિની સત્જ્ઞાપ, શૈવ એકાદશીના દેવસો કલ્યાણકાનું
સ્તવન, અગિયાર અંગની સત્જ્ઞાપ સમ્યક્ત્વ પદ્મસ્થાનકની ઓપાર્ક,
અતીત, અનાગત અને વર્તમાન એવીગીતા સ્તવનો, પદો, જિન
સદસ્ત્રનામ વર્ણન, ચડતી પડતીની સત્જ્ઞાપ” વગેરે ગ્રંથો રચી ગુર્જર
સાહિત્ય સૃષ્ટિ ઉપર તેમજ મદાન ઉપદાર કર્યો છે.

જેમ તેમજે લોકોએ સાદાં સ્તવનો, જેમકે—“જગજીવન જગ
વાલોહો”, “વિમલાચલ નિતુ વંદાએ”—વગેરે સાહિત્ય રચ્યું છે, તે
રીતે “જ્ઞાનસાર” અને “અધ્યાત્મસાર” જેવા વિદ્વદ્ભોજ્ય ગદ્યન
ઉચ્ચ કોટિના ગ્રંથોની રચના પણ કરી છે. ઉપાધ્યાયજીએ ક્યા
વિષયમાં કલમ નથી ચલાવી એ કહેવું મુશ્કેલ છે. તેમજે ન્યાયના
અનેક ગ્રંથો જેવા કે—સાસ્ત્રવાતાં સમુચ્ચય—ટીકા, નયોપદેશ, ન્યાયખંડ
ખાઘ ન્યાયાલોક, નપરહસ્ય વગેરે રચ્યા છે. અન્ય દર્શનની માન્યતાને
જૈન દર્શનમાં ઉતારવાનું તેમનું અદ્ભુત સામર્થ્ય હતું. એમની કૃતિઓ
પ્રતિપાદક શૈલીની અને પ્રસંગોપાત ખંડનાત્મક શૈલીની, સમન્વયવાળી,
વિશદ દષ્ટિવાળી, તર્ક અને ન્યાયથી ભરપૂર અને આગમોમાં ગંભીર
રહસ્ય અને ચિંતનવાળી પૂરવાર થઈ છે.

દર્શન, જ્ઞાન, આદિ સાથે તપમાં પણ તેઓ સંયમી જીવનવાળા
હતા. વીશસ્થાનકનું તપ તેમજે કર્યું હતું.

જે “નવપદજી પૂજા” ઓળીના દિવસોમાં ચાલુ હોય છે તે તેમજે
બનાવી છે. શ્રી વિનયવિજય ગણિએ “શ્રીપાળ રાસ” સં. ૧૭૩૮ માં
બનાવ્યો, તેમાં સાડાસાતસો ગાથા સુધી ગામ રાંદેરમાં રાસ રચ્યા

તેમનો વ્યાવહારિક અભ્યાસ મેટ્રીક સુધીનો હતો. ધાર્મિક અભ્યાસ નાનપણથી જાણે સારો હતો; અને અભ્યાસની લગતી પણ ઘણી હતી. જ્ઞાનની સાધના અને ઉપાસના-એ તેમના જીવનનું મુખ્ય લક્ષણ છે, અને લક્ષ્ય પણ છે. તે વખતના વેપારીઓમાં જાણે ઉચ્ચશ્રેણીનું નિશાળનું લઘુતર નહોતું; પરંતુ વ્યાવહારિક જ્ઞાન, ધંધાદારી જ્ઞાન અને ધર્મનું જ્ઞાન જાણે સારું હતું. તેમના સમયના જોડીદાર વિદ્યાર્થીઓ અને મિત્રનું જૂથ એટલું જાણું સારું, સંસ્કારી, સદાચારી અને સંપીનું હતું કે મોટી ઉમરે પણ તેઓએ વડીલોના સાંસ્કૃતિક અને ધાર્મિક વારસાને જરાજર સાચવી રાખ્યો છે, અને દીપાવળી છે. તે સમયે ભાવનગર એ જૈન સમાજનું વિદ્યાધામ ગણાતું હતું.

શાસ્ત્રોનો ઊંડો અભ્યાસ ગિરધરભાઈ, કુંવરજીભાઈ, ઝવેરભાઈ, અમરચંદભાઈ વગેરે તે વખતના ઘણા જૈન અગ્રેસરોનો હતો. ભાવનગરનું સંઘ બંધારણ, સંઘ વ્યવસ્થા અને ધર્મક્રિયાઓ ખીલ્તોને અનુકરણીયરૂપ ગણાતા હતા. આજે ભાવનગરમાં સંસ્થાઓ છે, જ્ઞાનભંડારો છે અને પુસ્તકાલયો છે, પણ તેમના અભ્યાસીઓ ખાસ દેખાતા નથી, એટલા યાત્રી ગઈ છે અને શિથિલતા વ્યાપી ગઈ છે. આપણે તો એવું ઇચ્છીએ કે કાળનું ચક્ર હવે સવળું ફરે, અને ધર્મ પીરપુરુષ એવો જન્મે કે જનમે કે જેથી જૈનોનો જ્ઞાનચક્ર ભાવનગરમાં ફરીને મંડાય.

સેવામય જીવન :

કુદરતનો એ પ્રચલિત નિયમ છે કે કુટુંબોના વડીલોના કેટલાક શુભો, પ્રકૃતિ અને ખાસિયતો ઉત્તરોત્તર વારસામાં ઉતરી આવતા હોય છે. તે અનુસાર પ્રપિતા દેવ. ભાઈચંદભાઈમાંથી ગીરધરપૂર્વક કામ કરવાની દેવ તથા સૌ પ્રત્યેનો પ્રેમ અને પિતાશ્રી ઝવેરચંદભાઈમાંથી ઉદારતા, ધર્મની પ્રીતિ, જ્ઞાનપ્રાપ્તિની તાલાવેલી, માયાજીપણું, વ્યવહાર-દૃશ્યતા, પરોપકાર ત્રિતિ અને નિખાલસતાના શુભો શ્રી દ્વિતીયઅંકભાઈ

શુદ્ધિ-સમજાવ્ય વગેરેએ શ્રી કૃતેલચંદ્રભાષીના જીવનને આવું સુંદર અને સુવાસિત બનાવ્યું છે. તેમના જીવનમાં કુટુંબપ્રેમ, વાતસલ્યભાવ, સેવા-શુશ્રૂષા, તંદુરસ્તીની મહત્તા અને કર્તવ્ય ભાવનાનાં દર્શન સાથે સાથે સાહિત્યપ્રિયતા અને વૈરાગ્યદશાની જાગૃતિ અનુકરણીય છે.

તેમની પિતૃભક્તિ એવી ઉચ્ચ હતી કે પોતે પિતાની આજ્ઞા શિરોમાન્ય કરતા, અને તેમની ઇચ્છાનું યથાવત્ પાલન કરતા. માંદગીમાં તેમની સારવાર કરતા. રતવનો, સજ્જાઓ, પદોનું શ્રવણ કરાવતા, અને જ્ઞાનચર્ચા કરતા. પિતાની જે જે ઇચ્છાઓ અંત સમયે અધૂરી કે અપૂર્ણ રહી હતી તે બધી તેમની હયાતી બાદ શ્રી કૃતેલચંદ્રભાષીએ બહુ જ સહભાવપૂર્વક પુરી કરી છે. 'છ'રી' પાળતો શ્રી સિદ્ધાચળજીનો સંઘ કાઢ્યો, પિતાશ્રીનું જીવનચરિત્ર લખી તેમને અંજલી અર્પી, અપરમાતા સાથે રનેલ સંબંધ સાચવી, તેમના પુત્રાને(ભાઈઓને) કાળજીપૂર્વક લગાવ્યા, પરણાવ્યા, અને ધંધામાં વેણા-એ રીતે એમના પિતાશ્રીએ પોતાની મોટામાં કરેલ "સાંસ્કારિક સંબોધન"ને અનુસારે ભાઈઓ પ્રતિની કરજ અદા કરી, અને પિતાશ્રીની અનેક ઇચ્છાઓને તેમણે પરિપૂર્ણ કરી. સં. ૧૯૬૭ માં એ હજાર રૂપિયા એમના પિતાશ્રીની શ્રાવણ વદી ૮ ની તિથિ નિમિત્તે પૂજા ભણાવવા તથા સામાયિક શાળામાં પ્રભાવના માટે આજે મૂક્યા-જે તિથિ આજે પચાસ વર્ષ પર્વત અખંડપણે ઉજવાતી આવી છે.

ગૃહસ્થ જીવન :

“પુત્રના લક્ષણ પારગુમાંથી જાણાય”-“આપ તેવા એટા”-એ ન્યાયે શ્રી કૃતેલચંદ્રભાષીમાં પિતાના ગુણો વારસામાં ઉતરી આવેલા હતા. તેમનામાં ઉત્સાહ અને દિગ્ગત એટલા બધા છે કે ગમે તે સારું અને ઉપયોગી કામ કરવા તૈયાર થાય. કોઈ પણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરવાની હોય તો તેઓ એમાં સક્રિય લાગ લે, અને બીજાઓને તેમાં ભાગ લેતા કરે-તે માટે સાધન, પૈસા કે કામ કરનારાની જરૂર પડે તો

પાવાપુરીજી વગેરેની તીર્થયાત્રા કરી આત્મસંતોષ મેળવ્યો છે. લગભગ પાંચીસ વર્ષથી તંદુરસ્તીના નિયમોને અનુસરીને આસનો અને પ્રાણાયામ કરતા રહ્યા છે, અને પોતાના દીર્ઘજીવન માટે એ ક્ષિપ્ર પણ નિમિત્ત કારણરૂપે દર્શાવતા રહ્યા છે.

ભાવનગર જૈન આત્માનંદ સભા, પાલીતાણા જૈન ગુરુકુળ, સિદ્ધકેત્ર શ્રાવિકાશ્રમ, જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ, સિદ્ધકેત્ર જૈન ખાલાશ્રમ, ગાધારી જૈન મિત્રમંડળ, શ્રી ગોડીજી જ્ઞાન સભિતિ, શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ-વગેરે ધર્મી સંસ્થાઓમાં અનેક વર્ષો પર્યાંત સેવા આપી રહ્યા છે. એજ્યુકેશન બોર્ડ, માદ્રાવીર જૈન વિદ્યાલય, જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘના વાર્ષિક ધાર્મિક પરીક્ષક તરીકે અનેક વર્ષોથી કાર્ય કરી રહ્યા છે. વારંવાર ધરમશી ઝવેરભાઈ તથા મણિખાલેન નાનાલાલ હરીચંદના દ્રષ્ટી તરીકે ગુપ્ત કાર્યોમાં મીઠકન વાપરવાના નિમિત્તભૂત થયા છે. આવક ધર્મનાં વતો કે માર્ગાનુસારીના ગુણોનું યથાશક્તિ પરિપાલન કરવાની દ્રષ્ટિ તેમને આવું રહ્યા કરે છે. ધંધામાં નિયમિતતા, પુરુષાર્થ અને સંતોષ રાખીને તેમણે પ્રવૃત્તિઓ કરી છે. વ્યવહારમાં અનેક સગાસંબંધીઓ, એકીજનો, મિત્રમિત્રો અને સાથી કાર્યકરોનું મિત્રનસ્થાન, આરામસ્થાન, સ્વસ્થસ્થાન અને આનંદસ્થાન તેમનું ઘર છે. આવી જ્ઞાન અને આનંદની પરણ, આવું સ્થાન. આવું દિલાવર દિલ્લ અને આવું સ્વચ્છ અને આનંદ જ તેવું મળે. બરે જ ઘરના પુત્ર-પુત્રીઓ પુત્રવધૂ કે પાલક. કુટુંબના વહિવટ તરફથી છુટતી એક પછી એક આજનો પોરથી અમલ કરતાં બપોરે દેનખંડ, ત્યારે તે આવું કુટુંબ કેવું હિસાર અને સંસ્કારી છે, તેની આવી થયા વિના રહેતી નથી. એમનાં પત્ની હરકુંવરબહેન પત્ની શ્રી કૃતેહચંદભાઈની પ્રવૃત્તિઓને સાનુકૂળ હતાં, કે જેને, જનમન પાંચ વર્ષ પહેલાં ભાવનગરમાં સંવ ૨૦૧૩ માગસર ૨૨ એકદેને અરવિન્દ નામના દત્તા. અ. કુટુંબમાં અર્ચ પ્રાપ્તિ કરતાં નવનિર્મિત અને આદર્ય ગૃહસ્થ તરીકેનું જ્ઞાન જીવવાની બાવલાની

લાગે કે કોઈ પણ અગત્યનો વિષય જોવો નથી કે જોનો તેમના લેખો-
માંથી ઉલ્લેખ ન મળી આવે. ચિંતન, મનન, સંકલન અને વિષયની
યથાર્થ રજુઆત એ તેમના લેખનમાં સ્પષ્ટ જણાયા વિના નહિ રહે.
ધાર્મિક વિષયોનું જ્ઞાન તેમણે આત્મસાત્ કરેલું છે. તેમના લેખો
અનેક લેખો ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે.

તાત્ત્વિક વિચારધારા :

તેમની બધી પ્રવૃત્તિઓમાં તાત્ત્વિક દૃષ્ટિ કેન્દ્રસ્થાને હોય છે.
સમાજમાં જે જે પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ અત્યારે ચાલી રહી છે, તે બધીમાં
તેઓ ઉલ્લાસપૂર્વક લાગ લે છે. બધા કાર્યોમાંથી આનંદ મેળવવો અને
આનંદમાં રહી જીવન જીવવું-એ તેમના જીવનનું સૂત્ર છે. આને લીધે
જીવનમાં કંટાળો કે નિરાશા આવતી નથી, અને સૌની સાથે સ્નેહ
અને સંબંધ જળવાઈ રહે છે. નવા સંબંધો જોડાય છે, અને અવનવા
પ્રસંગો અને પરિચય દ્વારા વિધિવિધ પ્રકારનું જ્ઞાન અને અનુભવ મળે
છે. મળતાવડો સ્વભાવ અને મિલનસારપણું એ સમાજ જીવનનો
મુખ્ય ગુણ છે.

જીવનમાં બધા ક્ષેત્રે તેઓ ખરેખર કર્મયોગી છે. કર્મયોગની સાધના
એ જ તેમનું જીવન છે, એમ કહેવું જોઈ નથી. બધાં કામ અને
બધી પ્રવૃત્તિઓ તેઓ ઉલ્લાસપૂર્વક કરે છે, છતાં ખૂબી તો એ છે કે તેમાં
તેમને મમત્વ કે આસક્તિ બાંધેલું અટકેલું હોય છે. આ દૃષ્ટિ જીવનમાં દરેક
કેળવતી જરૂરી છે. તો જ કર્મનો ચેપ ઓછો લાગે, અને આત્મા
દળવો રહે. સંસારના સ્વરૂપની તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ વિચારણા અને કર્મ-
બંધની દૃષ્ટિએ આત્માને બંધનમાંથી મુક્ત કરવાની લાવના એ જ
નિર્મમત્વ, અનાસક્તિ, સમર્પણ લાવ, કે વિરાગ દશાને ઉત્પન્ન કરે
છે. તેમની બધી પ્રવૃત્તિઓમાં આ દૃષ્ટિબિંદુ તેઓ રાખી રહ્યા છે.

આંતરિક શુદ્ધિ :

જેણે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવી હોય તેણે એક નિશ્ચયી અભ્યાસ કરવો
જોઈએ. અભ્યાસ સારો કરવા માટે અભ્યાસ કરવો

परिशिष्ट नं. १

श्री इतेह्यदंलभाधनो संस्कृत प्राकृत पुस्तकोक्तो अभ्यास

१	पंचप्रतिष्ठाण	सार्थ	अभेनां पू. पिताश्री पासे
२	नवभगण तथा रत्नाकरपञ्चीशी	"	"
३	लवविचार	"	"
४	नवतत्त्व	"	"
५	दंडक	"	"
६	लघु संग्रहणी	"	"
७	त्राय लोभ्यो	"	"
८	श्री दरिलद्रसुरि (अष्टक)	"	"
९	परिशिष्टपर्व (अपूर्णा)	"	"
१०	आत्मप्रमेध	"	"
११	सिद्धप्रकर	"	"
१२	अध्यात्मकदृष्टम	"	"
१३	ज्ञानसार (अष्टक)	"	"
१४	अध्यात्मसार	"	"
१५	उपमितिलवप्रपञ्चा इत्या (अपूर्णा)	"	"
१६	शत्रुंजय महात्म्य	"	"
१७	वदित्तमस्तनी टीका (अर्थदीपिका)	"	"
१८	गुणवर्मा अरि	"	"
१९	वर्धमान देशना	"	"
२०	वैद्यवदन मोचीशी (क्षमाकृत्यालुके)	"	"
२१	संस्कृत भार्गोपदेशिका		दाभस्कृतभा
२२	संस्कृत भट्टिरांतः प्रवेशिका		"

- ૪૩ પાતંજલ યોગદર્શન (અપૂર્ણ) .. પૂ.આ.પ્ર.મુ.શ્રી મુણ્ડયવિજયજી પાસે (ભાવનગરમાં)
- ૪૪ દશકુમાર ચરિત (અમુક ભાગ) હાઝરેકૂલમાં
- ૪૫ શાકુંતલ (અમુક ભાગ) શાસ્ત્રી પાસે
- ૪૬ તત્ત્વાર્થ (અમુક ભાગ) પૂ. આ. શ્રી સાગરાનંદસૂરિજી પાસે (ભાવનગરમાં)
- ૪૭ કમ્ભપયડી (અપૂર્ણ) પૂ. આ. શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી પાસે (મુંબઈમાં)
- ૪૮ સમરાષ્ટ્રચક્રા (અપૂર્ણ) પૂ. આ. શ્રી વિજયકરેતૂરસૂરિ પાસે (મુંબઈમાં)
- ૪૯ પુરુષાર્થ સિદ્ધિઉપાય સાર્થ સ્વયંમેવ
- ૫૦ જ્ઞાનાર્ણવ ,, ,,
- ૫૧ યોગવિશિષ્ટા ,, ,,
- ૫૨ યોગપ્રદીપ ,, ,,
- ૫૩ યોગશતક ,, ,,
- ૫૪ અધ્યાત્મગીતા ,, ,,
- ૫૫ નયકર્ણિકા ,, ,,
- ૫૬ સમયસાર, નિયમસાર-વગેરે ગ્રંથો (અપૂર્ણ) પૂ. પિતાશ્રી પાસે
- ૫૭ યોગશાસ્ત્ર સાર્થ

પરિશિષ્ટ નં. ૨

ધાર્મિક-ગુજરાતી-હિંદી ગ્રંથોનું વાચન

- ૧ શ્રી આનંદધન પદ અર્થ સાથે (અપૂર્ણ) પૂ. પં. ગંભીરવિજયજી પાસે
- ૨ તત્ત્વાર્થસૂત્ર ભા. ૧-૨ (પંડિત સુખલાલજી વાળા)
- ૩ જ્ઞેનદર્શન (ન્યા. મુ. ન્યાયવિજયજી વાળું)
- ૪ ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા ભાષાંતર ત્રણ ભાગો (શ્રી મોતીચંદભાઈ વાળા)

- ૭ કપૂર લેખ સંગ્રહ ભા. ૩ ને વિ. સં. ૧૯૯૬
- ૮ અમર આત્મમંથન " ૨૦૦૧
- ૯ પંચપ્રતિક્રમણ સાર્થ પ્રથમાવૃત્તિ
(શ્રી ગોડીજી સંઘ) " ૨૦૦૬
- ૧૦ કર્મયોગ (આ. શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિ) " ૨૦૦૭
- ૧૧ તત્વાર્થ પ્રશ્નોત્તર દીપિકા (શંકરલાલ ડાયાભાઈ) વિ.સં. ૨૦૦૮
- ૧૨ સાવસરિક ક્ષમાપના (પૂ. આ. બુદ્ધિસાગરસૂરિ) " ૨૦૦૮
- ૧૩ શેઠ માતીશા (શ્રી ગોડીજી જ્ઞાન સમિતિ) " ૨૦૦૯
- ૧૪ અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ (કાવ્યમય) " ૨૦૦૯
- ૧૫ આનંદધનપદભાવાર્થ (પૂ. આ. બુદ્ધિસાગરસૂરિવાળું) " ૨૦૦૯
- ૧૬ આંતર જ્યોતિ ભા. ૧ કો
(પૂ. આ. કીર્તિસાગરસૂરિ) " ૨૦૧૧
- ૧૭ , ભા. ૨ ને (") " ૨૦૧૩
- ૧૮ શ્રી ભગવતી સૂત્રનાં પ્રવચનો
(પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયધર્મસૂરિ) " ૨૦૧૨
- ૧૯ દુર્જલ કાવ્ય કલ્પલ ભા. ૨ " ૨૦૧૫
- ૨૦ કર્મત્રય વિવેચન સાથે
(પૂ. ઉ. શ્રી દક્ષવિજયજી) " ૨૦૧૩
- ૨૧ અમર સાધનઃ (શ્રી અમરચંદ્ર ભાવજી) " ૨૦૧૫
- ૨૨ પંચ પ્રતિક્રમણ સાર્થ દ્વિ. આવૃત્તિ
(શ્રી ગોડીજી સંઘ) , ૨૦૧૬
- ૨૩ ટેન ગુર્જર સાદિત્ય વ્તો
(શ્રી નગીનદાસ મંજુભાઈ ટેન સાદિત્ય ઉદ્ધારકંડ) ૨૦૧૬
- ૨૪ કર્મવીર ગ્રંથ દેવકરણ મુગ્ધ " ૨૦૧૬
- ૨૫ જ્ઞાનમિત્ર " ૨૦૧૪
- ૨૬ ભગવતપદ મંથન ભાવાર્થ
(પૂ. આ. મ. શ્રી કીર્તિસાગરસૂરિજી) " ૨૦૧૭
- ૨૭ અનમ્નપદ (પૂ. આ. શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિ) " ૨૦૧૧

શેલી પાણુ છે. આથી જ એમના લેખો સૌ ટાઇને વાંચવા મમે તેવા છે. એમના લેખોના પ્રગટ થતા (ભાવનગરમાં અને મુંબઈમાં) અને સંગ્રહો આવકારપાત્ર લેખાશે એમાં શંકા નથી.

૩૦ રમણલાલ ચીંડ સાહે

પ્રા. સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ

મુંબઈ (Ph. D.)

(૭)

ભાવનગરના સુશ્રાવક ધર્મનિષ્ઠ શ્રી ઝવેરચંદ ભાઈચંદના સુપ્રસ વયોવૃદ્ધ અને જ્ઞાનવૃદ્ધ શ્રીયુત કૃતેદૃશ્યંદભાઈ એક જ્ઞાણીતા લેખક અને વક્તા છે. પોતાની નાની ઉંમરમાં તેઓએ ધાર્મિક સૂત્રો, પ્રકરણો, ભાષ્યો, તથા સિંદૂરપ્રકર, અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, જ્ઞાનસાર, ઉપમિતિ ભવ-પ્રપંચા કથા આદિ ઉત્તમ ગ્રંથોના પોતાના પિતાશ્રી પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો. સંસ્કૃત ભાષામાં પણ પોતે પ્રવીણતા મેળવી છે.

ત્રીશ વર્ષની ઉંમરે તેઓએ ભાવનગરથી પ્રસિદ્ધ થતા શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકમાં લખેલ જૈન દર્શન મીમાંસા વગેરે ચાર લેખો તથા એક ત્યાર પછીના લેખ એમ પાંચ લેખો શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી પ્રકટ થાય છે. તેમનું વિશાળ વાચન અને ચિંતન દ્રશ્યમાન થાય છે.

તેમનાં પીઠત સં. ૧૯૧૮ થી લખાયેલા લગભગ પાંત્રીશ લેખો તથા લગભગ ત્રીસ કાવ્યોનું પ્રકાશન પુસ્તકરૂપે મુંબઈ શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રમાણિક મંડળ તરફથી થાય છે જે પ્રકાશન જૈન સમાજ માટે અતિ ઉપયોગી થશે. એમના કૃત્ય તરફથી એમના પૂ. પિતાશ્રીના સંકલ્પાનુસાર સં. ૧૯૩૨માં શ્રી સિદ્ધનિરિચ્છિતો છાત્રીપણતો સંઘ સ્વ. ઉ. શ્રી વીરવિજયચંદના નેતૃત્વ નીચે કારવામાં આવ્યો હતો.

મુંબઈમાં તેઓની અગત્યની જવાબદારી છે. મુંબઈ શ્રી વિજય-દેવમુર સંઘની જ ન અમિતિના સભ્ય તરીકે જ તેમના નિહટ પરિચયમાં

એન્યુકેશન બોર્ડ-મુંબઈ, શ્રી મોનારી જૈન મિન મંડળ-મુંબઈ, જૈન બાલાશ્રમ, જૈન મરુદ્ધા નગર નાની માળી અનોદ સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા છે. અને નિમગ્નતાને વ્યાપકતા મેળા કરી રહેલા છે. ધામધૂમ અને પ્રશિદ્ધિથી દર રોજનું એ અમની આશિષન છે.

તેમનાં ધર્મ નિર્વાહક જ્ઞાનના લાભ સમાજને વિવિધ લેખો દ્વારા મળતો રહ્યો છે. એ લેખો એ સ્વયં પુસ્તકરૂપે પ્રકટ થતાં જોઈતો મને ધણો આનંદ થાય છે. હું આનંદ છું કે આ પુસ્તક તત્ત્વચિંતનના અનોદ પ્રવારીઓને ધણું સહાયક તથા માર્ગદર્શન આપનારું રહ્યું પડે.

શ્રી કૃતેલચંદ્રભાઈને તંદુરસ્તીમય દીર્ઘાયુષ્ય ઇચ્છું છું. જેથી સમાજને તેમની સેવાઓના વિશેષ ને વિશેષ લાભ મળી શકે.

શ્રી જયંતિલાલ રતનચંદ શાહ

(B. Com. - Lon. com)

મુંબઈ-ફાલ્ગુન

શુકલ અષ્ટમી

તા ૧૩-૩-૧૯૬૨

મંત્રી

શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર શાવિકાશ્રમ

શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર એન્યુકેશન સોસાયટી

શ્રી જૈન દવાખાના-પાયધુની વગેરે

(૯)

પોણેસોથી વધુ વર્ષની ઉંમરે પણ એક યુવાન જેવી શક્તિવાળા, દરેક જૈન સભામાં જોવાનું અગ્રસ્થાન હોય છે તેવા શ્રી કૃતેલચંદ્રભાઈને મુંબઈનો જૈન સમાજ સારી રીતે જાણ્યો છે. એમના છુટા છવાયા છપાયેલા લેખોનો સંગ્રહ એ પુસ્તકોમાં કરવામાં આવ્યો છે, જે વાંચવાથી તેઓ જૈન ફીલોસોફીના કેટલા સૂક્ષ્મ અને ઊંડા અભ્યાસી છે તેનો ખ્યાલ આવશે.

મુંબઈ-ભાવનગર વગેરે સ્થળોની ઘણી જૈન ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં તેઓ અગત્યનાં કાર્ય કરે છે, જેમાં શ્રી જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ મુખ્ય છે.

શ્રી ફતેહચંદલાખને પોતાના દીર્ઘ જીવનમાં જે અનેકવિધ સેવા પ્રવૃત્તિઓ આદરી છે તે ઉપરથી જ તેમના આત્માનાં સામર્થ્યનો આપણને પરચો મળે છે. તેમનો આત્મા બળવાન છે. નાડયમ્ આત્મા વલહીનેન લભ્યતે—એ સૂત્ર તેમણે જીવનમાં બરાબર વણી લીધું છે.

શ્રી ફતેહચંદલાખને શૈશવકાળથી જ દુઃખગત મુક્તિરો વારસામાં મળેલાં છે. અને જે વારસામાં મળ્યું તેને કેવળ જતનપૂર્વક બળથી રાખ્યું નથી પણ ઉત્તરોત્તર તેમાં વૃદ્ધિ કરી છે. તેમનો ગૃહસ્થાવાસમાં રહેલો આત્મા જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યથી વાસિત થયેલો છે. તેમનાં હૃદયમાં બાળે એક જ ઇચ્છા આક્રી રહેલી છે.

“ઈચ્છા સર્વાત્મલાને રમણ કરવા વિશ્વબંધુત્વ લાવે.”

તેમની આ ભાવના પૂર્ણ થાય અને તેઓ આત્માના વિકાસક્રમની એક પછી એક ડેરીઓ સર કરવા આરોગ્યમય દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત કરે—એ જ અભ્યર્થના.

પરોક્ષ

દાસ્તુન વઢી ૧

તા. ૨૨-૩-'૬૨

શ્રી નાગકુમાર મહાતી

(B. A., LL. B.)

(૧૧)

આજથી પચાસ વર્ષ પૂર્વે આત્માનંદ પ્રકાશના પુસ્તક આઠમામાં જૈનદર્શનના ચાર અનુયોગ-દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, કથાનુયોગ, અને ચરણુકરણાનુયોગને લગતી ક્રમસર પ્રકાશિત કરેલી લેખમાળા ‘જૈનદર્શનની મીમાંસા’ એ નામે દૃઢ સમયમાં પુસ્તકરૂપે પ્રકાશિત થનાર છે તે બાબી અત્યંત આનંદ અનુભવું છું. આખીયે લેખમાળા હું અત્યંત રસપૂર્વક સાદ્યંત વાંચી ગયો છું અને તે વાંચી ગયા પછી સ્વોપજ ભાવ્ય સહિત શ્રી ઉમાસ્વામિજીનું તત્ત્વાર્થમૃત્ત મને ગુજરાતીમાં વાંચી ગયો હોય તેવું મને બરાબર

૧૯૬૭ થી વર્તમાન સમય સુધી વિવિધ લેખો અને કાવ્યો દ્વારા પ્રકાશિત છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન આપનારા એમના એ લેખોના બે સંગ્રહો ‘જૈનદર્શન મીમાંસા’ ભાવનગર જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી તથા સ્વાનુભવચિંતન હાલમાં શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ તરફથી પ્રકાશિત થાય છે એથી જિજ્ઞાસુ વાચકોને વિશેષ આનંદ થશે.

એ લેખોમાં જૈનધર્મની તુલનાત્મક વિચારણા, સાથે દ્રવ્યાનુયોગાદિ ચાર અનુયોગો, ચાર નિક્ષેપો, પાંચ સમવાયો-કારણો, સ્વાદ્વાદ્, સમભંગી, સાત નયો, અને કર્મશાસ્ત્ર સંબંધી વિચારણા છે. તેમાં વાચક મુખ્ય શ્રી ઉમાસ્વામિજીના તત્ત્વાર્થસૂત્ર, શ્રી સિદ્ધર્ષિની ઉપમિતિ ભવપ્રપંચાકથા, તથા અધ્યાત્મ-યોગનિષ્ઠ મહાત્માઓ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય, ઉં શ્રી યશોવિજયજી, ઉં શ્રી વિનયવિજયજી, શ્રી આનંદધનજી, શ્રી દેવચંદ્રજી, આદિનાં મહત્ત્વનાં વચનો પણ ઉધ્ધૃત કરેલાં જણાશે.

‘પવિત્ર જીવન અને તેની પ્રતિજ્ઞાઓ,’ સાત્ત્વિકી વૃત્તિનું અશુભ, વગેરે અનેક લેખો મનન કરવા યોગ્ય અને જીવનમાં ઉતારવા યોગ્ય જણાશે.

વિશેષમાં ૨૧૦ ધર્મનિષ્ઠ પિતાશ્રીના શુભ સંકલ્પો પૂર્ણ કરનાર પિતૃ-ભક્ત શ્રી ફતેહચંદભાઈએ ભાવનગર, પાલીતાણા, મુંબઈની જૈન સમાજની અનેક સંસ્થા-સભા-સમિતિઓને પોતાની અમૂલ્ય સેવાઓ આપી પોતાના જીવનને ધન્ય-કૃતાર્થ બનાવ્યું છે, એટલું જ નહિ શ્રી વીશા શ્રીમાળી વણિક જ્ઞાતિને દીપાવી છે, જૈન સમાજને ઉત્તત્ત્વળ યશસ્વી બનાવ્યો છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નહિ ગણાય. આપણે પરમાત્માને પ્રાર્થના કરીએ કે તેઓ દીર્ઘઆયુષ્યમાન થઈ જૈન શાસન-સમાજની વિશિષ્ટ સેવા બજાવવા શક્તિશાલી થાય.

પરોદશ.

વિ. સં. ૨૦૧૮ ફાલ્ગુન

શુક્લ ત્રયોદશી

લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધી

(નિવૃત્ત જૈન પંડિત)

કાવ્યોમાં શ્રી આનંદધનજીના આઠ પદોનો દરિગીતમાં અનુવાદ “મનુષ્ય જીવનનું અમૃત”, “આત્મિક સામર્થ્ય પ્રકટાવવા અભ્યર્થના”, “પરમાત્મા પ્રતિહૃદય નિમંત્રણ” વગેરે ભિન્ન ભિન્ન હંદાવાળા કાવ્યોમાં આત્માની ઉચ્ચ ભાવનાઓ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે; જે તેમના આત્માને તથા વાચકોના આત્માને ઊર્ધ્વગામી બનાવે છે. દુઃકમાં તેઓશ્રીના લેખો અને કાવ્યો વિદ્વાત્થી ભરપૂર છે; જૈન સમાજને ગૌરવરૂપ આવા વિદ્વાન અને શાસ્ત્રના અભ્યાસી મુરખી પાસેથી એમનો આ વિદ્વાનો વારસો લઈ થોડા વિદ્વાનો અને અભ્યાસીઓ તૈયાર થાય એ ખૂબ જ ઈચ્છનીય છે.

મુ. શ્રી ફતેહુલ્લ્હાઈ જૈન સમાજની અનેક સંસ્થાઓમાં વર્ષોથી પોતાની સેવાઓ આપતા રહ્યાનું આજે ધણાઓ જાણે છે; પોણી સદી ઉપર વીતી ગયેલી ઉમરે પણ તેઓશ્રી ખૂબ જ ધગશપૂર્વક સન્નિષ્ઠાવે સમાજના ધાર્મિક, શૈક્ષણિક અને સાહિત્યિક ક્ષેત્રે તન, મન, ધનથી પોતાની સેવાઓ આપતા રહ્યા છે એ અનેકોને પ્રેરણારૂપ છે.

મુંબઈ, ભાવનગર, પાલીતાણા વગેરે શહેરોની જૈન સમાજની આગેવાન કોઈ પણ સંસ્થા એવી ભાગ્યે જ હશે કે જેમને મુરખી શ્રી ફતેહુલ્લ્હાઈની સેવાનો લાભ નહીં મળ્યો હોય.

આવા એક સેવામૂર્તિ અને પીઠ લેખકના પ્રકાશનનો લાભ જૈન સમાજને મળે તે પણ સમાજનું એક સહભાગ્ય છે એમ કહું તો અતિશયોક્તિ નથી.

અંતમાં મુ. શ્રી ફતેહુલ્લ્હાઈ સમાજ સેવા અને સાહિત્ય સેવા વધુને વધુ કરે તે માટે તેઓશ્રીને તંદુરસ્તીભર્યું દીર્ઘાયુ બક્ષે એમ શ્રી શાસનદેવને પ્રાર્થના કરું છું.

સં. ૨૦૧૮
ચૈત્ર શુદ્ધ ૧
ગુરવાર
મુંબઈ

હીરાલાલ જીઠાલાલ શાહ
ઉપ પ્રમુખ
શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ
દ્રરડી
શ્રી અગાસી જૈન દેરાસર

મહાન્ પુરુષાર્થ સેવો દેવો દેવમઝે. એટલેજ નહિ પણ એક દર્શન શાસ્ત્રીનું સ્થાન શેઠાગે તેનું આ કાર્ય દેવતાં એમજ લાગે છે કે પૂર્વે કેટલાએ ભગિની જ્ઞાનની આરાધના કરી દર્શ ત્યારેજ આનું ઉત્તમ પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું દર્શ.

એમના પિતાશ્રી શ્રીયુત ઝવેરભાઈ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના ઝવેર હતા. જ્ઞાન લેવાનો અને દેવાનો તેમનો આસાય જ મધ્ય પછો હતો એના શેઠે શેઠમાં જ્ઞાનની ઉપાસના બરી હતી. મળદે આર વાં બિડીને હંમેશાં જ્ઞાનની આરાધના કરતા. ત્યાર પછી પોતે ભગવાન અબીજને સામાયિકમાં ભજાવતા. શ્રી કૃતેહચંદભાઈને વારસામાં મૂકી તેઓ સુપરત કરતા ગયા. તેઓનો આયદારિક અવસાય તો કે કાપડો હતો છતાં જળકમળવત્ અલિપ્ત રહીને દરદર્શ તેઓ જ્ઞાન આરાધના કરતા જ રહ્યા છે. શ્રીયુત કૃતેહચંદભાઈ દુકાને જતા હે કે દુકાનેથી આવતા હોય, ગમે ત્યાં જતાં જુઓ પણ તેમના દાયા સરસ્વતી દેવીના પ્રતીક સમા એક બે પુસ્તકો અવશ્ય હોય જ.

શ્રી કૃતેહચંદભાઈ અત્યારે સત્તોતર વર્ષની વયના હોવા છ આટલી ઉમરે પણ શીર્ષાસન વગેરે યોગના આસનો નિયમિત ર કરે છે. જુદી જુદી કસરતો કરે છે. અને ચાલે ત્યારે યુવાનોની પ આગળ નીકળી જાય છે. તેમના મુખ ઉપર પુણ્યની પ્રતિભા પડે તેમના દેહની કાંતિ, મુખારવિંદની માયાળુતા, અગી ભરેલી આંખે સરળ સ્વભાવ, નાના મોટાના ભેદભાવ વગર સર્વની સાથે એકં થઈ જઈ સહુને પોતાના કરી લેવાની કળા, સમય આવ્યે સત્ય કહે છતાં મિષ્ટવચન અને પ્રેમથી સામાના દીક્રને જીતી લેવું, પરોપક કરવાની તેમની તમન્ના, ખીજના કસ્યાણુમાં પોતાનું કસ્યાણુ સમજવું આવા આવા અનેક ગુણોથી અલંકૃત એમનો સ્વભાવ તેમના સંસર્ગ આવેલ સહુ કાંઈને પરિચિત છે.

તેઓએ જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠાઓ કરી શત્રુંજયગિરિરાજનો સંઘ કાઢ્યો છે, અઘાઈ મહોત્સવો, શાંતિસ્નાને

(૧૫)

જ્યાં જ્યાં રસ ચુસવાની તક હોય ત્યાંથી રસ ચુસી લેવો એ અમરની પ્રકૃતિ.

સતત પ્રયત્નશીલ રહીને સુમધુર મધપૂડાની રચના કર્યે જ્યાં એ મધમાખીની પ્રકૃતિ.

એમ જ્યાં જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવાની તક હોય, આત્મોદ્ધાસનો અધ્યાત્મ રસ મળવાની જ્યાં જ્યાં શક્યતા હોય ત્યાં ત્યાં પહોંચી જવું-રસ ચુસી લેવો એ ફતેહચંદભાઈની પ્રકૃતિ. અને કાઈ પણ શુભ પ્રવૃત્તિ હાથમાં લીધી એટલે તે પાર પાડવા માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહેવું એ શ્રીયુત ફતેહચંદભાઈનો મુખ્ય સ્વભાવ.

માનવ-જીવનમાં જ્યારે આવા શુભો સદજલાલે અંકિત થાય છે ત્યારે તે વ્યક્તિનો વિકાસ પણ સદજલાલે દિનપ્રતિદિન થતો જ આવે છે.

શ્રીયુત ફતેહચંદભાઈની જીવન દેખાતો જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે ઉપરનો મહાશુભ એમના જીવનમાં સદજલાલે વણાયો હોય તેમ આપણને દેખાઈ આવે છે.

તત્ત્વચિંતન અને નમ્ર સેવાલાવ એમના જીવનમાં ભર્યો જ હતો. તેઓશ્રીના પિતાશ્રી ઝવેરભાઈ ભાઈચંદના તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મપરાયણ સંસ્કારી જીવનની છાયા તેમનામાં પડી, અને લઘુ વયથી જ દર્શન-શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાની શુભ વૃત્તિ તેઓશ્રીમાં બગી, તેના પરિણામે દર્શનશાસ્ત્ર જેવા કઠણ વિષય ઉપર હોંડું તક્ષરપર્શી સાહિત્ય આલેખી શક્યા છે. આ ગ્રંથમાં રજુ થએલ તેઓશ્રીના લેખો, અને એ ઉપરાંત તેઓશ્રીએ બીજા જે અનેક લેખો, પ્રસ્તાવના, વિવેચનો વગેરે લખ્યા છે, તેમાં તત્ત્વજ્ઞાનનું હોંડું ચિંતન, તુલનાત્મકદ્રષ્ટિ અને અધ્યાત્મભાવનાનું વહેતું ઝરણું આપણે દેઈ શકીએ છીએ.

જીવનની બિગમખુદી જ તેઓશ્રીએ, જ્યારે જ્યારે, જ્યાં જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસની તક મળી છે ત્યારે ત્યારે ઉસાદપૂર્વક તે

(૧૬)

આગામી વિન્યાદશમીને દિવસે જૈન સમાજના એક મૂક સેવક, ધાર્મિક સાહિત્ય અને શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં સુંદર કામગીરી ગજવનાર શ્રી ફતેહચંદ ઝવેરભાઈ પંચોતેર વર્ષ પૂરાં કરીને છોતેરમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે, તેમને અમે અંતરનાં હિંદા અભિનંદન પાઠવીએ છીએ. જીવનની ત્રણ પચ્ચીસી વટાવી ચૂકેલા શ્રી ફતેહચંદભાઈ હજુ યુવાન જેટલો જ ઉત્સાહ ધરાવે છે, અને અનેકવિધ સાંસારિક ઉપાધિઓમાં પણ સમાજ અને સંઘ તરફનાં કર્તવ્ય પ્રત્યે સતત જાગૃતિ બતાવે છે, એ જેવી તેવી વાત નથી. સંઘની નાનીમોટી કાંઈ પણ યોજના તૈયાર થઈ હોય તો તેમાં શ્રી ફતેહચંદભાઈ આગળ ચાલે અને એ યોજનાને પાર પાડવાને પૂરતો પ્રયત્ન કરે, એ અમારા અનુભવ પરથી અમે જોયું છે.

તેઓ ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ જીપરાંત બીજી પણ અનેક સંસ્થાઓને પોતાની બહુ મૂલ્ય સેવાઓ આપી રહ્યા છે. જેમાં શ્રી જૈન પ્રવે. એન્જીકેશન બોર્ડ, શ્રી ગોડીજી જ્ઞાન સમિતિ, શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ, શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર જૈન બાલાશ્રમ, શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળ, શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા, શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, શ્રી હુદાર ચાલ પ્રીન્સેસ સ્કૂલ જૈન સંઘ, શ્રી ગોધારી જૈન મિત્ર મંડળ જેવી પ્રખ્યાત સંસ્થાઓનો સમાવેશ થાય છે.

તેમણે આજ સુધીમાં લગભગ ત્રીસ ગ્રંથોની પ્રસ્તાવનાઓ લખી છે અને આત્માનંદ પ્રકાશમાં તથા અન્ય સ્થળે જૈનતત્ત્વ વિષયક લેખો લખ્યા છે જેનો સંગ્રહ કરીએ તો એક મોટો દળદાર ગ્રંથ થાય.

આ શુભ પ્રસંગે તેમને સૌ વર્ષનું આયુષ્ય ઇચ્છીએ છીએ અને તેમના દ્વારા સમાજને વધુ ને વધુ લાભ થતો રહે એવી શાસનદેવને પ્રાર્થના કરી વિરમીએ છીએ.

મુખ્યર્થ

સં. ૨૦૧૬ આમે
સને ૧૯૬૦ મચેંજર

જૈન શિક્ષણ સાહિત્ય પત્રિકા

(૧૮)

અંજલિ

પોણી સદી પૂર્ણ કરી, ફત્તેહ પામ્યા જીવનમાં,
 ચંદન સમી સુવાસ પ્રસરી, આજ જૈન સમાજમાં;
 જાગૈરાતની કીંમત ખરી, અંકાય મારત વર્ષમાં,
 રૂઝે ‘અમર’ મંગળદિને, દીર્ઘાયુ હો સંસારમાં.

જૈન સાહિત્યનો જેમના હૈયે અવિદડ રંગ છે, છેક બાલ્યકાળથી
 આજ પોણી સદી સુધી જેમણે જ્ઞાન ઉપાસનામાં જીવન વિતાવ્યું છે,
 જૈનદર્શનનાં યોગ અધ્યાત્મમાં જેઓ ખુબ ઊંડા ઉતરી તેનાં હાર્દનું
 તલસ્પર્શી આલેખન તેમની કલમમાં નીતરી રહ્યું છે.

જેઓ ધાર્મિકસંઘ-મુખ્ય, અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ-
 મુખ્ય, આત્માનંદ સભા-ભાવનગર વગેરે સંસ્થાઓમાં પોતાની
 માનદ અમૂલ્ય સેવા અર્પી સાહિત્ય પ્રકાશનની પ્રવૃત્તિનો પોતાનો રસ
 આ સંસ્થાઓ દ્વારા સમાજને પીરસી રહ્યા છે.

ગૃહસ્થયોગમાં વ્યાપારાદિની પ્રવૃત્તિ સાથે તેઓશ્રીનું સાહિત્ય જીવન
 ટકી રહ્યું છે, અને વિકસી રહ્યું છે. તેઓશ્રી ખુબ જ સરલ સ્વભાવી,
 માયાળુ અને લાગણીવાળા છે. જૈન સમાજના વિહંગાવલોકનકાર છે.
 તેમની ડાયરીમાં જૈન સમાજનાં વાર્ષિક સરવૈયાઓની નોંધ છે.

મંગળમય વિધાનો-આત્માનંદ પ્રકાશ માસિક દ્વારા પ્રસિદ્ધ
 થતા રહ્યા છે. તે અન્ય લેખ સામગ્રીનો સંગ્રહ તેઓશ્રીનાં પોણી
 સદીનાં મંગળ અવસરે પુસ્તકરૂપે સમાજમાં પ્રકાશિત થાય છે-તે
 પ્રસંગે મારી લાવલરી અંજલિ આપું છું.

મારા “અમર આત્મમંથન” ગ્રંથમાં તથા છેલ્લા “અમર
 સાધના” ગ્રંથમાં તેઓશ્રીએ તલસ્પર્શી વિદ્વાપૂર્ણ યોગવાદિની કલમથી

મારા મિત્ર ! આ પ્રસંગ તું તારા ધ્યાનમાં લે. જરા વિચાર કર. આજનું સુખ જોઈ, તું મનમાં મલ્લદાય છે, તારો વૈભવ જો, તું પ્રસન્ન બને છે, હર્ષથી નાચે છે, આનંદમાં રાચે છે; પણ મારા ભાઈ ! જરા વિચાર કરવા ઊભો રહે. આ સુખ સદા રહેવાનું છે ? આ વૈભવ નિત્ય ટકવાનો છે ? આ સાધનો તને શાશ્વત શાંતિ આપવાનાં છે ?

અરે, કેમ ભૂલી ગય છે તું ? ધણીવાર સુખના એક ડગલાં પાછળ, લયંકર દુઃખ વાટ જોઈને જ ઊભું હોય છે ! માત્ર એક જ પળ પછી અણધારી રીતે ભેટી પડે છે, અને એ ભેટો થતાં, તારા આ સાધનો ક્યાં ચાલ્યાં જશે એની તને ખબર પણ નહિ પડે.

સુખનાં સ્વપ્નો સળગી જશે, અરમાનોની સૃષ્ટિ નષ્ટ થશે, દુઃખનાં પર્વતો તૂટી પડશે, આનંદની દુનિયા ઊડી જશે, આશાના મિનારા ઓગળી જશે અને વિપત્તિની રાત્રિ તારી આંતરે તરફ છવાઈ જશે; ત્યારે તારી નજર ક્યાંય નહિ પહોંચે. અંધકારને લઈને તું એક પગલું પણ નહિ ભરી શકે, તારી સાથે ગેલ કરનારા મિત્રો અદૃશ્ય થશે, વાતો કરનારા ખરસી જશે; માત્ર દુઃખ તારી ન ઇન્ચિા છતાં, તારું સાથીદાર બની જશે, માટે આ ઢળી પડેલા વડલા પર એક પળ શાન્ત નજર નાખ. વૈભવના થેનને હિતારી, સ્વસ્થ થઈ વિચાર કર.

તું જે દોરી પર નાચી રહ્યો છે, તે દોરી કાચા સુતરની છે. એને તૂટતાં વાર નહિ લાગે, અને દોરી તૂટશે એટલે તને જોઈ ખુશ થનારા-તાળીઓ વગાડનારા મંદ સ્મિત કરી ચાલ્યા જશે, કહોંશે કેવો મૂર્ખ છે ! આટલા શબ્દો બોલી ખરસી જશે, પણ તારું શું થશે તેની કલ્પના મને ધુમ્મસ છે. એ અનંતના પ્રવાસી ! આ પડેલા વૃક્ષને જોઈ છવનને જરા વિચાર કર.

—શ્રી. ચંદ્રમલસાગરજી
(ચિત્રલાલ)

